

Jordi Dalmau i Corominas

El pessebrisme

QUADERNS
de la
REVISTA
de
GIRONA

18 GUIES

EL PESSEBRISME

Jordi Dalmau i Corominas

39 QUADERNS DE LA REVISTA DE GIRONA

DIPUTACIÓ de GIRONA
CAIXA de GIRONA

Quaderns de la Revista de Girona. Núm. 39

Sèrie: Guies (Núm. 18)

Primera edició en català: desembre 1992

Tiratge: 3.000 exemplars

Edició:

Diputació de Girona/Caixa de Girona

Director de la Col·lecció:

Joan Domènech

Consell assessor:

Gabriel Alcalde, Narcís-Jordi Aragó, Joan Badia,
Lluís Bayona, Martí Cama, Narcís Castells,
Ramon Ceide, Josep Clara, Josep M. Corretger,
Marta Franch, Víctor Gay, Miquel Gil, Gaspar Jou,
Jordi Cuadras, Enric Marquès, Jordi Mascarella,
M. Aurora Martín, Enric Mirambell, Joan Miró,
Joan Nogué, Narcís Puigdevall,
Josep M. Rus, Josep M. Salvatella, Erundí Sanz,
Carles Sapena, Montserrat Vayreda, Josep Vicens,
Mariàngela Vilallonga, Carme Vinyoles.

Maquetació:

Pep Caballé

Redacció i administració:

Pujada a Sant Martí, 5. Telèfon (972) 205700.

Apartat de Correus 11, 17080 Girona.

Secretaria i distribució: Fina Poch.

Subscripcions: Nuri Sumsi.

Fotocomposició i impressió:

Alzamora Artgràfica, S.A. Olot

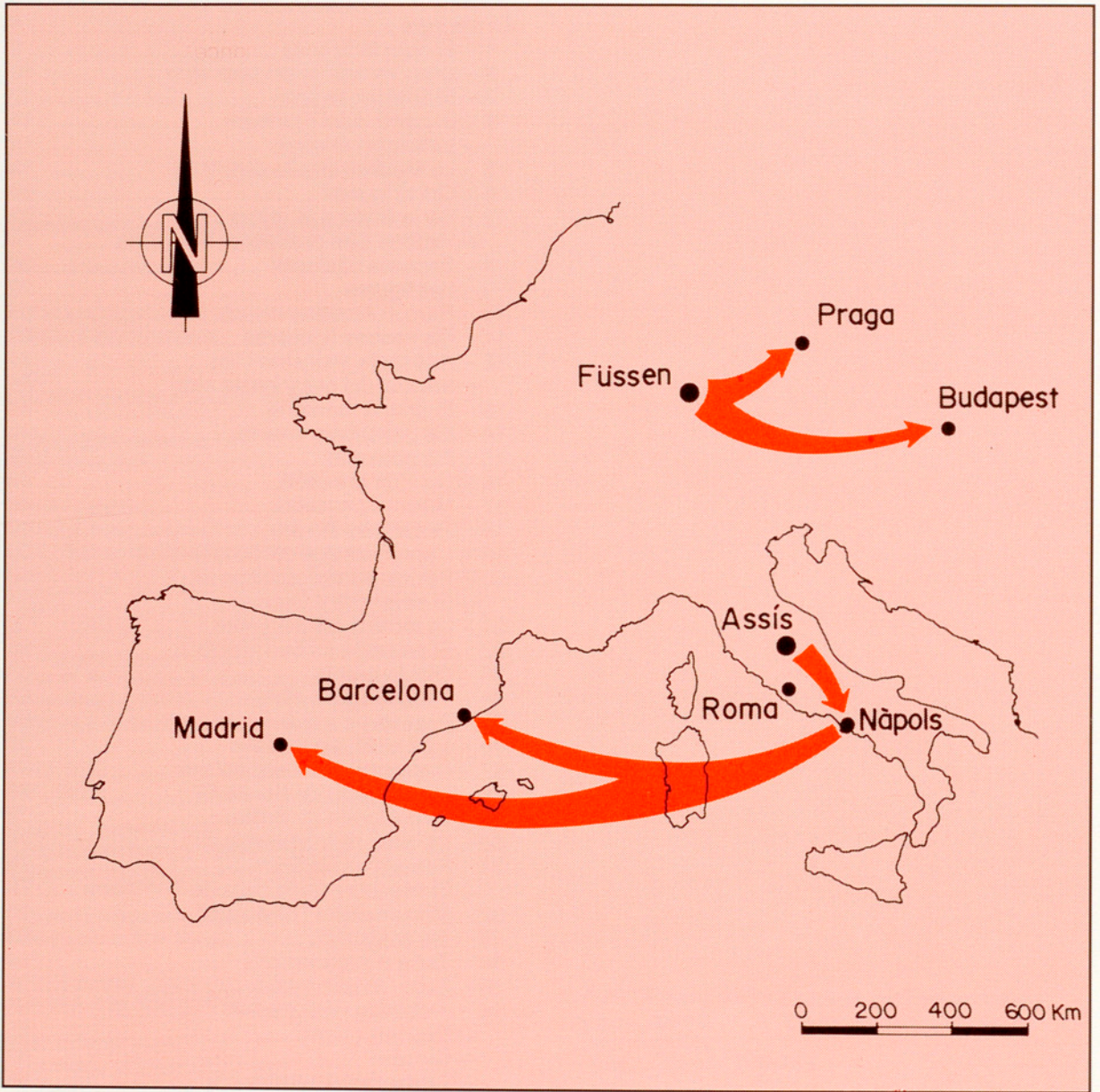
ISBN: 84-8067-010-X

Dipòsit legal: GI.2286/92

PORTADA: Detall del retaule del Roser de Pau
Costa, (barroc, s. XVIII) de l'església de Sant
Esteve d'Olot.
(Foto: Josep M. Melció.)

Índex

Situació	5
Cronologia	6
1 - El nom fa la cosa	8
2 - Una prehistòria del pessebre	10
3 - El bressol és italià	12
4 - El patró, sant Francesc	14
— La femta i Greccio	16
5 - La Mediterrània fa pessebre	18
6 - Qui té la mà?	20
7 - De la Bíblia a la molsa	22
— Història dels pessebres banyolins	24
8 - Escenes bàsiques	26
9 - Les figures	28
10 - Ramon Amadeu	30
11 - Els nostres figuraires	32
12 - Artesania, indústria i fira	34
— Manual del pessebrista olotí	36
13 - El drama medieval	38
14 - Els pessebres vivents	40
15 - Els pastorets	42
16 - Un món anecdòtic	44
17 - Música i pessebre	46
18 - Pessebres literaris	48
19 - L'aprenentatge del pessebrisme	50
20 - Psicologia del pessebrista	52
— El pessebre a Girona	54
21 - La tècnica del pessebre	56
22 - El paisatge és ben nostre	58
23 - Olot fa escola	60
24 - Pessebres als cims	62
25 - Pessebres a sota aigua	64
26 - Més enllà, els calvaris	66
27 - Pessebres i col·leccionisme	68
28 - La col·lecció de Peralada	70
29 - La col·lecció de Solius	72
30 - La visita dels pessebres	74
31 - Pessebres històrics	76
— El pessebre de la casa de Trincheria	78
32 - Monumentals i singulars	80
33 - Els concursos	82
34 - Terra d'associacions	84
35 - Expo, mostra i museu	86
36 - Trobades i congressos	88
— Déu vos guard!	90
— Glossari	92
— Bibliografia i agraïments	94

Situació

Perfilant la situació del pessebre en l'espai i en el temps, es fa palesa una superació de límits que deixa molt relatiu el concepte de frontera nacional.

Assís és el centre dels orígens. Sant Francesc, amb la seva iniciativa del 1223 de realitzar un autèntic pessebre vivent, porta a la cristiandat el missatge de Nadal. La propagació corre ciutats i terres a la riba mediterrània. Els llatins se senten bé recordant aquells orígens.

Però a l'Europa del centre, Füssen, un monestir alemany, i una data, el 1252, parlen també d'un principi de pessebrisme que podria ser independent de l'italià. Pocs anys de diferència entre l'un i l'altre, i les incomunicacions de l'època, podrien avalar que els dos inicis varen ser separats.

El fet és que el pessebre, avui, relliga una bona part d'Europa amb uns temps reculats. Per motivacions diverses, això sí: didàctica bíblica, riquesa de símbols, treball artesanal en recuperació, manifestació popular i lúdica, tot això es troba al pessebre.

La vella Europa, avui en fase de quart creixent, construeix el ple de les cultures. També el pessebre.

Admès que el pessebrisme és un mapa molt del sud, la Mediterrània pot omplir les àmfores de la seva cultura que s'entén, com un símbol ben ecològic, fins on creixen les mil·lenàries oliveres. Les comarques gironines es fan presents a l'aportació. Comarques i gent que mai no ha tingut el dubte ni la temptació d'haver d'escollir entre la tradició i l'obertura perquè tot hi té cabuda. Aquesta és terra feta de mons culturals sedimentats que s'han anat influint i realitzant. El mateix pessebrisme n'és un exemple. La situació del pessebre s'inscriu a les identitats dels pobles que un dia són civilitzats i persignats per sant Benet, pare d'Europa, i més tard educats en la senzillesa del pessebre de sant Francesc.

Cronologia

- Segle II** Primera representació del naixement de Jesús, a les catacumbes de Santa Priscil·la, Roma.
- Anys 336** Primera notícia de la celebració del Nadal, a Roma.
- Segle IV** Fresc del Naixement a les catacumbes de sant Sebastià de Roma.
- Segles VII al IX** Petites construccions al voltant de relíquies de fusta de la menjadora de Betlem. Serien els pessebres de Santa Maria la Maggiore, Sant Pere i Santa Maria Transtevere, a Roma.
- Anys 1059** Primer drama sagrat conegut, a la catedral de Nevers (França).
- 1223** Missa a l'estable de Greccio, promoguda per sant Francesc.
- 1252** Primer pessebre al monestir de Füssen (Alemanya)
- 1330** Iniciativa de les clarisses de Nàpols (Itàlia) de col·locar la imatge del Nen Jesús en un bressol. Es considera un autèntic pessebre.
- 1360** "Consueta" antiquíssima, de la catedral de Girona. Detalla que es pot fer la "representació del part de la Verge Maria".
- 1414** Precedent de Pastorets: a Olot, representació mig comèdia mig dansa, en unes festes de la Mare de Déu del Tura.
- 1556** El Concili de Tarragona prohibeix el drama sacre a les esglésies.
- 1585** Un inventari de béns de Pere Bonavia, de Vic, declara unes "imatges de terra del Naixement".
- 1759** Carles III, el primer Nadal com a rei d'Espanya, encarrega figures de pessebre als escultors catalans Bonet i Ginès, per al pessebre del Príncep.
- 1774** Primer text de Pastorets, a Mataró.
- 1786** Primera Fira de Santa Llúcia, a Barcelona.
- 1805** Surt escrita per primera vegada la paraula *pessebrisme*. Diari d'en Brusi.
- 1809** Arriba a Olot Ramon Amadeu, exiliat de Barcelona.
- 1825** S'introdueixen a Catalunya les primeres figures de pessebre, fetes de plom. Són de l'italià Salvatore Bacciarini.
- 1860** Es funda la primera societat pessebrista a Wensinpitztal (Àustria).
- 1866** El Diari d'en Brusi refereix la construcció del primer *calvari* o diorama amb tema de passió i mort de Jesús.
- 1880** Primers Pastorets d'Olot, *El Nacimiento del Salvador, o la redención del esclavo*, obra de Molins i Rubió.
- 1888** Exposició Universal de Barcelona. Gran pessebre a la Cascada del Parc de la Ciutadella, amb figures de Ramon Amadeu.

1890 Surt de l'obrador Reixart de Barcelona una imatge del Nen Jesús destinada a la cripta de Betlem dels franciscans de Terra Santa.

1897 Primer concurs de pessebres d'Olot.

1912 Es comença d'utilitzar el guix en els pessebres. Antoni Moliné en seria l'innovador.

1923 Es funda l'Agrupació de pessebristes, de Blanes.

1947 Constitució de l'Associació de pessebristes de Girona.

1951 Congrés pessebrístic a Munic (Alemanya).

1952 Congrés pessebrístic internacional, a Barcelona. S'hi funda la "Universalis Foederatio Presepistica".

1959 Primer pessebre vivent, a Castell d'Aro (Baix Empordà).

1961 Es funda l'entitat "Amics dels pessebres", a Olot.

1970 És constitueix l'Associació de pessebristes, de Banyoles.

1981 Congrés de Cultura tradicional i popular, de Catalunya. Hi tenen entrada unes comunicacions sobre l'exhibició dels pessebres l'ensenyament del pessebrisme.

1982 XIII Trobada de pessebristes de Catalunya, a Banyoles.

1982 Primer pessebre vivent de Lloret de Mar.

1985 XVI Trobada de pessebristes de Catalunya, a Girona.

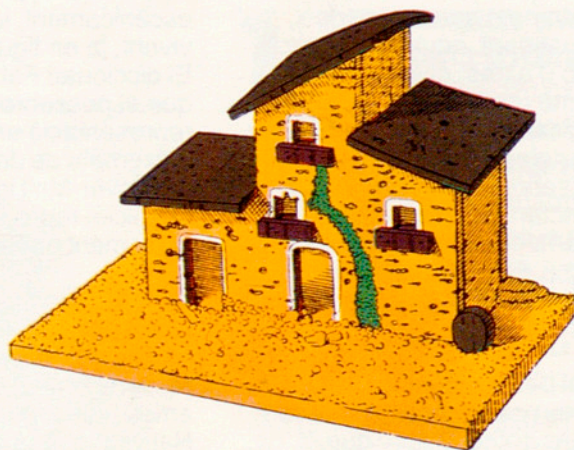
1985 Es constitueix legalment, a Girona, la Federació d'Associacions de pessebristes de Catalunya.

1985 Es constitueix l'Associació de pessebristes d'Olot.

1987 Mostra del pessebre català, a Girona. Són exposades 103 obres.

1990 Es constitueix l'Associació de pessebristes de Lloret de Mar.

1992 Mostra Internacional de Pessebrisme, a Olot. Sales de mostra de pessebre otolí, català, europeu i iberoamericà.

EL NOM FA LA COSA

1

*Epifania. Brodat.
Segle XIV. Catedral de
Girona..*

8

El pessebre té un innegable valor d'adreçar als orígens. La pedagogia del Nadal el va fer néixer. Certament que comparteix, actualment, aquella motivació amb d'altres, diverses. Però manté un record escenogràfic original que va amb la mateixa naturalesa històrica. El pessebre és una expressió estrictament cristiana o solament popular, com es vulgui. Fins aquí, prenent-lo així, tothom hi pot estar d'acord.

Si el pessebre és un mitjà d'expressió, assentem unes bases sobre el nom que el materialitza en el llenguatge. La seva definició s'aclareix a tres fonts reconegudes: la Gran

Enciclopèdia Catalana diu que pessebre és la representació del naixement de Jesús que hom sol fer reproduint-lo escènicament, ja d'una manera vivent, ja en figures plàstiques. El diccionari Fabra concreta que el pessebre és una representació en relleu del naixement de Jesús. L'Alcover-Moll insisteix en la definició: reproducció del naixement en relleu.

Tenim, doncs, que el pessebre ha de ser amb figures i en relleu. Al peu de la lletra, tota la resta de produccions artístiques amb tema de la Nativitat queda exclosa del terme pessebre. Per falta de relleu físic, gran quantitat de dibuixos, pintures i retauls

amb tema del Naixement, segons aquella norma lingüística, s'han d'excloure aquí mateix.

La paraula pessebre deriva de la llatina *praesepeum*, estable o lloc on s'allotgen els animals. L'evangelista Lluç és ben auster quan diu que Maria donà a llum el seu Fill, l'embolcalla amb bolquers i el va posar en un pessebre. Potser per a compensar tanta brevetat, vénen després els afegits tradicionals de més humanitat, com la presència del bou i la mula donant escalf al Nadó.

Per extensió, la paraula pessebre designa també la reproducció de l'històric

estable. Però, anant més als orígens, la llatina *praeseptium* és paraula amb arrel més antiga i podria significar la concavitat on el bestiar troba el seu menjar. Aquella rel ha produït la paraula castellana *pesebre*, amb el mateix sentit que té en llatí la menjadora del bestiar. En canvi, en català s'usa el terme grípia, aplicat estrictament a la menjadora, i no pessebre.

Hi hauria hagut una possible confusió en la denominació que conserva pessebre tant per a la representació plàstica —el nostre pessebre— com per anomenar la menjadora. És

*Relleu de cadira coral.
Mestre Aloy. Segle XIV.
Catedral de Girona.*

Pessebre

“Entenem per pessebre la representació plàstica i objectiva del naixement de Jesús mitjançant la disposició d'un país vist de manera panoràmica, dintre del qual se situen una diversitat de figures mòbils que es poden bellugar i alterar de lloc a gust del qui mena el pessebre.”

Tota altra figuració de l'adveniment al món del Messies, representada en pintura, escultura, vidrieria, baix relleu o qualsevulla altra manifestació artística que no reuneixi les condicions indicades, per nosaltres no pot ésser qualificada de pessebre i, per tant, cau fora del nostre interès i fora del tema del present treball.”

JOAN AMADES
El Pessebre

Naixement, a creu processional. Segle XV. Catedral de Girona.

aleshores que el castellà introduïx la localització geogràfica, el poble on va succeir el naixement: els castellans del pessebre en diuen *belén*.

El darrer veredicté l'arbitra l'eminent lingüista Joan Coromines: s'havia cregut que el terme pessebre era un catalanisme a Amèrica del Sud, i també que és d'origen portuguès, on es troba des del segle XVI. Ara tothom està d'acord que el terme català pessebre, per a indicar el naixement de Jesús, és un castellanisme en català.

*Caplletra de missal amb
Naixement. Segle XIV.
Catedral de Girona.*

UNA PREHISTÒRIA DEL PESSEBRE

2

10

Si la tercera dimensió de les coses ha de determinar el terme pessebre, l'artista haurà de ser escultor. Però no deurà pas ser una malifeta acollir-nos al benefici del dubte sobre si una obra amb un xic de repussat ja mereix el nom de pessebre. La seva exclosió de soca-rel faria una certa recança. Hi ha una gran diversitat d'obres i materials que per la seva antiguitat i fidelitat al misteri nadalenc configuren una prehistòria del pessebre gironí. Retaule en relleu, plata repussada, talla de fusta, pedra esculpida, serien els nobles antecedents dels nostres humils fangs, guixos i suros emprats avui en el pessebre. L'Església i els artistes anaven desenvolupant la pedagogia de la imatge, amb l'evolució de l'art, de l'època i de les construccions.

*Capitell del claustre de
St. Domènec. Girona.*

L'art romànic ens va deixar els seus capitells. Un capitell historiat és un trobament entre el treball de l'artista, l'època, la teologia, la llegenda, sobre un suport de pedra picada; és un exponent d'una civilització ruda i d'un cristianisme senzill, no intel·lectualitzat. L'escultor, un xic catequista, treballa un tema: la columna li és com el tronc d'un arbre. La mirada i la catequesi topen amb una exposició permanent. Com que és del poble, l'escultor sap esculpir-hi pastors, i el bou i la mula, i la fugida a Egipte. Algú pot suggerir-li, a l'escultor pessebrista, el motiu de l'escena. Això és ben

expressat al claustre de la catedral de Girona: una pilastra representa els obrers construint i el bisbe visitant l'obra.

A les comarques gironines es poden admirar pessebres en capitells de Besalú, al claustre romànic de Sant Pere de Galligants, i al gòtic de Sant Domènec, a Girona. A la Catalunya Nord hi ha un fris romànic al Voló, amb totes les escenes nadalenques imaginables, obra del mestre Cabestany.

El poeta Pere Ribot pregona entranyablement: “Obert a tots els vents és el portal, el Nadal íntim de la catedral.” És que la referència gironina culmina a la seu amb un tresorejament de pessebres d'alta estima.

El segle XIV hi deixa, a l'altar major de la catedral, un relleu de plata repussada, amb Naixement i Epifania. Al mateix llegat gòtic del XIV pertany una talla de l'adoració dels Reis, a la cadira coral episcopal. El segle XVIII ens ofereix un relleu barroc a la capella de l'Anunciació, i també un retaule amb Naixement i anunci als pastors.

Capitell del claustre de St. Pere de Galligants. Girona.

Capitell del claustre de St. Domènec. Girona.

De la catedral de Girona hom pot baixar-ne per un camí “obert a tots els vents” i anar descobrint in comptables pessebres a petits museus, recollides esglesioles o valuoses col·leccions particulars. Si la tercera dimensió —el diccionari ho ha dit— concedeix la categoria de pessebre a una obra d'art nadalenc, podem encara exigir-nos la recerca d'una quarta qualitat: el reconeixement, la gratitud envers les onades del temps d'ençà que uns artistes desconeguts varen deixar descansar per sempre els seus martells, escarpres, maces i gúbies.

Visió atenta d'un capitell

“Magnífic capitell de tema historiat sobre la infància de Jesús, tret dels evangelis.

A la cara sud del capitell s'hi representa l'Anunciació, amb la Verge i l'àngel, aquest força mutilat, si bé es veu clarament la part superior de les ales. A l'est hi ha l'escena de la Nativitat. La Verge ajaguda al llit. Quasi a l'angle, la figura de Sant Josep, agafant el bastó amb totes dues mans. Les cares nord i oest contenen l'Adoració dels Reis. Resten dos reis. S'ha conservat la bellíssima figura de la Verge encarada cap als Reis. Puig i Cadafalch encara hi veié el pessebre del Nen, i diu que “s'ha transformat en altar”. Però avui no s'hi veu. Era un tema tractat en una forma usual en els manuscrits de l'època: la Verge es veu en actitud de tendresa maternal, tenint cura de l'Infant, i els Reis esperen llur torn en l'adoració amb animada conversa. En canvi, aquí, a Galligants, la Verge resta com embadalida, meditant el gran misteri, i els Reis arriben temerosos, ja en actitud adorant. És una escena més rígida, que té l'encarcament oriental.”

JOSEP CALZADA i OLIVERAS
Sant Pere de Galligants.
La història i el monument

EL BRESSOL ÉS ITALIA

3

12

El naixement de Jesús, la celebració del Nadal i els pessebres són tres fets que ara semblen haver anat sempre lligats. La realitat és diferent. Quan neix Jesús encara passen més de tres segles per a celebrar-se el

Nadal. Els primers cristians celebren de seguida la Pasqua de Resurrecció, però el Nadal no té diada commemorativa. Feia patir, aleshores, una celebració pagana del solstici d'hivern en una festa en què els costums es podien desfermar. Es deia "Natalis invicti", el naixement de l'invicte, el sol, que al final de desembre comença a fer allargar el dia. L'Església cristianitza aquella festa, convertint-la en la "Nativitat". El sol natural és substituït per Jesús, la llum del món segons el cristianisme. Fins a arribar el segle IV els detalls i el record del Naixement es mantenen en un cert secret per raó del clima de persecució contra els cristians. A les catacumbes sorgeix algun artista que fa obra amb tema nadalenc: a les de Priscilla apareix una Verge amb el Nen als braços i Isaïes apuntant el dit cap a un estel. La pintura data de cap a l'any

200. Més tard apareixen escenes de l'Epifania. En el segle VII el papa Teodor mana construir a l'interior de Santa Maria la Major, de Roma, un oratori reproducció de la cova de Betlem. Des d'aleshores aquella església es coneguda com "Santa Maria ad Praesepe". El pessebre arrenca oficialment de l'any 1223. Una nit de Nadal, sant Francesc d'Assís té la idea d'una missa en un estable de Greccio. La realització d'aquella missa, a la menjadora del bou i la mula, el recolliment d'unes poques persones, l'extrema simplicitat de l'àmbit, tot fa merèixer a sant Francesc el títol de primer pessebrista. Els franciscans tenen cura de repetir, cada Nadal, l'escena del pessebre, on comença a figurar-hi una imatge del Nen Jesús. Després, complementant l'escena, l'orde de monges clarisses fa una altra aportació: el nen Jesús és

L'any mil dos-cents i escaig a Greccio fan un assaig.

L'escena del Naixement representen vivament.

Diuen missa en un estable: la senzillesa és palpable.

I aquell esperit franciscà al pessebre ens menarà:

13

col·locat en un bressol. La sensibilitat femenina adorna el bressol amb brodats. Hi ha notícia del 1330: l'església de Santa Clara, de Nàpols, presenta un pessebre bastant d'acord amb el model actual. Un pas més i apareixen a Itàlia uns pessebres permanents, instal·lats tot l'any, com el dels germans Alemanno, a l'església de Sant Giovanni, a Carbonara. L'any 1567 apareix un pessebre autènticament nadalenc, exhibit només pels volts de Nadal. Nàpols és el centre del desenvolupament del pessebre. Crea escola amb construccions

i amb figures. Un pessebre n'havia tingut sis mil. Els artistes són protegits pel rei Carles III, que els dona suport i habilita sales del palau per muntar el pessebre. L'aristocràcia napolitana, seguint l'exemple del rei, s'engresca i fa construir pessebres notables. És l'esplendor del segle XVIII. El refinament de la noblesa sembla ofegar l'esperit evangèlic del pessebre. Però després arriba la seva popularització i passa a les capes socials intermèdies: les figures es converteixen en tipus clàssics del Nàpols humil, com

*Pessebre napolità de
Sammartino i
Polidoro. Segle XVIII.*

el captaire, el cec, el carnisser, el taverner. Al final del XVIII a Nàpols es fa pessebre a 400 esglésies i a milers de cases de totes les capes socials. Hi ajuda el dominic Gregori Rocco. L'escola napolitana enriqueix la història. Més enllà de les seves escenes detallistes, i també malgrat totes les desviacions, el napolità s'acredita com l'autèntic bressol del pessebrisme.

EL PATRÓ, SANT FRANCESC

4

Basilica d'Assís, un dia de festa dels pessebristes.

D'aquella celebració nadalenca del 1223 a Greccio, sant Francesc va ser-ne l'impulsor. No digué la missa perquè ell no va ser mai ordenat sacerdot; era diaca. Pels pessebristes hi ha prou trets a la vida del sant per a atorgar-li el patronatge.

Era un místic, l'esperit sense gairebé cos. També els pessebristes es mouen i treballen cercant un esperit, per damunt de figures de fang i de materials sense gaire consistència.

Sant Francesc es reclugué, com a eremita, a l'esglésiola de Sant Damià. Els nostres pessebristes fan sovint un exercici de reclusió per a pensar el tema, la

Sant Francesc d'Assís, obra de l'escultor Ramon M. Carrera.

realització, amb unes etapes puntuals en un taller improvisat que semblaria una humil ermita. Va viatjar molt, sant Francesc d'Assís, tot i les dificultats pròpies de la seva època. A Catalunya passà per Vic, Cervera, Lleida, Barcelona, on s'hostatjà a l'Hospital de Sant Nicolau; a Egipte i Palestina, en croada. El pessebrista, que fa còpia de la natura, viatja, recorre muntanyes, explora i aprèn paisatges. Els llops eren amansits, les tòrtors domesticades, al pas de Francesc; dedicava un himne al germà sol i a la germana aigua. Amb un programa tan pintoresc a l'avançada, el pessebrista se sent estimulat quan li cal inventar una posta de sol en el celatge o

imitar aquella aigua cristal·lina d'un llac. Francesc centrà tota la doctrina evangèlica en la pobresa. El "Pobrissó" inspira la sobrietat dels materials del pessebre, des de l'auster bri de farigola fins a l'estretor dels camins que menen a la cova.

A dintre l'Església la figura de Francesc ha esdevingut bandera que s'han fet seva tant els més conservadors, partidaris de les normes establertes, com els més rupturistes, amics de la reforma. Francesc, en alguna de les etapes de la seva vida de quaranta-quatre anys, pot accontentar uns i altres. També els pessebristes, ara tradicionals, ara innovadors.

Francesc, canonitzat el 1228, només dos anys després de la seva mort, ha donat fama a la ciutat de l'Úmbria italiana. A la memòria del seu sant, Assís, amb vint-i-cinc mil habitants, li va dedicar una basílica, començada a construir el mateix any de la seva canonització. Edificada sobre el sepulcre del sant, la formen dues esglésies superposades, una romànica i l'altra gòtica, com a conseqüència de la llarga durada de la construcció que va ser vint-i-cinc anys. La basílica conté, entre altres obres, els frescs de la "Vida de sant Francesc", signats pel cèlebre florentí Giotto di Bondone. Els frescs, junt amb altres obres de Cimabue, que

GOIGS A LLAOR DEL SANT Ier PESSEBRISTA FRANCESC D'ASSÍS

•
E
T
•
I
N
•
T
E
R
R
A
•

*Per l'Infant i per la Mare,
per la molsa i el pastor,
ob Francesc, feu-nos més clara
la vinguada del Nadó!*

Un mati cobert de gebre
i de boira de l'hivern,
infantàreu el pessebre
amb el grèvol i amb el vern.
Quina llum en vostra cara!
Vós, infant prop l'Infantó;
ob Francesc...

Qui abastés la meravella
d'un ocell en cada mà
i el llop greu tornat ovella,
oferint amb Vós el pa,
entre el bou i l'atzavara,
a l'Infant i Redemptor!
Ob Francesc...

¶. *Iustum deduxit Dominus per vias rectas.*

Prou guarnim la taula nostra
d'arç i avet cada nou any;
nostre pa fóra el pa vostre:
no ens farieu de company?
L'esguard vostre d'alimara
ens duria una cançó.
Ob Francesc...

Aclariu-nos la parpella
amb l'estrella del Portal,
cada llar torneu novella
per la joia de Nadal.
Quan la vida ens aclapara
desvetlleu-nos al perdó.
Ob Francesc...

OREMUS

Deus, qui Ecclesiam tuam, beati Francisci meritis foeta novae prolis amplificas; tribue nobis; ex eius imitatione, terrena despiciere, et caelestium donorum semper participatione gaudere. Per Christum Dominum nostrum. - B. Amen.

Lletra d'Enric Prats i Auqué. - Xilografies d'Enric C. Ricart - Música d'Enric Prats i Martí

(AMB LUCRÈCIA ECCLÉSIASTICA)

• P A X • H O M I N I B U S •

1.ª edició: agost del 1962

Dipòsit legal B. 19.680 - 1962

Torrèti de Reus, edit., Barcelona [1962]

•
B
O
N
È
•
V
O
L
U
N
T
A
T
I
S
•

Deu-nos goig en la pobresa,
deu-nos llum en el fruit,
nostra mà torneu despres,
nostre llavi torneu fi;
si de Vós l'or ens separa
feu humil nostra abundor.
Ob Francesc...

En la nit extasiada
prop la cova i el ramat,
decanteu vostra mirada;
deu-nos bona voluntat,
i amb el cor que en Vós s'empara
cantarem amb el pastor:
ob Francesc...

*Per l'Infant i per la Mare,
per la molsa i el pastor,
ob Francesc, feu-nos més clara
la vinguada del Nadó!*

¶. *Et ostendit illi regnum Dei.*

era el mestre de Giotto, i Lorenzetti, fan de la basílica de Sant Francesc d'Assís el primer monument de la pintura italiana dels segles XIII i XIV.

La basílica de Sant Francesc representa per a Assís un centre d'atracció de tot tipus, tant pel

seu aspecte estrictament artístic com pel significat religiós. El pessebrisme, que de temps immemorial té sant Francesc per patró, en fa sovint el destí de concentracions i romiatges.

*Goigs de St Francesc.
Prats i Ricart, 1962.*

Mentre el ministre general, fra Elies de Cortona, ministrava generalíssimament els afers de l'orde sota la protecció econòmica del cardinal protector canònic, els pardals de la primera volada feien la seva fora de gàbia. No hi havia força humana capaç de fer tornar conventuals aquells moixons: hauria estat tan difícil com ficar l'Esperit Sant entre reixes.

Sant Francesc ja començava a estar tip de regles, convents i capítols; tant, que se'n va anar amb els seus gloriosos llampats a Ancona per embarcar-se a terres de croats i de moros. Com que només es podia endur amb ell una dotzena de companys, va fer-los triar per un minyonet que passava i va prendre a bord, entre els altres, Pere de Catània, il·luminat de Rieti i Bàrbaro de no sé on. A Xipre en va passar una que mostra pla bé com era aquella colla. Pel que sembla, Bàrbaro era bastant bàrbar, es va enrabiar amb un cavaller i li'n va cantar unes quantes de fresques. Però el fraret se'n va penedir aviat i, també fent honor al nom, es va ficar a la seva boca pecadora un grapat de femta d'ase. Déu meu, qui ens fes la gràcia de ser tan ximplés i una mica menys bruts!

Bastants croats eren tan bàrbars com Bàrbaro i en feien de tan bàrbares, però tots els cavallers cristians s'adonaren aviat de qui eren aquells homenics de Francesc. Entre els galifardeus de creu, espasa, escut, maça i clatellot, els frares foren àngels de pau i de bé. Celano ho conta fins a entendre.

Però la més bella fou a Egipte, quan sant Francesc va deixar els de la creu i se'n va anar amb els de la mitja lluna. Melek-el-kamel era soldà, de la mena de Saladí, que va enviar un got d'aigua de roses amb neu de l'Hermon a Ricard Cor de Lleó quan va saber que l'anglès passava les febres.

El moro va rebre el cristià amb un tapís al mig de la sala fet de creus perquè l'altre les trepitgés, però el poverello li va dir que aquelles creus eren les dels dos lladres del Calvari i no pas la de

Jesús. Es feren amics. Sant Francesc va jugar-se-la amb la prova de passar damunt del foc, però cap dels moros no tenia ganes de socarrim. No continuo. Després de molts dits i fets, el soldà va acabar:

— Vés-te'n en pau i prega Déu perquè jo trobi el camí veritable.

Els moros, rai. Quan Francesc va tornar a Itàlia, els monjos eren conventualment conventuals i, esgarrifeu-vos, un tal Antoni de Pàdua anava per doctor de l'Església i es carregava a coll llibres, molts llibres. Francesc devia endevinar que aquell portuguès savi seria més que doctor i acabaria patró dels paletes. Encara que li recava, va donar permís perquè estudiés.

Aquell moment de la tornada d'Egipte fou el "moment" de més pobresa del pobric. Però va seguir avant, ferit fins a dintre per la pobresa d'esperit, avivat per ell.

El 1223, el papa Honori va aprovar definitivament la regla definitiva. Fra Elies manava a totes, el fraram s'escampava arreu i al nostre pobrissó només li restava una feina a fer, la de ser sant Francesc, el pobre de tota pobresa.

I aquell 1223 fou el Nadal de Greccio.

A les tres basíliques sobreposades d'Assís, només hi és franciscà el Giotto, a la gran església de santa Clara només són pobres la túnica del sant penjada en una vitrina i el Crist que hi pujaren de Sant Damià. A Sant Damià i a les "Carceri" ja hi sents l'airet del primer dia, com a Rivo Torto i a la "porciunculeta" colgada de nata. Però l'àmbit més franciscà dels àmbits franciscans és el conventet de Greccio penjat en un esquei de cingle, amb ombrívols passadissos, noble fusta revellida i volves de Nadal tot l'any.

Allí va néixer el pessebre. Aquell Nadal la costa espurnejava amb les llanternes de la gent silenciosa que pujava amunt. Francesc havia aparellat l'esquei amb el bou, l'ase, la palla i el pessebre.

Després de l'evangeli de la missa del Gall, el pobric, que feia de diaca, va predicar i quan deia "Beeetlem" belava com un anyell. Després de la missa i les cantades, la gent va tornar avall, puntejant de llumenetes la pacífica fredor de la nit. Havia nascut el pessebre. El pessebre de casa nostra.

Els pessebres que ens han fet franciscans a tots, almenys un dia l'any.

Una mica de molsa, uns rocs, unes branques de timó que faran d'olivera, unes herbotetes que seran com canyes, la terra garbellada, la cendra per a fer camins i el paper de plata de les nostres enyorances fet bassiol. El caganer, el pastoret, la pastoreta, la vella que fila, els àngels, el nen Jesús amb la cara de cigró, la Mare de Déu agemolida i sant Josep sense braç amb el nas escarbotat.

El pessebre, Déu meu. Beneït sigui el meu pare, que em va ensenyar a fer-lo. El pessebre, Déu meu. Tota la Mediterrània feta pregària.

JOSEP M. BALLARÍN

*Sant Francesc
d'Assís, patró dels
ecologistes.*

LA MEDITERRÀNIA FA PESSEBRE

5

*Pessebre amb aire
mediterrani.
Jaume Oller, 1991.*

18

Al pessebre li escau el bufet de la marinada. Amb aquesta frase s'ha indicat que el seu origen és mediterrani i que la seva propagació també té lloc a la conca del nostre mar. Qui ho defensa és, evidentment, la gent de la Mediterrània. Els centroeuropeus, en canvi, ho diuen diferent emparant-se en la notícia documental d'un pessebre de Praga, Txecoslovàquia, de l'any 1562. Els europeus del sud podem retreure la data del 1478 com l'any d'un conjunt amb figures de profetes i sibil·les que anunciaven el Naixement de Jesús. Plana el dubte sobre si aquella construcció pot considerar-se ja com a pessebre.

Als països on no arriba l'oreig del mar tenen també la seva aportació al pessebrisme, per bé que amb trets singularment distints. Hi ha un mostrari divertit des dels pessebres de nines i figures de cotó fluix, a Àustria, fins a les de porcellana de Veilsdorf, a Alemanya, passant pels pessebres de paper retallat, titelles i ninots, a Polònia. Hongria enregistra vuitanta mil afiliats a les associacions de pessebristes els anys anteriors al seu règim comunista.

Tornem a la riba del nostre Mediterrani per seguir l'esclat rotund del pessebre a Itàlia, amb grans construccions com aquella emblemàtica d'un bisbe de Caserta que cedeix el seu

palau per fer-hi un pessebre que ocupa totes les sales de l'edifici. Aquell segle XVIII italià marca el punt més alt. Les figures competeixen en popularitat, vivesa i atractiu. Els figuraires són tan nombrosos que la seva concentració en un barri de Nàpols li dona nom que encara perdura, el "Vico dei figurari". Però no pas únicament Nàpols inscriu el pessebre al seu particular cens de cultura popular; també es fan notables creacions a Roma, Sicília, i al nord, aquest com un camí de sortida pessebrística cap a Àustria, de la mateixa manera

que Sicília el llança cap a l'illa de Malta.

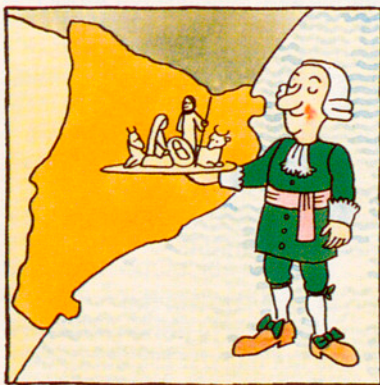
La marinada pessebrística entra a França per Marsella i penetra tímidament cap al nord. Més intensa és l'entrada per la Provença, creant les seves pròpies figures de fang amb trets del costumari local, recreatiu i simpàtic.

A l'Estat espanyol ens arriba la gran embranzida pessebrística també pel mar, però reforçada per un factor especial, la vinguda del rei Carles III —el primer pessebrista de Nàpols— que hereta la corona d'Espanya a la mort del seu germà Ferran VI, l'any 1759. Seguint el tarannà de la cort, el duc de Medinaceli fa pessebre amb figures procedents de Catalunya, València i Múrcia, tres focus diguem-ne de

*Terra cuita i color,
la senzillesa
de la mediterrània.*

marinada. No és pas per deixar de banda el pessebre castellà, però com diu Emiliano Aguilera “per les alteroses terres el poble i els artistes han sentit més atracció per la Setmana Santa que per les gaubances del Nadal.”

Aquí fou Carles III pessebrista peoner.

La traça dels catalans començà pessebres grans.

A Catalunya, a la cultura de l'olivera i la figuera, el pessebre té uns centres històrics de difusió. Barcelona l'expandeix cap a comarques veïnes. Els pessebristes de Mataró el recullen i el difonen. Els de Tortosa, cap a la ribera de l'Ebre. Olot el recrea i el propaga cap a Vic, on hi arriba també des de Manresa. Els olotins el porten també al Ripollès, a l'Empordà i al Gironès. Més difícil o inexistent resulta la difusió a comarques pirinenques i d'interior lleidatà i tarragoní, aspres i aïllades en aquells segles XVIII i XIX de les cròniques del pessebrisme.

QUI TÉ LA MÀ?

6

*"Oh, pessebres transformats en vivent teologia!"
(D'uns goigs de N. Camil Geis).*

20

La riquesa d'una cultura popular cohesiona les identitats. Per això també és anomenada cultura nacional. Amb el seu exercici i la seva defensa, els individus esdevenen ciutadans. La mateixa essència de la cultura mena al pluralisme. A Catalunya és més palès que a d'altres nacions. El nostre segle XX ha contemplat una certa evolució en la possessió de la mà, de l'impuls, que mou el pessebrisme. Els anys vint l'Església promou i dirigeix el costum nadalenc amb precisió, ben expressada en uns goigs pessebrístics: "... repassem les lliçons de l'Evangelí, oh, pessebres transformats en vivent teologia!"

Amb l'evolució de la nostra societat i un cert gir d'esquemes a l'Església conciliar s'observen uns canvis visibles. Dos exemples, només: la pèrdua de l'esclat popular del Corpus i del cant de les caramelles de Pasqua. El pessebre no en pot sortir tan afectat perquè no té repercussió a la plaça, però se ressent del canvi de costums en general. El pessebre perd sacralitat. Però el pessebre, inserit a les identitats, no es perd. Hi ha, això sí, un silenciós canvi de mà, per motius diversos. S'admet arreu que es pot deslligar de la seva vella funció confessional. Passa a ser expressió d'un art popular i lúdic. Certament que l'Església en els seus elements més

convençuts de l'ús catequètic del pessebre el continua construint, anant a les fonts i als orígens, exemplarment, però la gran continuïtat del pessebre és en part a les mans de la societat civil. Si es fa pessebre, majoritàriament, és una pràctica col·lectiva, lliure i divertida, on els actes de religiositat no han de produir-se necessàriament.

En el canvi de mà del pessebrisme hi poden intervenir molts col·lectius. Els educadors i animadors culturals busquen en ell la pedagogia de la festa, sortint a barrar el pas a allò que

“la festa es perd”, i ells creuen que és necessària per a l'equilibri comunitari, perquè és una reafirmació. Els antropòlegs parlen del mite essencial que té un lloc reservat a la presència de celebracions senzilles, però arrelades, encara que s'hagin de rescatar del fons del folklore. Nadal —diran— és una festa difícil d'oblidar; potenciem-la, doncs, i el pessebre n'és un bon element, i a més és català. En el canvi de mà del pessebrisme també hi entra el col·lectiu dels mecenes, una presència necessària, donats els muntatges que la modernització del pessebrisme suposa i fa imprescindible.

L'any 1981 se celebra un Congrés de Cultura Popular Tradicional de Catalunya. S'hi presenta i és considerada una comunicació de l'Associació de Pessebristes de Girona que recull el pluralisme quant a la promoció dels pessebres. S'esmenten, concretament, quatre estaments: l'Església, com a predicadora; l'escola d'EGB, que té en el pessebre una excel·lent experiència de treball en equip; les escoles d'art i manualitats, fent la síntesi de dibuix, escultura, pintura i decoració; i les entitats excursionistes, capdavanteres en la recerca de les nostres identitats com a poble.

VI CONCURS DE PESSEBRES

de 6 a 17 anys

SALA FIDEL AGUILAR del 24-12-82 al 6-1-83

Cartell del pintor i pessebrista Ernest Dalmau.

La gran lliçó del petit pessebre és que el poble proclama que vol salvar tradicions, tingui qui tingui la mà, fer un servei cívic, o nacional, si es vol, i tenir consciència de patrimoni espiritual. Una altra lectura, menys transcendent: el pessebre pot tenir tantes mans com il·lusions a les empreses de la gent. Talment com les figures d'un pessebre clàssic en què totes s'adrecen per camins variats amb alguna cosa molt pròpia a sota el braç per a participar i transmetre.

Pessebre de la parròquia de St. Josep, Girona. Carles Santaló i Josep Duran.

DE LA BIBLIA A LA MOLSA

7

Pessebre de Josep Llach, Banyoles.

22

Sempre hi ha hagut diverses classes de pessebre. Els historiadors del pessebre universal assenyalen quatre tipus. El d'escaparata, construït a dintre d'una caixa petita que permet el transport i la conservació. El pessebre panoràmic és el que es munta a un lloc més aviat extens, els dies de Nadal. L'escenogràfic presenta un diorama, sota miraments artístics de perspectiva. El pessebre de ruïnes era una quarta categoria on dominaven no les construccions sinó les ruïnes, modalitat usada el segle XIX.

Si el pessebre és una reproducció i un acostament del fet històric del naixement de

Jesús és lògica una opció pel paisatge de Terra Santa. Entre pessebristes es diu molt Palestina o Terra Santa, per damunt de canvis de noms i de banderes; l'opció fa néixer una altra categoria de pessebres: els bíblics.

El pessebre bíblic té un excel·lent promotor a les comarques gironines, el Dr. Albert Vidal, professor del seminari diocesà, reconegut per la seva autoritat biblista, que fa la pedagogia activa amb els nombrosos seminaristes dels anys quaranta i cada

Nadal el seminari ofereix un pessebre exactament bíblic. Els gironins recorden aquells pessebres amb justa devoció. Per exemple, explica el Dr. Vidal que la Sagrada Família es va refugiar a un "caravanserall" o parador de caravanes, perquè com diu sant Lluç "no hi havia lloc per a ells a l'hostal", ple de gent i enrenou, i l'hostaler els proposà d'ocupar un annex, un solar amb una cova. Som lluny, doncs, de la negativa i el rebuig

de l'hostaler, que tradicionalment s'havia explicat.

El pessebre dit bíblic, cenyit a les instruccions de lloc i ambientació, hauria de ser repetitiu, per ser fidel. El pessebrista quedaria com presoner del "Dietari d'un pelegrí a Terra Santa", de Jacint Verdaguer, que donava les mesures de la cova, dotze per quatre metres, i el faria a escala. Però els nostres pessebristes volen ser més imaginatius, fer volar tanta fantasia com es pugui i recrear paisatges no sempre palestinenecs.

El pessebre familiar.
Dibuix de Pellicer.
La Vanguardia, 21-XII-1895.

Se sol recórrer un cicle vital en les classes de pessebres. A les cases, primer són els pares els qui els munten, per als més petits, com unes beceroles. Els nens toquen la molsa, els materials, estan iniciant el pessebre familiar, una mena de camp de proves on se sembra grana d'escaiola, es fa avançar els tres reis cada dia un xic, i es trenca un braç a la figura més soferta. Pel nen que creix, ja és fer pessebre. L'any que ve col·labora més, potser amb algun accident elèctric i tot, i

El Naixement. Bíblia del segle XIV. Catedral de Girona.

arribarà el relleu. Ara ja governarà el ritus ancestral de treure les figures de la seva capsa, com a fills pròdigs tot un any absents.

Quan es veu més capaç, fa el pessebre artístic. Joan Amades

I amb imaginació se'n fa nova creació.

ho diu solemne: "és el pessebre obrat per entesos en art que s'ajusten a la realitat panoràmica." Però no retreu ningú d'una afecció que cal començar un dia o altre i sempre ajuda la visita a d'altres pessebres que ja són més artístics que el propi.

El pessebre popular fa parlar d'encís, sensibilitat, atracció. L'artístic fa sonar la perspectiva encertada, el colorit valent i la composició plàstica aconseguida.

Hi ha una frontera difícil de determinar. Tant de bo que en anar a visitar pessebres no ens amoïnem gaire a voler-la veure. La convivència assumeix idealment tots aquells trets qualificatius, integrats en el pessebre com a única realitat.

He recercat alguna dada, alguna crònica o document que pogués fer-me entroncar l'estada dels pares caputxins a Banyoles (1583-1638) amb l'arribada dels primers pessebres a la nostra comarca. Podrien haver estat ells els heralds del devot missatge plàstic del Pobret d'Assís. Hauria estat una bella troballa i una simpàtica nota al full de serveis dels franciscans banyolins, a qui devem, almenys, la guarda —durant els onze lustres del seu sojorn— de la capella de Sant Martirià, en el Puig. Quedem-nos, doncs, amb la pietosa suposició que potser també en el convent del Puig els caputxins paraven cada Nadal el seu pessebre, a les acaballes del segle XVI i primeres dècades del següent.

El pessebre banyolí més antic seria el de Casa Bach, del carrer de les Escrivanies. El meu avi me'n parlava com del millor i més gros dels que es feien a Banyoles, quan ell era un vailet. L'avi Toni va néixer l'any 1850. Era un pessebre amb moltes figures de més d'un pam. Algunes vestides amb roba, castells i cases de fusta, molta vegetació i un teló de fons pintat. El muntaven a la planta baixa i la gent entrava per l'ampla porta de la cotxeria, encara avui existent.

Quasi contemporani d'aquest podríem considerar el que feia la família Mascaró, al carrer de Sant Antoni. El mateix Dr. Josep M. Mascaró i Castanyer, quan tenia ja uns noranta anys, em contava com va ser per a ell de trist el Nadal del 1873, en plena guerra carlina, pel fet inusitat de no tenir pessebre a casa seva.

Les figures tan ben abillades del pessebre senyorial de les Escrivanies van fer venir ganes a en Tonet Parrassa —que amb els anys havia de ser el meu avi— de fer-se ell mateix les del seu propi pessebre. No li mancava traça. Bona mostra en són, encara avui, les trenta i tantes peces que la família conserva. Són rústiques, però expressives i constitueixen un mostrari

Paisatge de Miànegues. Pessebre de Salvi Gratacós.

interessant de la indumentària popular i pagesa de l'època. Barretines de plecs diversos, calces de davantal, cossos i faldilles, caputxes, esclops, espartenyets... El pessebre de l'avi, iniciat diguem l'any 1876, quan va obrir la rellotgeria, va ser dels més visitats i comentats. Amb el gas acetilè aconseguia efectes de llum meravellosos, per a l'època. Jo el vaig viure i el porto dintre.

Un altre pessebre que recordo amb nostàlgia d'infància és el del senyor Quimet Boschmonar i Guardiola. El tenia parat tot l'any, en un armari reconer d'ampla vidriera, al seu despatx, al carrer de l'Ametller. Arribada santa Llúcia, l'enramava amb petits branques d'artitjol i gallerans de bola vermella.

El Dr. Lluís Juncà recorda agradablement el pessebre de can Franch i em conta com la senyora Ciseta dirigia l'obra, amb la col·laboració dels vailets assenyats del carrer. A can Torrent, a les Escrivanies, feien també pessebre a l'aparador, llavors tenien botiga i feien xocolata. Era famós per la seva extensió, concurrència de figures i exuberància vegetal el de ca n'Hort, del Terme. Els Baus, can Pandai Sabater, del carrer de Girona, han estat pessebristes des de potser fa més d'un segle. Al

Sagrat Cor, sota la direcció de sor Mercè, tia meva i deixeble predilecta del pintor olotí Berga i Boix, pessebrista consagrat, es podia admirar cada any un pessebre en el qual rivalitzaven la perspectiva i la pietat.

Al carrer de Sant Martíria, a can Pau, per allà als anys vint, comença a instal·lar-s'hi el pessebre més monumental que hem conegut a Banyoles. El senyor Lluís no hi escatimava temps ni detalls. Llums canviants, aigua corrent. Vam poder visitar-lo durant molts anys. Valia la pena.

Estem parlant d'abans de la guerra. D'aquella època recordem també el pessebre que la gent de "Casa Nostra" instal·lava al Casal, al carrer de Vallespirans, i posteriorment a "Sol ixent", al carrer de la Canal.

La maltempsada dels 36/39 s'emportà —temporalment— el costum i, d'algunes cases, fins i tot les figures. El Nadal del 39 va ser ocasió de ressorgiment dels pessebres que tornaren a presidir les festes.

No recordo quan va començar "en Pere de les Hermanites" a tenir —no el desmuntava mai— el seu pessebre a l'horta de l'Asil. No l'abandonà mentre visqué. El mostrava i el comentava, amb la seva filosofia planera. El tenia instal·lat a terra, a la raconada d'una vella canalització. Constava, només, del Naixement. Les figures, molt senzilles i deslluïdes pel sol i les humitats. A l'hivern "hi havia molsa viva", deia en Pere. Unes teules i unes pedres acollien la Sagrada Família. Els cargols es refugiaven a la cova. Preferentment l'ensenyava a la nit, fent llum amb un cap d'atxa. Mantenia la flama de manera que el visitant s'havia d'ajupir per a veure-ho millor. En Pere, amb la seva franciscana franquesa, sermonejava entre dents: "és així com s'haurien de veure els pessebres; tothom agenollat, com el bou i la mula."

Des de molts anys, "Un pessebre a cada llar" és el lema que encapçala les convocatòries de concursos, les guies i els rètols de l'Associació de Pessebristes de Banyoles. No direm que aquesta

frase, que nasqué com a consigna, s'hagi convertit literalment en realitat. Però digueu-me si no s'hi apropa quan veiem, cada Nadal, la munió de pessebres familiars i infantils que ocupen llocs preferents en tantes cases, i l'assistència multitudinària a l'exposició anyal, de la qual la gent, embadalida, no sap sortir.

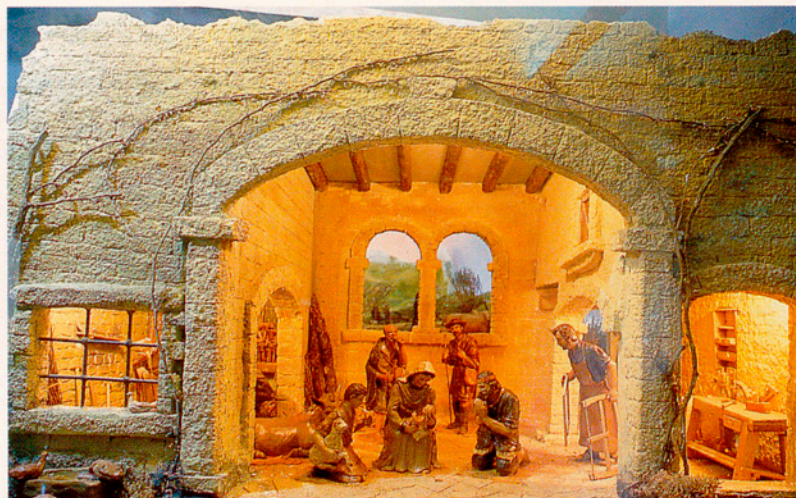
Tant de bo nosaltres i el món sencer sabéssim mantenir el pessebre tot l'any en l'esperit. Com tot l'any, amorosament, conservaren els seus pessebres —l'un al despatx, l'altre a l'hort— el senyor Quimet i en Pere de l'Asil.

ANTONI M. RIGAU i RIGAU
Cronista Oficial de Banyoles

ESCENES BÀSIQUES

8

*Pessebre de
l'Associació de veïns
de St. Narcís, Girona.
Gerard Barba, 1991.*

26

En el sentit teatral, una escena és cadascuna de les parts d'una obra i el lloc on intervenen els personatges. Aquesta referència al teatre pot ajudar a entendre el pessebre com una possible representació. L'escena més important és el Naixement. És una condició bàsica que ha figurat escrita a moltes Bases de concursos; altres vegades no es menciona per sobreentesa. Traduït a la pràctica, el Naixement se situa a primer terme. És el mateix tractament que dóna el cinema a una escena d'alta expressivitat, el primer pla, el terme que fa veure els trets de protagonisme. Aquest caràcter preferent de l'escena del

Naixement marca el projecte del pessebrista. Un primer terme excepcional, amb impacte. Un porxo, una cova, unes ruïnes, o qualsevol alternativa per a evitar l'absoluta intempèrie, contribueix a emmarcar el Naixement i el seu caràcter bàsic. L'escena requereix un complement, com l'enllumenat. Modernament ho té fàcil, el pessebrista, però en els temps més antics era una aventura. A vegades es penjava un gresolet a la cova o bé un fanal amb ble per a cremar-hi oli.

Un altre escena bàsica és l'anunciació de l'àngel als pastors. Això significa que les dues escenes han d'estar

separades i així quan els pastors decideixen anar a la cova s'han de posar en camí. La versió popular els ha fet mig adormits o menjant, cosa que també ha inscrit l'escena amb el nom de "la berenada dels pastors". Segueix l'adoració pastoral. Joan Amades fa observar que entre les ofrenes, si hi ha fruita, no sol haver-hi poma perquè els pastors consideraven —segons la tradició— que faria plorar la Mare de Déu "ja que la primera dona la va gustar i va pecar."

La tercera escena bàsica és l'arribada i adoració dels Reis d'Orient, oferint or, encens i mirra. Pot haver-hi una certa

dinàmica a l'escena, que es pot iniciar amb una tímida presència al terme més llunyà, en els pessebres familiars amb fàcil accés per a la mainada i cada dia els Reis avançaran un tros de camí fins a fer-los arribar al Naixement.

Hi ha més escenes. En el pluralisme de la construcció hi intervenen el costumisme més local i els gustos més dispars que hom pugui imaginar. Ja ens hem referit als orígens nobiliaris del pessebre, en el Nàpols del segle XVIII, i a la

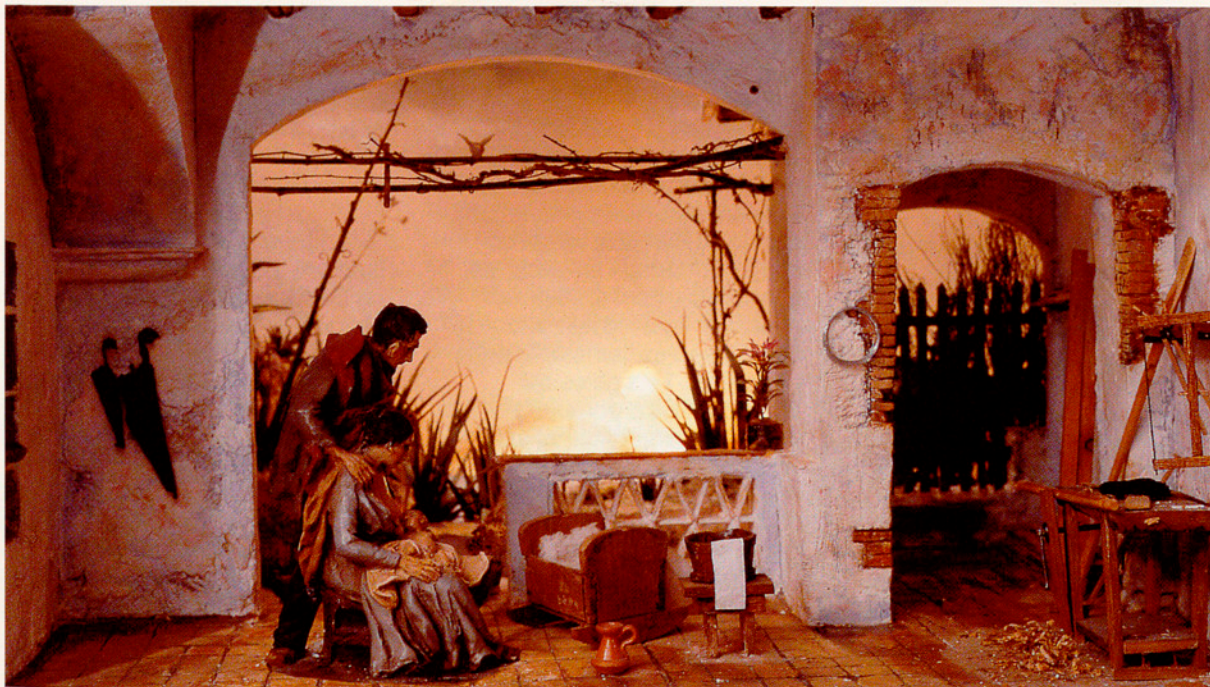
incorporació de l'escena de la taverna com un signe de l'entrada del costum nadalenc a les capes del poble senzill. Quan més tard el pessebre arrela a Catalunya, també va quedar enregistrada la seva democratització amb un signe semblant: a Vic s'introdueix al pessebre una escena de la matança del porc. Es fa evident que tothom, a la Cova de Betlem, es maneja i fa ofrena del millor que sap fer a casa seva, amb espontaneïtat.

Altres escenes que avui es

poden contemplar en els nostres pessebres són el casament de Josep i Maria, buscant estatge, la presentació al temple, la fugida a Egipte, i moltes més que la imaginació sap anar arrencant del relat bíblic, donant cos a les seves citacions.

Bàsicament dibuixades les escenes, falta aterrar cap als seus personatges concrets, els protagonistes del repartiment: les figures de pessebre.

Un primer terme d'impacte. Pessebre de Jordi Gratacós Laqué.

LES FIGURES

9

28

Tot pot tenir significat en el pessebre, començant per les primeres matèries.

Els antics deien que Déu va fer de terra el primer home Adam, i si de terra fou el nostre pare, també ho ha de ser tota la fillada de figures de pessebre. A Catalunya, ja l'any 1585, en un inventari del beneficiat de la seu de Vic, Pere de Bonavia, es mencionen "unes imatges de terra del naixement".

Però la diversitat de la primera matèria ha estat sempre un fet. Si avui el fang de les figures comparteix el mercat amb el plàstic, durant molt de temps el compartia amb maniquís, tires de llenç, bastiments de filferro i caps i mans de fusta.

Aquelles escenes bàsiques ja tractades s'encarnen en cada una de les figures amb personalitat pròpia. El Nen Jesús va poc vestit, formant una unitat escultòrica amb el seu bressol. La Mare de Déu és presentada com la figura de la valentia: acaba d'infantar i sol estar-se agenollada, com si volgués ensenyar l'actitud de l'adoració. Sant Josep és l'emblema de la verticalitat. Uns goigs de Mn. Camil Geis puntualitzen uns trets, com advertiments als creadors: "Sant Josep, dret al seu lloc,/ vetlla amb l'ànima commosa./ Duu un vestit morat i groc,/ de viola i de mimosa./ S'estintola amb peus cansats/ a una vara que floria." Els àngels no en solen sortir ben parats de les mans dels escultors.

L'incorpori no s'aconsegueix amb un grapat de fang, per això el poble català bateja aquell àngel clàssic envoltat d'un núvol com "l'àngel de l'ou ferrat". Ho sembla. En canvi, amb Reis, criats i seguici, els escultors tenen terreny adobat per al lluïment. La tradició fa blanc el rei Gaspar; ros, Baltasar; negre, Melcior; el cavall del rei ros és negre, el del rei blanc és "de color de sal i vinagre", i el del rei negre és blanc. Els contrastos, assegurats. Però el nombre dels Reis i la seva ètnia han anat canviant. Abans, tots els Reis i criats eren blancs. El negre no apareix fins al segle XVI. El Museu d'Art de Catalunya mostra unes quantes obres sobre l'Epifania, anteriors al XVI, i allí tots els figurants són blancs.

Els accessoris propis de cada figura són un món de complexitat, fins i tot amb clares desviacions com les dels pessebristes cortesans de Nàpols que col·locaven esmaragdes a la Verge, diademes a Sant Josep, i perles a les tanques del sarró dels pastors.

Costum popular, el pessebre recull tots els tipus del nostre camp i hom podria confegir un llistat d'ocupació professional de tots els temps. Dues figures específiques són molt arrelades a Catalunya: una, el capellà, amb sotana i ombreller vermella. L'altra, el caganer, amb barretina i fumant una pipa, i, per a un millor control de qualitat de la feina, li posen una mica de paper a la mà.

Són desaparegudes d'aquest món algunes figures: el barber, el buscador de bolets, l'emblanquinador, l'home de la llanterna màgica, que era un homenatge d'un avenç tècnic a la mística del pessebre. També ha desaparegut un grup original d'Olot: la comitiva que va a batejar un infant, amb la llevadora que el porta en braços.

Un món simbòlic i lúdic, el de les figures, inserit totalment en la cultura popular. Així ho han entès dues llicenciades en antropologia, Mila Barruti i Laura Vinyoles, amb el seu llibre "Les figures del pessebre popular" elaborat a partir de 3.500 figures conservades al Museu Etnològic de Barcelona.

L'home que fa les seves feines

"Era figura obligada en els pessebres vuitcentistes, car la gent deia que amb la seva deposició femava la terra del pessebre, que esdevenia fecunda i assegurava el pessebre per a l'any següent i amb ell la salut i la tranquil·litat de cos i ànima que cal per a fer el pessebre, amb el goig i l'alegria que comporta el Nadal vora de la llar. Fer figurar aquest homenatge en el pessebre portava sort i alegria i no fer-ho comportava desventura."

JOAN AMADES
El pessebre

RAMON AMADEU

10

descobreix un treball de qualitat: modelar figures; comença a fer-ne i les ven. L'escultor, primerament autodidacte, rep després ensenyament artístic d'alguns mestres: Pere Costa, autor de la façana de la catedral de Girona, Lluís Bonifàs, Josep Trulls i Agustí Mas. L'obra de Ramon Amadeu el fa mereixedor d'un lloc a la "Real Academia de San Fernando", i és admès al Col·legi d'escultors i arquitectes de Barcelona, quan té 25 anys.

Castelló d'Empúries, Lloret i Camprodon. A Barcelona, un sant Ignasi, a la catedral; un

sant Joaquim, a la Mercè; una santa Teresa, a la parròquia dels sants Just i Pastor.

30

L'«Amadeu d'Olot» és un bon sobrenom que honora la capital de la Garrotxa, on va viure cinc anys. Ramon Amadeu havia nascut a Barcelona el 1745. Aprenent de terrisser d'escudelles, era un nen quan a la Fira de Santa Llúcia de figures de pessebre

L'obra de Ramon Amadeu presenta dos vessants diferenciats pels seus volums. Imatgeria religiosa per al culte, i figures destinades als pessebres. Amb les primeres, les comarques gironines s'enriqueixen amb unes quantes. Tenim una imatge de santa Anna i un Eccehomo al santuari de la Mare de Déu del Tura, d'Olot, i grups de la Verge dels Dolors o de la Pietat a Figueres, Olot, Cadaqués,

Però l'entrada de l'Amadeu a la història de l'escultura és gràcies a la seva producció de figures de pessebre, amb el fang del riu Fluvià. S'estableix a Olot, fugitiu polític de Barcelona el 1809. Havia conegut Francesc de Bolòs, un olotí que feia pràctiques de farmàcia a Barcelona. En plantejar-se la sortida urgent de Barcelona, Bolòs ofereix casa a Ramon Amadeu; aquest accepta i resideix a Olot fins al 1814. Dir que l'escultor s'aclimata a la Garrotxa és massa poc. Cal parlar d'una total assimilació de paisatge, gent, costums i colors. Amadeu entén aquesta terra, en copsa l'ànima col·lectiva i la transmet a les seves immortals figures de pessebre. Tot el gust terrassà del pessebre queda assegurat amb aquella bona

gent, arrencada de les cases de pagès i dels camps glaçats del desembre olotí.

Amadeu ensenya per sempre que al pessebre li escau més ser mostra de realisme que no aparador del barroc, el carregament napolità que semblava voler glorificar-ho tot. L'obra d'Amadeu és la veritat quotidiana, fent que el pessebre, el Naixement de

Jesús, és possible si es presenta a la mesura dels homes d'aquí mateix, amb els seus esclops i la feina que tenen entre mans. Un crític diu que les figures de pessebre d'Amadeu fan olor de gra de fajol. Amb colors discrets, com discreta devia ser aquella Garrotxa del segle XVIII, terres ocres, sienes, blau cobalt,

barreges d'ombres i tons torrats.

Aquest és el gloriós signe de perdurable identitat que traspuen les petites obres mestres del nostre escultor més conegut. Ramon Amadeu va morir a Barcelona, víctima del còlera. Tenia setanta-sis anys.

L'escultor Ramon Amadeu

"En el viu solatge racial de les figures d'Amadeu descansa la superació de les fórmules més anònimes d'un pessebrisme que constitueix una mena de moda a l'Europa del seu temps. La influència napolitana s'autentifica en el cas de l'Amadeu gràcies a la immediata sinceritat de l'artista. En el seu entroncament amb la cosa popular Amadeu troba la saba que fecunda. Aquestes petites figures de l'artista contenen una amable força persuasiva i

s'adapten meravellosament a un fons de paisatge i història.

Es fa necessari col·locar la personalitat de Ramon Amadeu en el fons del seu temps. Davant el barroc en liquidació, s'ofereixen dues possibilitats: una, l'assenyalada per la gran escultura dels temps de l'Imperi, entre nosaltres el nom de Campeny. L'altra, els primers passos d'un nou realisme, que encara ha de néixer i li falta el suc fecund d'aquella gran aproximació a la natura que arribarà amb la sotragada del 1830. El paisatgisme és només una esperança, pels dibuixants de l'emperador. En el que té

d'aproximació a aquest realisme incipient, cal considerar el verisme naturalista propi de l'art d'Amadeu. Com aproximació a la terra, a les veritats immediates. L'artista contribueix a crear un nou amor per la realitat, policromada amb uns tons neutres i tèrbols que la pintura imposarà després. I no és indiferent que aquestes figuretes demanin un fons de molssa i grèvol fatalment olotí. Així ho exigeix la seva llei més íntima: el terror és on s'arrelen i prosperen."

JOAN TEIXIDOR
Els antics

ELS NOSTRES FIGURISTES

11

Figures de Josep Traité.

32

Compartint la categoria dels històrics hi ha Damià Campeny (1771-1855) i Domènec Talarn (1812-1902) que funda la primera Associació de Pessebristes de Barcelona el 1863. Es conserva escassa obra de Talarn al Museu d'Arts Populars, de Barcelona.

Són historiatats uns 125 figuristes catalans dels darrers cent-cinquanta anys. Van —diu Joan Amades— des d'una reconeguda acceptació fins a una manca d'emotivitat. Hi ha diversitat de preparació i de professionalitat. En aquell temps reculat hi ha una evident superioritat dels creadors olotins. Uns figuristes són imatgers religiosos, com Josep

Berga i Boada. Un flequer d'ofici, Melcior Domenge, fa la cuita de les seves pròpies figures al forn familiar. Miquel Blay, quan modela figures, se serveix del mateix forn de Domenge. Lluís del Forn és un altre figurista, i també forner; destaca fent els animals del pessebre. Completen el grup olotí Jacint Casanoves, Culiques, Pere Pla i Celestí Devesa, autor també del cap de la geganta d'Olot.

Els pessebristes devien descansar plenament en la producció d'Olot. Això explica l'escassa notícia de figuristes a d'altres comarques. Queda a la crònica testimonial un Francesc Vila i Ros, terrisser de Blanes. A Girona tenia una certa solera

el gremi de terrissers o canaders, amb algun especialista de figures de pessebre com Narcís

Parramon, casa "L'Escolà", on els gironins més grans recorden haver-hi comprat a cinc cèntims la figura. La ciutat reconeix la importància del gremi i dedica el nom d'un carrer, avui Travessia de Canaders. Però sortosament aquell món artesanal mira de renéixer actualment a Girona i Angelina Trias continua el treball iniciat per Lluís Trias, el seu pare, amb l'art d'unes figures típiques i sensibles. Gerard Barba, també a Girona, és el perfecte autodidacte, dibuixant que s'inicia en l'escultura a partir del 1974, en plena maduresa, i porta una creació d'un miler de figures i grups escultòrics d'una gran vivacitat i realisme, amb tipus humans dels nostres camps i muntanyes. A Banyoles es conserva un gran record dels anys en què hi converteix en escultura la gent popular, com l'avellanaire, l'agutzil o el fuster.

Olot continua essent actualment plaça forta en escultura pessebrística, fent honor al llegat històric. Josep Traité, escultor consumat, i també aquarel·lista, passa per l'Escola de Belles Arts de la ciutat, i sap imprimir a les figures de pessebre una sensació de moviment i de realisme difícils de repetir. D'ell afirma el crític Moli: "és un escultor que es rabeja en la dolça insignificantia de les

Figures de Gerard Barba.

figures de pessebre, que converteix en magnes obres d'art." A la mateixa capital de la Garrotxa, Modest Fluvià crea unes figures de pessebre ben característiques per les seves línies i volums. Joan Farrés produeix magnífiques figures dintre el grup de tradicionals.

El present ens permet una justa satisfacció, quant a la creació de figures de pessebre. Ara cal mantenir l'esperança que els joves valors, presents a les aules d'arts i manualitats de les comarques gironines, es moguin a prendre la continuïtat en una especialitat tan peculiar i admirada.

Figures de Modest Fluvià.

ARTESANIA, INDÚSTRIA I FIRA

12

*Fira del pessebre a la
Rambla de la
Llibertat, Girona.*

34

Hi ha fets ben curiosos que demostren, històricament, com va lligat el pessebre amb la crònica del nostre poble. Per exemple, després de la desfeta de l'Onze de Setembre de 1714, a Catalunya hi hagué un desencís i ensopiment generals. Sense esma de gosar fer res, aquell hivern era més carregós i duia un tancament familiar i social.

Així les coses, el pessebre al clos de la llar esdevé petit oasi i hom es comença a deixondir, per bé que sigui per pocs dies. Aquell començament de segle XVIII veu aparèixer molts figuristes nous: la demanda de figures s'ha de satisfer. Un altre exemple, més proper, és la revifalla de l'any 1940, quan després de la guerra civil, un

eclipsi pessebrístic, cal fer provisió d'existències.

Indústria i artesania van molt juntes quant a la producció de figures de pessebre. És de mal definir on acaba el treball artesanal i on comença el procés industrial. Antigament era artesania estricta. La cocció de les figures amb sistemes mil·lenaris deixava sovint la peça ja llesta per a la venda, si calia, sense pintar, donant opció a la mainada amb afeció a la pintura. Al primer terç del segle XX les figures de pessebre de vuit centímetres es venien a trenta pessetes la grossa. La producció era una autèntica parsimònia: feta la figura se l'havia de "vestir", posar-li els elements que no eren d'argila,

com el feix de llenya al bosquetà, la canya al pescador, la roba a la dona que renta, operacions de miniaturista.

Junt amb les figures cal subministrar construccions. Ja abans de finalitzar el segle XVII són molt corrents les cases i coves fetes amb suro. Al principi les construccions encara tenen una certa influència dels palaus napolitans, però després es van imposant coves, corrals, ponts i masies del país. A mitjan segle XX entra a la producció un material nou, el plàstic, que avantatja el fang en resistència, però no aporta màgia i resta qualitat al conjunt.

Hi ha un moment memorable en què la llei de la demanda de figures, creixent i exigent, mena a l'inici d'una fira que ha d'esdevenir històrica.

A Barcelona, l'any 1786, se celebra la primera Fira de Santa Llúcia. Amb els seus dos-cents anys d'existència cap institució pessebrística no és, com la Fira, testimoni del pas del temps, de l'evolució del pessebre i d'una admirable fidelitat a la tradició. Instal·lada a davant de la catedral de Barcelona, lloc sotmès a diverses cirurgies urbanístiques, la Fira de Santa Llúcia té el valor d'un pregó pessebrístic per a tota la nació, i els pessebristes, per bé que algun any no la visitin, saben que les in comptables parades representen el millor estendard que els primers dies de desembre proclama que s'apropa el treball intens, contra calendari. Els historiadors de la Fira de Santa Llúcia ens diuen que, des dels seus inicis, es troben parades d'"herbaires, bosquerols i boletaires" que baixen de les muntanyes allò que se sol dir "el verd" de Nadal, tan estimat per a fer el pessebre com per a decorar les llars.

La Fira de Santa Llúcia té el valor d'un patrimoni cultural de tot Catalunya. I ensem ha servit d'exemple perquè diversos indrets de les nostres comarques iniciessin una activitat semblant aquells dies de desembre —un vertader Advent— quan la

demanda de figures és un dels al·licients que donen més nervi al pessebrisme.

Gravat de Josep Perpiñà i Citoler.

No és la meua pretensió amb aquest fascicle donar normes als mestres pessebristes olotins, sinó únicament facilitar la tasca als qui un any darrere l'altre vénen cooperant amb el seu esforç i entusiasme a l'esplendor del Concurs de pessebres que organitza la Lliga Espiritual de la Mare de Déu de Montserrat. L'objecte directe i peculiar dels nostres concursos és aprofitar la sensibilitat popular a base de fer produir als nostres artistes, paisatgistes i d'estatuària, que tant abunden a casa nostra, obres dignes del seu art, aportant motius com són els de la plasmació del Misteri de Jesús naixent humil en un pessebre. En recopilar aquestes curtes notes no tenim la convicció de dir la darrera paraula sobre el particular, però sí dilucidar algunes qüestions que entre nosaltres s'han debatut i controvertit. Les deixem a la discreció dels que les vulguin millor escatir.

El paisatge. Serà un bon pessebrista qui sigui també un bon paisatgista, que sàpiga modular els elements de la naturalesa i abstroure'n sublims interpretacions. El primer problema és demanar-se si la porció de natura a reproduir ha de ser una porció de Palestina o un recer de les nostres contrades. Diu el pare Andreu de Palma: "El pessebrista és molt lliure de fer el que li sembli; de totes maneres pot lluir-se, malgrat això no cal dir que la topografia més recomanable és la representació de Palestina." En Josep M. Puig i Roig també diu que "és recomanable que el pessebre s'adapti a l'època i al país on tingué lloc l'Adveniment del Diví Infant." Ambdós coincideixen a recomanar el pessebre bíblic. També el recomanariem nosaltres si opinions de més alta vàlua no ens ho vinguessin a impedir. Sense desmillorar les presentacions dels pessebres bíblics veiem que el Jurat dels concursos opta tots els anys pels pessebres de sabor popular i de casa nostra. Essent els seus autors paisatgistes olotins o escultors amadeuistes, la Comissió no pot intentar incorporar a les bases cap

referència pel paisatge o figura palestinenca.

El vertader artista, el que crea i s'emociona, no és el que copia de fotografies i cromos, sinó el que es posa al davant del natural, fins a viure'l i saturar-se'n. Mossèn Cinto Verdaguer narra que abans de compondre els seus versos dels incendis dels Atlants, prengué foc en uns grans matolls i es llançà a saltar les flames per experimentar en el seu interior la sensació que des dels seus versos volia descriure. El concurs de pessebres no pot de cap manera posar atenuacions a la inspiració i espontaneïtat dels artistes, sinó fomentar-la i degudament encarrillar-la. El principal d'un pessebre és el paisatge i d'entre tots els paisatges aquell que podrà ser més ben interpretat pel pintor paisatgista és el més consubstancial al seu ésser, el que més ha viscut i sentit en el seu interior. Bo serà reproduir paisatges de Palestina, però la resurrecció de fets històrics, llunyans a les nostres apreciacions, és tan difícil de reproduir per l'art com ho és per tot mortal la resurrecció d'un mort, més que més després d'un soterrament de vint centúries.

Les figures. El paisatge entona el pessebre i les figures el complementen. L'Amadeu ens serà testimoni del que cal fer respecte a figures. No que hàgim de reproduir pastors dels dies d'Amadeu, però sí saber interpretar la

Gravats de Joaquim Pla i Dalmau.

ingenuïtat i simplicitat del nostre viure. Farem pessebres plens de pagesos i barretines com una fira de Sant Lluç? Tant se val. El que interessa és la plasmació de la natura entorn del Naixement de Jesús. Si el paisatgista s'educa i el tallista produeix vertaders joiells de fisonomies pulcres i conjunts harmònics de grandiositat i art, haurem tributat l'homenatge dels nostres dies a Jesús, haurem obtingut un veritable progrés de les arts plàstiques en matèries tan plàcides i suggestionants.

La llum. És un gran element dels nostres pessebres. En el que des de fa alguns anys construeixen els operaris de L'Art Cristià s'ha trobat el secret de millorament i transformació de celatges. En ell el cel volta, té aire en el seu ambient, i l'omple d'una llum difosa encisadora i emocionant. Si en primer terme és bo posar poca llum, no passa el mateix en el segon i menys en el

tercer, augmentant la llum en l'horitzó. És a dir, la llum va creixent per graus a mida que s'aparta del que mira i va apropant-se a l'horitzó. Encara enguany hem vist pessebres amb pretensions a gran premi que s'han presentat en tenebrors. Per convicció i voluntat creiem que la il·luminació constitueix un gran element en la plasmació del pessebre. Les tenebres solament serveixen per a amagar defectes i dissimular incapacitats.

L'horitzó. Tot pessebrista deu recordar que, quan contempla la naturalesa, el fons del paisatge sempre es veu a l'altura de la vista, quan s'arriba a l'horitzó. L'horitzó excessivament baix, en el pessebre, provoca impressió de mareig. Hi ha pessebres que presenten una línia d'horitzó tan baixa que produeixen l'efecte d'un volcà.

El pessebre popular. Hi ha un adagi romà que diu que la causa que totes les criatures de Roma i de Florència siguin belles és perquè les seves mares són educades en la contemplació de grans models de bellesa i pulcritud, quan visiten els grans museus d'art d'aquelles ciutats de notabilíssims artistes; elles comuniquen als seus infants les llums i les transparències que han vist. Semblantment, amb el pessebre artístic es fomenta i s'educa el familiar i popular. És per això que els Jurats i la Comissió hi treballen, pensant que cooperen en gran manera a fomentar semblant obra d'esperit pairal i de tradició cristiana i catalana. El manual vivent del pessebrista és visitar pessebres. S'hi aprenen lliçons innumbrables. La llum del fons, les portalades, la il·luminació, les muntanyes, les miniatures, les tonalitats pirinenques, la construcció camperola, en tots i cada un dels pessebres hom pot aprendre-hi una pila de lliçons que, recordades, són i seran el gran educador de l'aprenent pessebrista.

Pare BASILI DE RUBÍ, caputxí
Olot, 1933

EL DRAMA MEDIEVAL

13

A la parròquia de Sant Iscle de Colltort (Garrotxa) va ser trobat un "Cant de la Sibila".

38

L' Església es vol preocupar de fer entendre els passatges de la Sagrada Escriptura més difícils. En el segle IV els poetes cristians donen forma entenedora als textos. Formant-se les llengües romàniques vulgars, en el segle IX apareixen els primers cants. S'està iniciant el drama sagrat medieval, amb uns quants elements populars a l'interior dels temples. Proses recitades, diàlegs, cants, música, heus aquí el procés del teatre complet.

La més antiga representació al temple és francesa, a la catedral de Nevers, l'any 1059, en llatí, encara. A partir d'aquí hi ha una evolució doble: la llengua, que es va fent vulgar, i la representació teatral, que pren volada. Primer

intervenen persones que reciten i canten, després s'augmenta l'acció teatral, amb personatges separats del cor, i finalment els personatges afegits són tan nombrosos que a escena no es poden moure bé i són substituïts per figures o escultures.

El drama sacre té a Europa gran vitalitat. Les comarques gironines no queden pas endarrere. La Consueta de la catedral de Girona de l'any 1360 revela importants notícies. Consueta és el llibre que consigna totes les cerimònies, ritus i costums de l'any. Cada parròquia tenia la seva Consueta. A la catedral de Girona, per Nadal, després del cant de matines i abans de la missa del gall se celebra "El cant de la Sibila". L'endemà hi ha

"El martiri de sant Esteve". A la Consueta de la catedral no hi figura el text de les obres; se sap, però, que "El cant de la Sibila" és molt corrent a tot Catalunya, València i Balears. Són representacions amb recitals, cants, orgue i altres instruments, amb aportació del poble que repeteix uns versets. La sibil·la és una mítica profetessa que prediu l'esdevenidor, des de l'adveniment del Messies fins al Judici Final. Més tard, el Renaixement fa de les sibil·les un objectiu artístic: Miquel Àngel les pinta a la Capella Sixtina. A la catedral de Girona hom admira l'impressionant vitrall de

Jaume Fontanet, amb unes sibil·les, a la nau central.

La importància del drama medieval a Girona ve avalada per un estudi d'un canadenc, el pare Richard B. Donovan, benedictí del St. Michael's College University of Toronto. Té una publicació, "The liturgical drama at Gerona", que en el seu capítol vuitè tracta el "Christmas Plays at Gerona." Però la gran difusió a aquesta terra del "Cant de la Sibil·la" ve demostrada per la notícia d'una parròquia petita, Sant Iscle de Colltort, a la Garrotxa. El Dr. Gabriel Roura, arxiver capitular, dóna a conèixer una versió trobada en el primer

L'alegre cavalcada de Mosoll (Cerdanya) recorda l'esclat dels drames medievals.

full de guarda d'un llibre escrit en català rústec, d'influència provençal. La Universitat de Girona ha editat la notícia, publicada també a la Biblioteca de textos medievals catalans.

El drama sacre comet uns excessos a l'interior dels temples. Per exemple, per donar més acció a "El martiri de sant Esteve", que mor apedregat, la concurrència assistia amb pastissos durs que hom havia elaborat prèviament a les cases. L'apedregament del sant té més realisme, però l'àmbit no en queda ben parat. Semblantment, pels aldarulls, la festa "El bisbetó" és prohibida pel vicari general del bisbe Margarit. I l'historiador Julià de Chia explica la prohibició de sardanes a l'interior de la catedral de Girona, per la festivitat de Corpus.

Vitrall de les Sibil·les. Jaume Fontanet, 1522. Catedral de Girona.

El drama sacre medieval, que introdueix el quadre plàstic, potser sí que és un element precedent dels nostres pessebres. Però és més clara la seva ascendència sobre pessebres vivents i pastorets.

ELS PESSEBRES VIVENTS

14

40

L'escenografia creixent del drama medieval trasbalsa els esquemes litúrgics dels temples. En arribar Nadal s'assoleix la "llibertat d'orgue", el qual havia callat tot l'Advent i ara els organistes el fan sonar hores i més hores i algú de l'escenificació deixa volar uns quants centenars de coloms. Obeint algun suggeriment autoritari, els espectacles abandonen el temple. Una de les representacions primerenques al carrer és de l'any 1414 a unes festes del Tura d'Olot. El drama perd el seu caràcter sacre. Escenes de pastors amb samarres són la prehistòria dels nostres pessebres vivents. L'any 1556 el Concili de Tarragona decreta: "Vedam que facen en les esglésies qualsevol genero de

Pessebre vivent de Riudaura..

farces o spectacles y també ques diguen cantars en romanç."

A la segona meitat del segle XX apareix un gènere de representacions que podria ser hereu directe —molts anys adormit— d'aquell drama de Nadal. El primer pessebre vivent a comarques gironines és el de Castell d'Aro. Iniciat el 1959 al Castell de Benedormiens, barri

de la Coma i església parroquial, té un esperit fundacional catequètic. Quadres plàstics, diàlegs senzills, fons musical adient, la vall, les oliveres, el rierol, les pedres venerables, tot ajuda a crear la situació.

A la dècada dels setanta creen el seu pessebre vivent Llagostera i

Vilablareix. La gran incorporació es produeix als vuitanta amb Riudaura, Anglès, Bàscara, Brunyola, Fornells de la Selva, Fontcoberta, Hospital psiquiàtric de Salt, Lloret de Mar, Pals, Palau Sacosta, Peralada, Puigcerdà, Sant Gregori, Sant Joan de les Abadesses, Santa Pau, Tossa i Vilavenut. Sempre que es pot, el pessebre vivent es desenvolupa en escenaris naturals, recintes medievals, carrerons, castells o edificis notables, boscos immediats. L'obra teatral generalment no és de text, sinó de quadres plàstics, però en algun cas, com Santa Pau, incorpora les citacions bíbliques corresponents.

Pessebre vivent de Bàscara.

El nombre de quadres oscil·la entre els 12 de Tossa de Mar i els 43 de Pals.

Cada Nadal el poble amb pessebre vivent té una vibració especial. Les representacions són el revulsiu d'hivern. D'alguns, més consolidats, com Castell d'Aro i Bàscara, se n'arriben a fer fins a sis dies de representació. Els pessebres vivents tenen una esplèndida vitalitat, demostrada amb novetats i modificacions. A Riudaura s'incorpora un taller de formatgeria, un ferrer que fa podalls, i una dansa hebrea, col·laboració cultural de l'ambaixada d'Israel a Espanya. També entren uns quadres de costums catalans al de Castell d'Aro, una carbonera bosquetana al de Palau Sacosta, uns oficis de forner i ferrer al de Sant Joan de les Abadesses, i uns oficis en vies de desaparèixer al de Brunyola.

La garantia de continuïtat és la mobilització que cohesiona un poble i el relliga. Fins i tot el pessebre vivent pot servir de motor per a d'altres activitats del poble. El de Bàscara ha mogut molts anys els premis literaris del poble, i a més ha realitzat una important missió de promoció el "Belén viviente" de Buitrago de Lozoya, a la comunitat de Madrid. El pessebre vivent de Brunyola suporta les festes del Roser, a la primavera.

NADAL 1968/69

primera dècada del

pessebre vivent

de CASTELL D'ARO

EL PESSEBRE DE LA COSTA BRAVA

Del 24 de desembre al 7 de gener

Un dibuix de Comadira encapçalà les noves realitzacions pessebrístiques.

Religiós o artístic, constructiu, cívic, sempre, el pessebre vivent figura entre les reserves infinites del nostre poble, treballador i constant.

ELS PASTORETS

15

Els Pastorets d'Olot.

42

Els pastorets presenten coincidències amb els seus parents directes, els pessebres vivents. Tots tenen als orígens unes finalitats didàctiques religioses i d'esbarjo. El "misteri" escenificat és trasplantat ara del temple a l'escenari. El tema de Nadal ho té més fàcil que el de la Passió; l'alegria d'un naixement permet una certa llibertat. La denominació ve del primer element profà incorporat, els pastors, gent de bon humor. Ells donen títol al gènere, amb un diminutiu casolà. D'antic es perfilen uns pastorets de teatre de titelles. Però són els actuant teatrals els qui inicien la pròpiament història dels pastorets. Al final

del segle XVIII ja es coneixen a Catalunya obres escrites de pastorets i algunes són còpies o reculls. Els textos serien molt diferents dels actuals. Segons Pep Vila, assagista del tema, es fa present un desequilibri argumental.

A comarques gironines hi ha noms propis lligats als orígens. A Maçanet de Cabrenys tenim una celebració del misteri nadalenc que encara es representa el 1900, amb pastors autèntics. A Sant Hilari Sacalm és trobada una obra nadalenca en vers, *Per fer la nativitat de Nostre Senyor*, probablement del segle XV, amb escenes com el dubte de Sant Josep, el Naixement i

l'adoració. A Olot ja coneixen l'any 1880 "El nacimiento del Salvador o la redención del esclavo", arranjada el 1923 i que amb tres traduccions al català esdevé l'obra famosa dels pastorets d'Olot. A Girona, el Teatre Municipal ja té unes primeres representacions de Nadal el 1827; però per parlar de pastorets cal anar als anys trenta al teatre de l'Amistat, després Centre Cultural, de les congregacions marianes. A la postguerra civil els pares claretians comencen pastorets, que mantenen durant gairebé vint anys. La Llar Infantil Nostra Senyora de la Misericòrdia té els seus propis, i a la mateixa plaça, l'Hospital de Santa

Caterina rep el desplaçament de l'elenc de les congregacions marianes que, sense deixar de fer els pastorets al Centre Cultural, n'ofereix unes representacions als malalts acollits. Neixen aleshores els de La Salle. Després de la davallada del gènere, als anys seixanta, els pastorets de La Salle es reconverteixen en companyia "Proscenium" i reapareixen als anys vuitanta al Teatre Municipal on ja han celebrat el desè aniversari d'aquella represa, amb èxit de públic i crítica.

A Catalunya existeixen unes quaranta versions de pastorets. Els autors clàssics són Frederic Soler, Francesc Picas, Rossend Fontunet, Duró, Molera, Ramon Pàmies, Folch i Torres. Entre els gironins, Joaquim Ruyra, mossèn Gay, Joan Ribas, Marià Oliver, amb músics com Baró Güell, Francesc Civil, i Francesc Geli a la partitura d'un cor de pastors o d'un ball de diables. Quant a les obres s'han escenificat *L'Estel de Natzaret*, *La Rosa de Jericó*, *El Misteri de Nadal*, *l'Adveniment del Messies*, *El Naixement del Salvador*, *El primer Nadal dels pastors*, i d'altres; el públic, quan entra a la platea, ja sap en què es trobarà i no relacionaria gaire el nom de l'obra amb el seu autor. Els pastorets no intel·lectualitzen i

Els Pastorets de Proscenium, Girona.

aquest podria ser el secret de la seva perdurabilitat. Són populars i es viuen. Els anys viscuts fent pastorets, la tradició, l'anecdota personal, formen un àlbum íntim de la gent que hi ha participat.

Hi ha un símbol històric del lligam entre pastorets i

pessebres: quan el poble acull tendrament els dos còmics, Bato i Borrego, els empadrona i apareixen fixats en figures de pessebre, creades arran de la seva popularitat. Una mena de vitrina on els personatges proclamen que la memòria popular és ben teixida i extraordinàriament rica.

UN MÓN ANECDÒTIC

16

L'enllumenat del pessebre li crea una certa màgia.

44

El Nadal i els pessebres tenen un dels anecdotaris més atapeïts de l'any. El 24 de desembre, la vigília, enregistra ja tradicions, costums, ritus i llegendes abundants. Al Ripollès preparaven una xocolatada per a ocasions excepcionals com casaments o malalties. A Olot i rodalies es menjaven unes farinetes de fajol amb mel i sucre. A l'Alt Empordà, la nit del 24, s'havia de resar pels difunts, abans d'anar a dormir. A l'Escala solien pintar versos dedicats a les cases de les noies. En una nit com aquesta els personatges de ficció hi tenien un bon paper: a la badia de Roses era tingut per perillós trobar-se al carrer, perquè si

les sirenes veien alguna persona l'encantaven; dos nois que pujaven a Sant Pere de Rodes a missa del gall varen ser convertits en roques, els Fadrins Encants, a cap Norfeu. Contràriament, a Torroella de Montgrí era l'única nit que es podia transitar perquè les goges perdien força, després de l'avançada hora de les nou del vespre.

En el segle XIX corrien aquests refranys: *A qui pessebre fa, no li manca el pa. Pessebre fas, pa menjaràs.* Així marcats els pessebristes, farceixen les seves obres amb controls de seguretat estricta: per a evitar l'angoixa d'una possible destrucció, molts pessebristes

treuen el gat de casa i el porten a dispesa a casa d'un amic que no fa pessebre. Els nostres pessebristes, des de molt enrere, presenten a les seves construccions un accentuat caràcter localista. A Olot creen la figura de pessebre que representa el ferrer de tall, un clar homenatge a l'obra teatral de Frederic Soler, "Pitarra", escrita a la ciutat. Hi ha un altre homenatge pictòric: la figura del sereno, que representa el goig popular per la incorporació del nou ofici a la societat urbana; segueixen la pauta innovadora d'un drama sacre fet a Maçanet de Cabrenys, on el sereno irrompia a mitjanit a l'esglesiola i amb veu de tro

cantava que ja eren les dotze, és a dir, l'hora de l'alegria.

El regne animal, ple de rondalles, no podia pas restar absent del pessebre. Conten que el bou, fugitiu d'una establia, veié una claror forta, s'hi acostà i va veure la Cova, va escalfar el Nen amb el seu alè, el va refer, i Jesús li va concedir el do de poder entrar al cel, acompanyat de sant Lluc que se'l va apropiari com a símbol. Una altra llegenda atribueix la claredat de la Cova a un gran nombre de cuques de llum, les quals reberen una benedicció especial. Alguns pessebristes posaven vidrets a la Cova, recordant les cuques.

Batejat popularment com "l'àngel de l'ou ferrat".

Més enllà de bous assistencials i de cuques senyalitzadores hi havia hagut la presència al pessebre de tota una arca de Noè. El patriarca hauria menat l'arca a la muntanya del Canigó i allí

va concedir la llibertat al zoo viatger. Les neus s'haurien encarregat de l'arca fent-la presonera del Canigó i la família dels animals s'escampà pels vessants. Els pessebristes de les comarques properes al Canigó varen acollir els animals als seus pessebres.

El pessebre adquiria a vegades un to de gran respecte. Era el cas d'un pessebrista que cada any feia figurar una diminuta diligència. Recordava un accident sofert, camí de Montserrat, del qual la família va sortir il·lesa. La presència constant de la diligència adquiria tot el valor profund d'un ex-vot singular.

El pessebrista té un xic de pidolaire que vol copsar un estel.

MÚSICA I PESSEBRE

17

L'àngela, la cadenera i uns quants ocells més inspiren un músic anònim català que compon *El cant dels ocells*. Pau Casals en fa cant de pau i cançó universal. Les cançons de Nadal són un deix llunyà del cant a la vella litúrgia medieval. Antigament s'anomenaven pastoralles per la seva gran relació amb el món dels pastors, preferits a l'àmbit nadalenc. Un còdex català del segle XV ja conté quatre nades. Una col·lecció de trenta és trobada a les cobertes d'un document notarial del 1507, procedent de Riudellots de la Selva. La riquesa de música popular nadalenca és extraordinària a Catalunya. Estudiant-la, Ramon Cotrina

analitza les ofrenes que presenten els personatges a Betlem: els vestits per a abrigar el Nen, els instruments musicals, els menjars, els objectes, revelen el tarannà propi, en una triple manifestació: què posseeixen, què mengen, què anhelan. Qui no té res, no s'amoïna: "sóc pobre i no envejo la vida del ric, jo canto i m'alegro quan Jesús és nat.". Si Lluís Millet harmonitza *Les bèsties al pessebre*, Joan Llongueres fa un perfecte inventari a *Les figures del pessebre*. El gironí mossèn Camil Geis posa una especial sensibilitat als goigs del pessebre: "la diada de Nadal ens trobem a l'hora dolça/ de cantar vora el portal, entre suro, guix i molsa.". Uns altres goigs, propers pel nord, testimonien un antic culte: el monestir de Sant Miquel de Cuixà té una capella feta construir per l'abat Oliba, l'any 1010, per a servir-hi les relíquies del pessebre de Betlem, "cinch planxetas enclou enlla del bressol del Salvador."

Si el present capítol comença amb una referència a Pau Casals també acaba amb una notícia seva. El mestre va disposar que fos a la ciutat d'Assís l'estrena per a Europa del seu oratori *El Pessebre*, sobre un poema original de Joan Alavedra, Flor Natural dels Jocs Florals en l'exili. Pau Casals compongua l'oratori,

carismàtic. Ell mateix ho deia: "En plena guerra mundial va sortir-me un himne a la pau." Estrenat el 1960 a Acapulco (Mèxic), d'ell se'n donen audicions a San Francisco de Califòrnia, Puerto Rico i Nova York. L'estrena europea és a Assís, a l'església de Sant Rufino, dispat pel mestre, perquè allí hi ha la pila baptismal de sant Francesc. Catalunya hi era molt ben representada, a més dels seus il·lustres autors, amb l'Orfeo Català i la solista Montserrat

Fragment inicial del Poema del pessebre =

Tenor *moderato quasi recitat*
 Un an-gel d'or i de blau - ra - des so - laud re - cer - del pas - tori es
 po - ra del de la bran - ca i els can - ta a que - sta can - so

Soprano
 pec mes vi - ues. Des - ven - ta - xon la ger - ra pre -
 - neu sa - ma - rri bas - ta i al - cen vos pre - ti se - quin - me Els

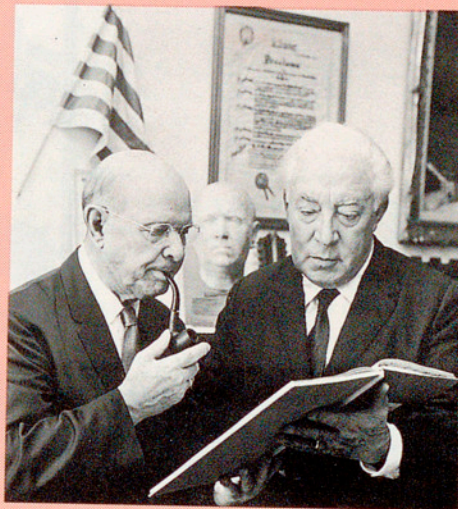
Moderato dolc. mo

Andante
 xai - ja de guar - da - ri el gos

Caballé. Sobre *El Pessebre*, amb més de setanta audicions a tot el món dirigides pel mestre, ell en comentava: "Les coses cal que tinguin sentit." Amb l'estrena europea a Assís, a tocar aquella pila baptismal franciscana, el sentit adquiria tota la seva rotunda categoria.

A dalt: Partitura manuscrita de Pau Casals.

Al costat: Pau Casals i Joan Alavedra, autors de l'oratori "El pessebre".

A la memòria de Pau Casals

que immortalitzà la nostra nadala popular "El cant dels ocells"

Un trobador anònim dels temps vells,
 una nit de Nadal, serena i clara,
 sentia, com sentim avui encara,
 al més humil pessebre, un cant d'ocells.
 A mig hivern, és una cosa rara
 sentir cants abrilencs de becs novells
 mentre el gel pobla els arbres cremells
 i el sol, ja a mitja tarda, ens desempara.
 El cant d'aquell Nadal del Fill de Déu
 un músic genial se'l feia seu.
 Violoncel en mà, l'arquet empunya...
 I, sublimat per un violoncel,
 per tot el món, com davallat del cel,
 volà "El cant dels ocells" de .Catalunya

Mossèn CAMIL GEIS

PESSEBRES LITERARIS

18

48

Fent bona companyia als nostres pessebristes, els literats gironins també dipositen la seva personal ofrena. Pere Ribot descobreix que al voltant del pessebre "l'alba de tots els segles s'enorgulleix, fa el ple de sa diada i encara més sorgeix." I després d'aquella claror mística arriben els Reis, amb esclat de música, segons Fages de Climent: "Gaspar, Baltasar, Melcior, són barítors, baix i tenor del concert blau d'aquesta nit." En canvi, Camil Geis dona a la caravana un pols d'enigma: "Els sants Reis que s'aveïnen són tres ombres que caminen." Camil Geis recordava, un altre dia, el Nadal dels proscrits del 1936, quan emig de la guerra "que els àngels al pessebre no facin remor d'ales,

L'àngel gironi contempla un riu d'inspiració nadalenca. Dibuix de Carles Vivó.

deixeu-vos de nadales." Per Josep Tharrats "de la infantesa a la vellesa/ el panorama dels Nadals/ figura en els moments més alts/ que l'home ha unit a la tendresa." Miquel Melendres conrea aquella tendresa emprant els diminutius i demana als Reis "un esclopet, si més no, d'alegria, i suplicant, quan passa el blanc, miquetes de liri a la sang." I es que al pessebre s'escau el que diu Maria Castanyer, que "som petits damunt el nostre orgull."

Manuel Brunet fa un viatge al país històric de Jesús i es posa a descriure'l. Com una rèplica del "Dietari d'un pelegrí a Terra Santa", de mossèn Cinto Verdager. Brunet enriqueix la visió amb detalls geogràfics: els Reis haurien de passar per

Jericó, i com que a Jericó hi ha bona aigua, hi posarien també com en els nostres balcons uns grans platets amb menjar per als camells. També fa un treball d'observació Salvador Espriu, que s'acosta a la capsa de les figures de pessebre i es pregunta perquè estan tan immòbils i amb jerarquies, i hi veu unes figures hebraïques, refinades i erudites, que es mofen de la simplicitat dels pagesos a la catalana. El narrador descobreix que les figures, durant l'adoració, assabenten el patriarca de les novetats, però la marededeueta —així, dit per Espriu— no està gens d'humor. La gran entremaliadura de la narració la fa un ratolí que tomba pastors i es menja la neu farinera a l'arquitectura feble del pessebre. Narcís Comadira, davant d'un Nadal concret, no veu clar si serà capaç de trobar el pessebre perquè té els ulls emboirats, amb tristesa, i es refereix a un "camí, primavera i música."

Josep V. Foix escriu al Port de la Selva una nadala amb noms propis, arrelats. La nadala podria prendre forma plàstica, esdevenir pessebre corpori si els nostres figuristes i paisatgistes plasmessin llurs inspiracions fent-les confluïr en un pessebre molt empordanès.

Ho sap tothom i és profecia

*Ho sap tothom, i és profecia.
La meva mare ho va dir un dia
quan m'acotxava amb blats lleugers;
enllà del somni ho repetia
l'aigua dels astres mitjancers
i els vidres balbs d'una establia
tota d'arrels, al fosc d'un prat:
a cal fuster hi ha novetat.*

*Els nois que rondan per les cales
hi cullen plomes per les ales
i algues de sol, i amb veu d'albat
criden per l'ull de les escales
que a cal fuster hi ha novetat.
Els qui ballaven per les sales
surten i guaiten, des del moll,
un estel nou que passa el coll.*

*El coraller ho sap pel pirata
que amaga els tints en bucs d'escata
quan crema l'arbre dels escrits;
al capità d'una fragata
li ho diu la rosa de les nits.
L'or i l'escuma d'una mata
clamen, somnàmbuls, pel serrat:
a cal fuster hi ha novetat.*

*El plor dels rics salpa pels aires,
i les rialles dels capitaires
solquen els glaços del teulat.
Un pastor ho conta als vinyataires:
a cal fuster hi ha novetat.
El roc dels cims escampa flaires,
i al Port mateix, amb roig roent,
pinten, pallards, l'Ajuntament.*

*El jutge crema paperassa
dels anys revolts, a un cap de plaça,
i el mestre d'aixa riu tot sol;
el fum dels recs ja no escridassa
i els pescadors faran un bol*

*Tot és silenci al ras de raça
quan els ho diu l'autoritat:
a cal fuster hi ha novetat.*

*Els de la Vall i els de Colera
salten contents, a llur manera,
i els de la Selva s'han mudat;
amb flors de fenc calquen a l'era:
a cal fuster hi ha novetat.
De Pau i Palau-saverdera
porten les mels de llur cinglera
i omplen els dolls de vi moscat.*

*Els de Banyuls i els de Portvendres
entren amb llanes de mars tendres
i un raig de mots de bon copsar
pels qui, entre vents, saben comprendre's.
Els traginers de Perpinyà,
amb sang barrada en drap de cendres,
clamen dels dalts del pic nevad:
a cal fuster hi ha novetat.*

*Res no s'acaba i tot comença.
Vénen mecànics de remença
amb olis nous de llibertat;
una Veu canta en recompensa:
que a cal fuster hi ha novetat.
Des d'Alacant a la Provença
qui mor no mor, si el son és clar
quan neix la Llum en el quintar.*

*La gent s'agleva en la nit dura,
tots anuncien la ventura,
les Illes porten el saïm,
i els de l'Urgell, farina pura:
qui res no té, clarors del cim.
La fe que bull no té captura
i no es fa el Pa sense el Llevat:
a cal fuster hi ha novetat.*

L'APRENTATGE DEL PESSEBRISME

19

Escola de pessebristes d'Olot, en ple treball.

50

Si es volen pessebres artístics cal fer pessebristes. Aquest era l'advertiment presentat en forma de comunicació al Congrés de Cultura Popular i Tradicional de Catalunya, el 1981. Les tradicions necessiten ser revifades o actualitzades. El pessebrisme evoluciona en tècniques i materials i aconsella que l'aprenentatge no es deixi a l'atzar ni a la improvisació. Les associacions de pessebristes tenen clar l'objectiu de la divulgació que ha de començar —és l'ideal— quan els petits pessebristes acaben l'adolescència i podrien abandonar el pessebrisme per sempre.

El primer grau d'aprenentatge és al cercle familiar, amb ritme i oportunitat. Els casos de pedagogia activa-familiar són un relleu perfecte. El Nadal del 91, a la sala "La Carbonera" d'Olot, se'ns ha mostrat l'exemple del pessebrista Francesc Font que amb els seus quatre fills ha construït un conjunt d'obres molt significatiu.

Més enllà de les transmissions familiars, l'ensenyament del pessebrisme actua en quatre fronts: conferències, publicacions, escola pessebrística i curssets. Les conferències sobre el pessebre, tot i que plenes de bones intencions, pateixen de

manca de pràctica. Les publicacions —fulls, fullets, llibres— poden il·lustrar amb imatges els esquemes i processos de la construcció, que els aprenents hauran de desenvolupar. L'Associació de Pessebristes de Girona té editada una auca amb dibuixos de Picanyol, consells pràctics sobre la construcció. El 1947, el pare Basili de Rubí publica el llibre *Art pessebrístic*. El 1980, l'Ajuntament de Girona edita *El pessebre*, escrit per l'autor d'aquest quadern i dibuixat per Josep Perpiñà Citoler. A les escoles de pessebrisme hi entra ja, plenament, la sessió

pràctica i participada. La d'Olot s'obre a tothom unes setmanes abans de Nadal, i cadascú construeix un pessebre que podrà concursar a la sala de pessebres artístics. I, finalment, els cursets. Tenen una durada més curta que la d'un cycle d'escola. Són de formació accelerada. A Girona, el G.E. i E.G., seccions de muntanya i sòcio-cultural, organitza els anys 1980 i 1981 un curset en quatre sessions: primera, una ràpida visió històrica amb diapositives; segona, presentació de materials, eines i petits secrets de manipulació; tercera, criteris de perspectiva, pintat, figures i enllumenat; i la quarta és una sortida al bosc per a escollir molsa, farigoles,

trons, i repassar sobre el terreny conceptes de perspectiva, paisatge, horitzó i termes. El curset culmina construint un pessebre molt participat, i fent un viatge a veure els pessebres del concurs de Banyoles i de la col·lecció de Solius. La mateixa entitat G.E. i E.G. emprèn la producció d'un vídeo dedicat a l'ensenyament del pessebre.

Els pessebristes de Blanes, convençuts de la necessitat, organitzen un curset a nivell escolar, el Nadal del 91, transmès a set centres de la ciutat, arribant així a un miler de nois i noies. L'eficàcia fa pensar en d'altres cursets a nivells d'edats superiors.

Queda obert, en l'ensenyament del pessebre, un gran repte: l'entrada dels cursets pràctics a les programacions de televisió. Altres manifestacions culturals ja hi tenen el seu espai didàctic. El pessebrisme manté l'esperança de poder-ne disposar aquells dies pre-nadalencs. Consta així, com a assignatura pendent, a l'agenda immediata de la Federació d'Associacions de Pessebristes de Catalunya.

Eines i materials, presentats al llibre "El Pessebre".

El curset ofereix un aprenentatge accelerat.

CURSET DE PESSEBRISME

A CÀRREC DE JORDI DALMAU
OBERT A TOTHOM SENSE LÍMIT D'EDAT
DIES: 28 novembre, 5, 12 i 13 desembre 1981

ORGANITZADOR:	PROMOTOR:	AMB LA COL·LABORACIÓ DE:
G.E.I.E.G.	EXCOM. AJUNTAMENT DE GIRONA	CARNA D'ESPORTS PROVINCIAL DE GIRONA

PSICOLOGIA DEL PESSEBRISTA

20

*Pessebre de la
parròquia de Sant
Josep, Girona.*

52

A Catalunya, el pessebre “es fa”, a diferència d’altres indrets que no hi posen tanta creativitat. Un inventari de béns fet a Madrid, el 1627, especifica “un Nacimiento que se **pone** en Navidad.” Posar el pessebre com qui diposita un grup escultòric pot esdevenir rutinari, senzillament. Fer el pessebre representa sentir-se esperonat, cada any, a una superació constant. Al seu darrere hi ha una família, si es fa a casa, l’espai, l’enrenou de materials de tractament divers, un conjunt de circumstàncies no gaire publicades. Es pot parlar d’un retrat-robot del pessebrista. La persona que fa pessebre és

un polifacètic. Amb termes més casolans, un tastaolletes, un mil-oficis, que li toca fer la síntesi d’uns coneixements variats, dibuix, fusteria, pintura, electricitat, pastar guix, treballar l’argila, sentir-se arquitecte i constructor, i adobar-ho amb una forta dosi de somniatruïtes perquè el propòsit final és reduir a una minsa extensió immensitats de paisatges i construccions. D’entrada, potser és demanar massa.

“Si vols ser pessebrista has de fer-te excursionista”, recomanava una auca de començament de segle. És una gran veritat, però l’excursió no ha pas de ser de llarguïssimes caminades, millor que sigui una

sortida senzilla, però disposada a l’observació. A pas de farigola, diuen els pessebristes, mirant bé a terra, amb ganes de trobar la millor branca, un tronc vell i anònim que pot omplir artísticament tot un primer terme. El pessebrista observa molt bé la natura, les clarors a diverses hores, la lluminositat de l’horitzó, l’ataronjat de les postes de sol, pobles de pagès, cases i porxos, marges i camins, perquè de tot això en farà un intent de reproducció. El pessebrista va al bosc a buscar imaginació, temes i materials, en posar-se a la feina, però també durant tot

l'any els seus ulls van molt oberts sempre que s'acosta, atret, a la natura. La guspira de la imaginació i una gran diversitat, actualment, de materials, eines i traces, porten al projecte escollit. Fer pessebre moltes vegades involucra tota la família, com aquell pessebrista notable d'Olot que va mobilitzar tots els de la casa a modelar teules per a cobrir aigües d'una masia que havia d'ocupar preferència i el seu teulat havia de fer patxoca. Però allà on s'aprecia millor l'aportació familiar a la causa pessebrística és a la cessió d'espais: els habitatges moderns solen ser reduïts i

l'ocupació, encara que sigui temporal, ha de ser objecte de pacte, sovint sacrificat.

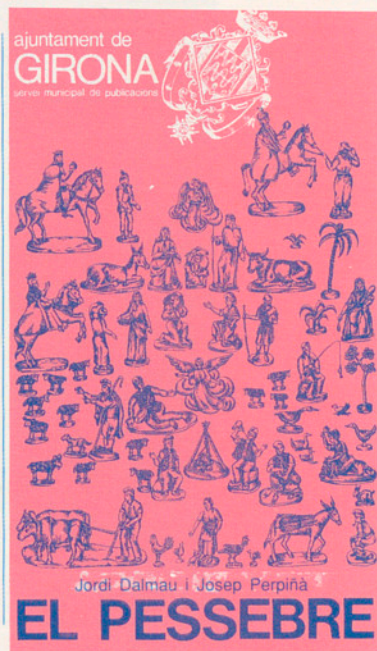
Dintre del tastaolletisme hi ha un aspecte no accessible per a tothom: fer-se les figures. Al mercat hi ha prou oferta de figures, però si hom se les pot fer les adapta a la mesura de

Tothom si és un xic artista pot molt bé ser pessebrista.

les necessitats concretes. I cada any —si hi hagués habilitat— s'estrenarien figures. Però l'art de l'escultura és difícil. Algun pessebrista ho ha mig resolt fent figures a les quals no es veuen les cares i no gaire les mans; apareix al

El "Pessebre de la ciutat". Girona, 1981. Col·lectiu de F.X. Alberch, R.M. Carrera, E. Dalmau i J. Dalmau.

Llibre editat per l'Ajuntament de Girona, 1980.

pessebre una gent minvada d'expressivitat, si cal d'esquena, però el pessebrista se n'ha sortit de moment i l'any que ve tornarà a provar sort. Una altra solució per a resoldre la falta de traça escultòrica és aprofitar soldats federals i indis armats, del vell oest, de plàstic, i reconvertir-los fent una nadalenca supressió de rifles i llances, després se'ls vesteix amb teles o gases enguixades i es pinten. Tot un treball de re-creació formant part del perfil del pessebrista.

Quan s'acosta Nadal es fan molts preparatius per celebrar com cal una festa tan assenyalada. Ja sabem que hi ha diverses maneres de celebrar el Nadal; el cas és que difícilment trobaríem entre nosaltres algú a qui aquesta diada passés desapercebuda. Un element senzill, però amb una gran significació, per a fer ambient nadalenc, és el pessebre. Actualment hi ha certes dificultats per a mantenir aquesta tradició, però d'una o altra manera, i amb l'esforç d'algunes persones i institucions, s'aconsegueix mantenir-la. Quan les distraccions de la vida diària eren moltes menys de les que ara ens envolten, el pessebre era un esdeveniment esperat per petits i grans.

Fer el pessebre requereix una preparació que en alguns casos és molt llarga, però el més normal és la que podria començar quan entrem en el mes de desembre, coincidint amb l'Advent. La primera nota d'aquesta simfonia la dona l'aparició de les figures en els aparadors. Des de fa molts anys que la més completa exposició de figures de pessebre l'hem poguda contemplar a l'aparador de can Geli, del carrer de l'Argenteria. Quan jo era petit també n'hi havia en alguns estancs i a ca l'Escolà, del carrer dels Plats, que en venien de fabricació pròpia.

La contemplació de les figures en els aparadors assenyalava la proximitat del Nadal, i cada dia la mainada s'extasiava davant aquesta mostra d'art popular i feia els càlculs de les figures que podria adquirir per completar els elements del seu pessebre. Dies més tard, a la tarda d'un diumenge, o bé d'un dijous, dia de mitja festa escolar, s'anava a buscar molsa. Pels voltants de la nostra ciutat no era difícil trobar bons pans de molsa, ja que les zones ombrívoles hi abundaven. Juntament amb la molsa també era freqüent pescar-hi algun refredat. També es recollia sorra, algunes pedretes, petites branques, mates de farigola, és a dir tots els elements necessaris per a reproduir sobre una taula un tros de la naturalesa que ens envolta. Amb una bona aplicació i, sobretot, amb grans dosis

d'imaginació. Les zones més apropiades per a trobar molsa eren la vall de Sant Daniel, pels camins de la font del Ferro o de la font dels Lleons, els voltants del Polvorí, i també els boscos de Palau.

Tornem a casa amb tots els elements necessaris. L'escena de l'arribada solia amargar-se una mica amb les severes advertències maternes en prevenció de la brutícia i el desordre que es podrien ocasionar. Es trobaven solucions per a disposar d'un espai suficient i una taula vella o uns caixons, la base del muntatge.

I tot seguit la imaginació anava dirigint l'acció de crear tot un petit món. I anaven sorgint camps i arbredes, fonts i rius, valls i muntanyes, erms i conreus, i s'anaven col·locant les masies i els ponts, i, en el lloc més destacat, el portal de Betlem. Finalment, s'anaven disposant amb tota cura les figures, d'acord amb la seva grandària i la seva significació.

El fet de treure les figures de la capsula en què havien dormit tot l'any constituïa una espècie de ritú: abastar la capsula, treure-li la pols, obrir-la emocionadament. La nota trista que gairebé mai no hi faltava era comprovar que alguna figura havia sofert desperfectes.

En els dies compresos entre Nadal i Reis s'anaven a visitar pessebres, a casa d'amics, coneguts, i també a algunes cases particulars o d'institucions.

Els més destacats pessebres tradicionals de la nostra ciutat eren el de can Llapart, matalasser, i el de can Viñas, ganiveter. També es visitava el pessebre del Catecisme de Sant Feliu, en el temple de Sant Pere de Galligants, i el de la Casa de Caritat o "La Sopa". En els anys trenta n'hi havia també al Centre Cultural del carrer de la Força, i en el local de la FJC, de la Cort Reial.

Anar a visitar pessebres tenia una doble finalitat: per una part, contemplar una obra artística de tema nadalenc, i per altra practicar una relació social amb els de la casa, que

*El "Pessebre de la ciutat".
Girona, 1981.
Col·lectiu de
F. X. Alberch,
R. M. Carrera,
E. Dalmau i
J. Dalmau.*

55

mostraven el seu pessebre, i amb els qui hi coincidien.

Tots hem fet un pessebre, el nostre pessebre. Però no tots som pessebristes. El pessebrista és un home de vocació, d'unes virtuts especials. M'atreiria a dir que ser pessebrista imprimeix caràcter.

Hem tingut bons pessebristes. Voldria recordar el senyor Narcís Masó i Valentí, home d'una gran sensibilitat, artista i pedagog, dues grans qualitats per ser un bon pessebrista. I també voldria fer esment d'aquell home senzill i discret que fou l'Ignasi Salvador i Sàbat, sempre somrient, atent amb tothom, esclau del treball. Quan era jove tots els anys construïa a casa seva un magnífic pessebre que començava a preparar

durant les vacances de l'estiu; hi posava tota la il·lusió i una profunda fe. Les circumstàncies li impediren dedicar-se al pessebre, després, i finalment la mort se'ns l'emportà. Però l'Ignasi, que era un home essencialment bo, hem de creure que és al cel. I, com ens el podem imaginar? No el podem pas representar venent llibres de text, ni controlant les subscripcions de "La Vanguardia"; més aviat ens el podem imaginar ocupat tot l'any fent un pessebre, mentre gaudeix de la visió directa d'aquells personatges les figures dels quals havia tan amorosament col·locat en el pessebre de la seva joventut.

ENRIC MIRAMBELL I BELLOC
Cronista Oficial de la Ciutat de Girona

LA TÈCNICA DEL PESSEBRE

21

*Pessebre
d'Albert Tubert, 1991.*

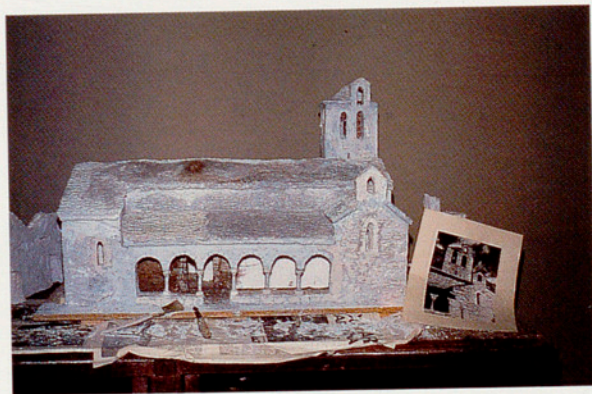
56

El pas del temps i els avenços han portat una gran riquesa de mitjans. En seria un fet emblemàtic el canvi d'enllumenat del pessebre: antigament s'havia de fer amb gresolers de terrissa, plens d'oli i cremant un ble. També, més

pobrament, s'utilitzaven closques de cargol per a posar-hi l'oli. El gas ciutat, a mig segle XIX, suposa un autèntic avenç. Quan, finalment, ve l'electricitat, el pessebre adquireix un enorme camp operatiu.

La tècnica de fer pessebres ve

marcada per les fites de l'ús de primeres matèries. El fang, conegut ja mil·lenàriament per a fer figures, no és utilitzat per a construccions pessebrístiques fins al 1860, en què Josep Oriol Mestres, pare d'Apel·les Mestres,

es decideix a fer roques, torrents i precipicis. El suro tarda uns anys a entrar en la construcció del pessebre, i al principi alternava amb el cartró i el paper. La producció de suro, sempre notable a les comarques gironines, es fa present al mercat pessebrístic. El suro pelagré de les Gavarres és molt estimat. La casa Turon, del carrer del Carme, de Girona, l'arriba a expedir lluny, fins a la casa Baratijas, de Saragossa, la qual també li fa comandes de molsa dels boscos de can Mates, de la Font de la Pólvora. Del guix se n'arriba a dir l'any exacte de la seva incorporació: a Antoni Moliné, fent pessebre el 1912, li falta donar estabilitat a uns suros i uns paletes de prop seu li donen un xic de guix. Es resol la dificultat i comença una era. Cap als anys seixanta arriba el porexpan, vertader or blanc per al pessebrista.

La tècnica i les habilitats juguen en l'elaboració detallista.

A vegades és l'aigua la gran preocupació. Des de l'ingenu paper de plata fins al vidre vernissat que imita la bassa estancada, tot ajuda un hàbitat que afavoreix la presència d'una bugadera al riu o d'un pacient pescador. L'enginy pot continuar amb la neu, a vegades caiguda, altres en nevada activa, d'una gran espectacularitat. Ve després la tècnica del celatge, el teló de fons que allunya màgicament tot horitzó, donant-li aquella transparència, manllevada de la realitat, i els tons diversos des de la sortida del sol fins a la posta. Els ulls del pessebrista ho copsen un dia d'excursió i es proven tècniques sobre paper pintat, per a fer un celatge personal, sobre paper vegetal enllumenat per transparència, i fins i tot vindrà la temptació de projectar una diapositiva sobre un vidre glaçat. La tècnica de fer figures és un tema més complicat. Un pessebrista de Camprodon va ser

famós per fer diversos tipus de figura amb tauler de fusta vogida. La figura tenia dues cares i es mantenia dempeus gràcies a una base, igualment de fusta, tècnica inspirada en els antics soldats de plom. El mateix pessebrista de Camprodon vogia també les seves cases de pagès.

S'ha dit a vegades que fer pessebre és conrear una variant de l'art pobre, terminologia que pot emmarcar una realització fruit d'una tasca d'aprofitament de materials reciclats, trobats, deixats i oblidats. Alguna cosa és certa i queda palès que el pessebrista aplica les seves tècniques, tan personals i intransferibles com es vulgui, que amb el seu toc han de fer-ne resultar una insòlita recreació.

*Procés d'una construcció:
1: patrons sobre porexpan
2: muntatge
3: pintat
4: acabat*

EL PAISATGE ÉS BEN NOSTRE

22

58

La gran majoria dels pessebristes d'aquesta terra construeix pessebre casolà. Com aquell de Josep M. de Sagarra: "de moltes tendres, de morat encís, de muntanyes amb punta arrodonida que eren semblants a les del meu país." Hi ha, evidentment, qui s'inclina pel simbolisme de marc especial, com aquell que presentava un pessebre construït a l'interior d'una mina i el seu significat s'endevinava que era el Naixement, l'arribada esperada, a l'ambient del treball dur i emblemàtic, un paisatge insòlit, a l'altra cara de la moneda del pessebre bucòlic i plàcid.

El P. Basili de Rubí escriu, el 1933, un *Manual del pessebrista olotí*. Recull unes opinions que

recomanen paisatges de Terra Santa, però el P. Basili opta ja, contràriament, per l'ambientació casolana, coneguda i pairal. Els paisatgistes olotins i escultors amadeuistes tenen, doncs, el suport d'un dels més il·lustres teòrics del pessebre, el qual corona el seu parer proclamant que el principal d'un pessebre és el paisatge. Els nostres pessebristes fan evident que la gent té una magnífica relació amb la terra. Afloren la natura acumulada, apresada i idealitzada. Als horitzons dels pessebres gironins poden aparèixer perfectament perfilades les siluetes del Far, el Puigsacalm, el Món, el Bassegoda, o uns turons, unes parets seques o unes feixes sense nom, que es troben a cada tombant de camí. Hi ha una

possible explicació: el pessebrista reproduceix paisatges familiars perquè el fet del Naixement tothom el vol aquí mateix, apropiant-se'l jiosament, arrelant la novetat al marc ancestral.

Boscós i construccions són dos elements on el **gironisme** dels pessebres es deixa sentir plenament. Els arbres que ens fan centenària companyia es veuen reproduïts amb fidelitat. En una petita síntesi fem referència a unes espècies de presència molt constant: l'olivera, imitada amb la humil farigola, transmesa de generació a generació molt abans que aprenguéssim de dir la paraula

Camprodon, a un pessebre de Ramon M. Carrera.

bonsai. El pi, fabricat a base d'un tronc de bruc escollit i un grapat de molsa verda. El xiprer, fet amb un retall d'esponja vegetal tenyida, esculpint-la acabada en punxa, i reivindicant la cosa simbolitzada, que és l'hospitalitat —no la mort—, que l'Empordà és ple de xiprers i no li donen pas tristesa. I un altre arbre molt gironí, l'alzina surera, pelada recentment, simulada amb un tronc de boix. Resten després tots aquells troncs anònims, que es poden rescatar a l'Estartit, deixats pel Ter, o els tions trobats a Pla Traver o a la font Tornadissa, al Puigsacalm.

El paisatge gironí seria incomplet sense construccions. Hi ha dos objectius inescapables: l'art romànic i les masies.

Les glorioses ruïnes romàniques de l'Alta Garrotxa, tan estimades pels amics del nostre art nacional antic, són reproduïdes com un desig de mística renaixença. Un pessebre presentava Besalú amb el Naixement a sota el pont monumental, al peu de la lletra de la pobresa. Les masies són un món predilecte a l'hora de fer pessebre artístic. Reproduccions fidels, ambient de pagès, mostrar de tipus de construcció. Els nostres pessebristes que no

volen cometre error d'inventiva arquitectònica van pels pobles, observen, dibuixen i si volen servir més la realitat es documenten a les publicacions adients, que poden ser els llibres de Joaquim Camps i Arboix, Marc Aureli Vila o l'estudi de la masia gironina de Ramon Ripoll, amb il·lustracions molt didàctiques de l'essència del nostre entorn rural.

Hostalets d'en Bas, a un pessebre de Salvi Gratacós.

OLOT FA ESCOLA

23

60

Si fer escola significa tenir seguidors i establir autoritat, el pessebrisme d'Olot entra plenament a la crònica del costum nadalenc. Tenim dos fets molt acostats i significatius: primer, l'any 1933 el ja citat pare Basili de Rubí defensa el paisatge olotí al pessebre; segon, l'any 1934 es crea, per a pintors, l'Escola Superior de Paisatge, de la Generalitat de Catalunya, dirigida per lu Pascual, amb professors com Vila Arrufat, Nogués i Créixams. Hi ha un general reconeixement de l'atracció del paisatge local. És raonable repetir la pregunta que es formula un il·lustre escriptor olotí, Joan Teixidor: "¿Com un paisatge pot arribar

a ser tant per a nosaltres?" I ell mateix la contesta: "Torno a trobar aquí la meva tendresa antiga, el paisatge em torna a ser companyia, m'arriba als peus la força de la terra, és com si tot jo arrelés." El mateix paisatge és observat per Josep Pla —i ell no és pas olotí— i un dia de tardor descobreix els matisos: "blaus fugissers, aigües verdes, rosats prims, irisats, punts de carmí. La pau de la vall sembla abrigar-nos amb una manta impalpable i suau. És una pau que sembla venir de terra."

Olot, terra d'artistes sovint polifacètics, s'engresca amb els seus propis paisatges. Maurici Valls Quer retroba els

de Sant Privat d'en Bas, Solé Jorba recrea les construccions camperoles, Vélez Vila fa coves de Betlem conegudes, Pujol i Barnadas aconseguen un to pirinenc, Serrat i Corcoy creen la carena del Puigsacalm, Vayreda encén la claror del celatge per damunt del coll de Bracons. La cita dels autors històrics, record i homenatge, no pot pas distreure dels actuals. Ara mateix, cada Nadal s'admiren els pessebres dels veterans, i molt ben acompanyats per una esplèndida colla de joves promeses.

Aquest és el tret bàsic de l'escola de pessebres d'Olot: la lleialtat al paisatge propi. Però

n'hi ha uns altres, que complementen. Són aquests: una preocupació perquè la composició del tema resulti ben lligada; el pintat que sigui decidit i amb tons de gosadia; l'expressivitat que es faci penetrant. És aquest conjunt d'elements que configuren una peça, amb la tonalitat d'aptituds del pessebrista, en síntesi harmònica. I és així com s'arriba al reconeixement unànime de tot el país: en pessebres, Olot fa escola.

Els millors pessebres d'Olot, premiats en els concursos, havien passat a l'exhibició permanent al museu de la mateixa ciutat. S'havia reunit una col·lecció d'una trentena de peces, qualificada i

representativa. Quan es va remodelar la institució museística d'Olot l'espai dedicat al pessebrisme es va veure perjudicat i ara els visitants no tenen oportunitat de poder admirar una manifestació de cultura olotina que de la història local ha transcendit a tot el país. El paisatge en el pessebrisme continua absent del renovat museu. Esperem que pugui recuperar aviat el lloc que mereix tenir. La memòria popular se'n sentiria molt reconeguda.

*Pessebres de
Josep Traité.*

PESSEBRES ALS CIMS

24

*La colla del pessebre
al Montmajor
(Garrotxa). 1983.*

62

Maria, en aquells dies, marxà de pressa cap a les muntanyes. El text de l'evangelista Lluc ens porta a l'aire lliure de la terra alta. La visitació de la Verge a la seva cosina Elisabet és una de les escenes que adquireixen més plasticitat als diorames. La solitud de les muntanyes, l'absència de testimonis de l'encontre, el cara a cara de Maria i Elisabet, tot contribueix al marc d'una obra pessebrística en austeritat plenament evangèlica.

D'uns anys ençà hi ha un col·lectiu que pocs dies abans de Nadal també marxa de pressa cap a les muntanyes. S'hi ha buscat una missió

concreta. Entitats i associacions excursionistes han pres el compromís de dipositar un pessebre, el seu, al cim d'una muntanya escollida.

Entre moltes entitats que conreen el costum nadalenc tenim el Centre Excursionista Saltenc que des de fa dotze anys l'instal·la a Sant Julià del Mont, a dues hores de camí des de Santa Pau, i també al Gra de Fajol, al Pic de Bastiments, a les Olletes, al Puigsacalm. El Centre Excursionista de Banyoles sol pujar el pessebre al pic de Bassegoda, i hi practica bivac la nit anterior. Els excursionistes de Sant Hilari Sacalm l'instal·len a Sant Miquel de Solterres.

La colla de Santa Pau el puja al Castell del Moro, al cim de la serra de Finestres. Els del Centre Excursionista Montclar, de Sant Feliu de Guíxols, fan una excursió de tres hores per dipositar-lo al cim de Montclar. La colla "La Barretina", de Girona, porta el seu pessebre al Pic de les Bruixes, a l'Alta Garrotxa, i una filial de "La Barretina", que és la colla "La Poma", porta el seu a la muntanya dels Àngels, al Gironès. Els excursionistes de la parròquia de Vilartagues, de Sant Feliu de Guíxols, fa set anys que organitzen un singular pessebre a la Creu

d'en Barraquer, a unes dues hores de la ciutat; carreguen l'argila per fer les figures del pessebre en el mateix lloc, pel camí recullen el material natural i verd per a ornamentació, i el muntatge del pessebre inclou la celebració d'una eucaristia sincerament ecologista amb una idea que es podria enunciar així: la mare terra engendra vida nova.

Els pessebres als cims tenen el destí de la intempèrie, alleugerida, si es pot, per una concavitat a una roca. Els seus constructors solen recórrer a gerres, càntrirs, cantimplors, que poden allargar la permanència de les figures als cims. Darrerament, la Federació de muntanya recomana a les entitats que els pessebres es construeixin amb materials degradables o bé que algú es responsabilitzí de retirar les restes.

Els incomptables pessebres als cims són una penyora que els excursionistes s'estimen molt el Nadal. Lligats al calendari, les colles fan sovint l'excursió sota uns rigors atmosfèrics, inexplicables si no hi hagués entre mans i entre peus una passió per la natura que va més enllà d'una jornada ben assolellada. El compromís del pessebre relliga l'excursionista amb les identitats de la terra, per bé que ella resti ensopida

Pessebre al pic de Bassegoda. 1977.

sota el corglaçat desembre. Motxilla i pessebre, una càrrega de símbols de senzillesa i discreció.

Un pessebre al Nou Fonts

El grup d'Alta Muntanya de la nostra Agrupació volgué enguany pujar un pessebre al Nou Fonts (2.864 m) per retre homenatge a Aquell que vingué al món per predicar als homes de bona voluntat. El dia 15 de desembre a un quart de set del matí, sota uns estels brillants i una lluna escarransida, un grup de 16 muntanyencs començàvem a endinsar-nos a una neu de la qual no sortiríem en les set hores que va durar l'excursió. La neu féu la pujada difícilíssima. El temps anà empitjorant i a la carena el torb posava a prova la resistència física. Tothom arribà al cim i el pessebre fou col·locat, mentre uns muntanyencs de Girona que volien anar al Torre d'Eina ens ensenyaven com el termòmetre marcava 10 sota zero. El pessebre, realització de la família Tatay Font, romandrà al cim fins al mes de març, com un símbol dels nostres sentiments de pau i germanor envers tots els muntanyencs.

Crònica de la revista CORDADA
Gener de 1975

Pessebre al pic de Bassegoda. 1987.

PESSEBRES A SOTA AIGUA

25

64

En un concurs de pessebres de Banyoles es va concedir el premi a la creativitat dels joves a una obra absolutament reeixida. Reproduïa un fons marí amb la seva mitja claror misteriosa, una galera enfonsada i petits peixos vius, donant un gran realisme; un submarinista dipositava un pessebre al fons, a dintre d'una arca, i amb la seva llanterna donava el punt dolç d'il·luminació i de rara intimitat. Un pessebre a sota d'aigua, fictíciament, contemplat evidentment des de terra.

Autèntics pessebres a sota d'aigua —reservats, ara sí, als submarinistes— són els que diposita el Centre d'Activitats Subaquàtiques Costa Brava

Figures de l'escultor Delgado que integren el pessebre del CASCB.

(CASCB). Des de la seva fundació, el 1975, el Centre realitza cada Nadal una activitat específica, oberta a tots els submarinistes dels clubs. Es tracta del pessebre de l'entitat constituït per les cinc figures clàssiques, Nen, Verge, Sant Josep, bou i mula,

d'una alçada d'uns trenta-cinc centímetres, realitzades en pedra, obra de l'escultor Delgado. Però el pessebre subaquàtic difereix del tipus muntanyenc que els excursionistes porten als cims. Les escultures del CASCB no poden ser abandonades al fons marí, per raons de seguretat. Aleshores el pessebre s'organitza com una activitat molt ben aconseguida: un equip submergeix les cinc figures de pessebre a diversos llocs, separades. Els primers anys es realitza a l'Estartit, pels volts del recés marí de la Cova de la Vaca, a les illes Medes. Després és escollida la badia de S'Agaró, variant entre el

sector nord i el sud, segons el vent dominant i la climatologia concreta del dia.

El pessebre submarí es desenvolupa de la següent manera: es procura que les cinc figures quedin prou distanciades de les restants. Una vegada submergides es dona la sortida als submarinistes que van a participar en la fase de la recerca de les figures. Solen participar-hi uns vint o trenta submarinistes, la qual cosa significa un notable desplegament a la badia de S'Agaró. La prova es pot realitzar a pulmó lliure o amb escafandre autònom. No resulta pas fàcil la recerca, que es fa el diumenge anterior a Nadal, i en aquella època el fons marí es presenta tèrbol i la visibilitat no és pas gens bona. La recerca de les figures pot durar una hora i mitja o dues, a una profunditat que pot arribar als catorze metres. La figura més buscada és el nen Jesús, perquè el submarinista que l'aconsegueix es queda, com a premi, tot el conjunt. Els qui troben les restants figures reben altres premis, com unes àmfores o altres objectes. Els submarinistes poden ser una moderna versió dels pastors que varen anar a la recerca del nen Jesús. Per més semblança, encara, amb el col·lectiu pastorívol, que secularment és representat fent

la berenada, el grup de submarinistes acaba la seva festa amb una extraordinària garotada i unes merescudes copes de cava genuïnament nadalenc.

Els guanyadors de la recerca del CASCB, de cinc anys: J. Salvador, M. Llenas, S. Salvador, Ll. Vila i J. Gelada.

R. Ruiz i J. Bernat van a submergir el pessebre de Lloret de Mar. 1976.

MÉS ENLLÀ, ELS CALVARIS

26

66

Si les dues fites litúrgiques de l'any són Nadal i Pasqua, resta oberta la possibilitat de completar la panoràmica amb diorames de Pasqua. En aquesta cruïlla el pessebrisme prendria el camí d'aquelles figures del poema de *El pessebre*, de Joan Alavedra i Pau Casals, que van cap al Naixement, però parlen de la Passió. La imatgeria religiosa antiga és rica en representacions plàstiques de Pasqua. Recordem ara, només, una obra magistral, el davallament de la creu de Sant Joan de les Abadesses, grup de set figures romàniques del 1251, impacte d'unció i serenitat.

Els diorames de passió i mort tenen uns precedents històrics. L'orde dels Templers, fundada en

*El Sant Sopar.
Museu bíblic del
seminari de Girona.*

el segle XII, porta a Europa una estimació pels Sants Llocs de Terra Santa. A l'Europa central es realitzen unes construccions molt curioses que abracen en una sola peça escenes de naixement i de passió. La ciutat alemanya de Oberammergau, famosa per la seva passió teatral, té fàbrica, al segle XVIII, de figures per a "calvaris". A Mallorca tenen uns "monuments de Setmana Santa" que representen escenes de la presa de Jesús a l'hort, la flagel·lació, el Calvari, el penjament de Judes, que havia de treure sempre la llengua enfora, anar vestit de vermell i el pèl roig.

A mitjan segle XX es revifa una tímida afecció al calvarisme. A l'ot els pessebristes fan obres

qualificades, especialment Lluís Carbonell i Manel Traité. Amb motiu del XXXV Congrés Eucarístic Internacional de Barcelona, el 1952, l'Associació de Pessebristes construeix un diorama del Sant Sopar de grans proporcions, obra de Francesc Romagosa. A Girona es construeixen calvaris els anys 1957 i 1958, obres de Valls Quer, Ernest Dalmau, Ramon M. Carrera i Lluís Castellví, amb escenes diverses com ara la pujada al Calvari situada a la muntanya de Montjuïc, de Girona.

La gran aportació als diorames de Pasqua la fa el seminari diocesà de Girona, a la dècada

dels quaranta, quan el Dr. Albert Vidal, catedràtic de Sagrada Escripura, fa lliçons magistrals i ensem pràctiques i plasma en diorames, peces úniques, el seu ensenyament. És la llavor del museu bíblic. A més de la documentació necessària per a entendre l'itinerari i l'entorn de la passió i mort de Jesús, el museu bíblic ofereix una sèrie de vuit diorames: el Sant Sopar, amb figures de Castells, amb la novetat dels comensals ajaguts. El pretori de Pilat, amb la flagel·lació. La muntanya del Calvari, una aportació de l'escola d'Olot. Figures de seminari de Marcel Vives, de Barcelona, fan l'escena de l'escarni contra Jesús. Les crucifixions del Calvari tenen disset figures de Bofill. Per a l'enterrament s'ensenyava una maqueta del sepulcre a escala de 1/25, i un diorama fet per Domènec Fita, el 1948, amb sis figures que procedeixen a remoure la llosa del sepulcre.

*Flagel·lació de Jesús.
Museu bíblic del seminari
de Girona.*

El museu bíblic del seminari de Girona, realment únic en el seu gènere, amb els seus diorames de passió i mort ofereix un repte als pessebristes. Tant de bo sigui un al·licient perquè ells es proposin creacions futures, de grans possibilitats. L'absència en el comerç de figures per a calvaris és un notable

inconvenient. Però també és proverbial la imaginació dels nostres afeccionats per a trobar camins insospitats i portar a terme noves realitzacions.

*Les crucifixions
al Calvari. Museu bíblic del
seminari de Girona.*

PESSEBRES I COL·LECCIONISME

27

Col·lecció de caganers, exposada al Museu del Joguet, de Figueres. 1991.

68

El col·leccionisme té fortes arrels a Catalunya. El col·leccionista es mou entre la recerca serena d'una peça que es converteix en trofeu i l'apassionament més arrauyat, entre el culte a la propietat i la raresa d'una obra. El fet del col·leccionisme, la continuïtat i sovint, qui el practica és el custodi d'un patrimoni que potser seria perdut per sempre. És la devoció a l'arca de la memòria que ja practicaven els nostres amics faraons. Moltes de les col·leccions es converteixen un dia en museu especialitzat. L'historiador gironí Jaume Sobrequés ha comptat una vintena de grans museus catalans que s'han originat gràcies a donacions particulars.

El pessebrisme, centre d'interès per a l'antropologia, el folklore, la religió, l'art i el costumari, no podia pas quedar-ne al marge. Hi ha un primer grau, a l'arca del patrimoni, que consisteix a atresorar una peça o unes poques, i fer-ne objecte del zel familiar. No és col·leccionisme en el sentit numèric i progressiu, però en participa quant a la custòdia espiritual. Dominen els col·leccionistes de figures. Després de la noble presència d'uns *amadeus* a algunes famílies, hi ha col·leccions de figura popular, no menys entranyable, com la de la família Bruguera-Gudayol, de la Bisbal, o les històriques dels pessebres de can Viñas i de can Llapart. Francesc Xavier

Alberch, conegut dintre el col·leccionisme profund i adscrit a les associacions que el conreen, fa àmplia col·lecció de figures de pessebre de nacionalitats diverses. A Banyoles, el premiat pessebrista Jaume Duran es dedica tant a la construcció de famoses peces com al conreu d'una col·lecció de valor incalculable, d'abast universal, molt especialitzada en Reis Mags i seguicis. Isabel Pla, de Girona, està augmentant meravellosament la seva col·lecció de figures de pessebre de plom, una notable curiositat, el material introduït a Catalunya per l'italià Bacciarini

el 1825; avui és rarsa
suficient, la figura de plom, i la
seva col·leccionista la pot
mostrar amb satisfacció.

Pel Nadal del 91 hom pogué
veure fins on arriba l'esperit del
col·leccionisme a través d'una
exposició monogràfica sobre
una figura ben coneguda: el
caganer. Al Museu del Joguet,
de Figueres, els col·leccionistes
empordanesos ofereixen la
varietat i diversitat d'unes cinc-
centes versions de l'esmentada
figura que també representa
—segons la teoria de Xavier
Fàbregas— “una indiferència
còsmica.” És un treball de
diversos col·leccionistes,
constituïts ja en Associació
d'Amics dels Caganers.

*Col·lecció Isabel Pla.
Pessebre 25x18 cm. Figures
de plom 30 mm, Kleine
Kunsfigur. Viena, 1924.*

El col·leccionisme no té
descans, lligat a la mateixa vida
del nostre poble, en un mig
anonimat, pròdig i fecund.
Cal esperar que les associacions
de pessebristes de les nostres
comarques i, per damunt d'elles,
les esferes més altes de la
cultura popular i tradicional
sàpiguen vetllar les col·leccions

*Col·lecció
Isabel Pla.
Figures de
plom 30
mm, Kleine
Kunsfigur.
Viena,
1924.*

*Col·lecció
Isabel Pla.
Pessebre de
plom dintre
arca. Alyner,
València,
1954.*

LA COL·LECCIÓ DE PERALADA

28

*El Naixement.
Col·lecció de
Peralada.*

70

El Castell de Peralada és conegut per les seves col·leccions artístiques augmentades contínuament des que el 1923 Miquel Mateu i Pla realitza la compra del castell. El seu museu conté ferro forjat, vidre, ceràmica, moneda i objectes diversos amb qualitat reconeguda arreu. Juntament amb la pinacoteca i la biblioteca —uns cent mil volums— forma el conjunt un patrimoni excepcional. Una de les col·leccions de Peralada menys coneguda és la de diorames referents a la infància de Jesús. És una sèrie de vint-i-una construccions sota un criteri d'unitat en autoria artística i en mesures físiques. Els temes són construïts per

Joan Torner i Espina, i les figures són de Martí Castells. Uns diorames presenten la sumptuositat d'uns ambients com el temple, l'estança de l'empadronament o el palau d'Herodes. Altres expressen la senzillesa evangèlica amb unes construccions d'exacta austeritat, com el de l'anunciació a Maria, la visitació a la seva cosina Elisabet o el mateix naixement. A tots els diorames domina un afany arquitectònic per murs, arcs, contraforts i patis, i, en canvi, el paisatge natural n'és el gran absent. La col·lecció de Peralada és feta amb successives incorporacions, cada Nadal, a partir de l'any 1940. El Nadal del 1946 ja

arriba a ser completa i la família Mateu-Quintana publica un llibre que reproduïx fotogràficament la totalitat de la col·lecció.

Però els diorames, de la seva condició d'«exposats» varen passar aviat a la de ser tancats en el mateix Castell, sense possibilitat de visita. Només en comptadíssimes ocasions s'ha pogut contemplar la col·lecció que ha sortit del Castell de Peralada per ser exposada a Llançà, una vegada, i dues a Girona. En aquesta darrera ciutat s'exhibiren a l'exposició de pessebres del 1984, i a la II Mostra del Pessebre Català,

celebrada el 1987. Quan l'Associació de Pessebristes de Girona fa el doble esforç és perquè el valor i l'interès dels diorames de Peralada s'ho mereixen, i n'afronta els inconvenients, que comencen amb una restauració prèvia que porta a terme Gerard Barba, pessebrista i figuraire. La col·lecció no pot inscriure's a gaires rutes, ja que s'hi juga el seu propi físic.

La col·lecció de Peralada, massa arxivada, mereix un lloc estable, digne i permanent. Cal resoldre el parèntesi de la seva absència. És un patrimoni pessebrístic amb veu qualificada per ella mateixa i no necessita cap més paraula per a afegir-se a la petició d'un espai d'exhibició amb tots els honors.

Pòrtic d'un opuscle dedicat als diorames de la família Mateu-Quintana

“Afrontar-se a la plàstica de la vida de Jesús exigeix, sempre, un tacte exquisit. Des de l'Encarnació, l'“invisible”, espiritual i diví, i el “visible”, material i humà, sempre s'han unit. Qualsevol episodi de l'existència terrenal del Messies és signe a través del qual la ment, guiada per la fe, entreveu un raig de l'esplendor de la seva glòria. Comprensible, doncs, l'afany de detallar les escenes de la

infància de Jesús. Històricament, pel pendent del goig sensible es varen estimbar alguns agnòstics, igual que per l'exagerada espiritualització del Salvador havien caigut els docetes, que negaven la vertadera humanitat del Senyor. Ara, els dos esculls són evitats magistralment pels esplèndids diorames de la família Mateu-Quintana. Fidels als textos inspirats, brinden les escenes en una forma original i artística. Per bé que destinats als petits, encisen els adults. És un exemple d'art cristià al servei de la més pregonera religiositat.”

RAMON ROQUER

71

*Castell de Peralada
(Alt Empordà).*

LA COL·LECCIÓ DE SOLIUS

29

72

L'any 1967 s'instaura a Solius, Santa Cristina d'Aro (Baix Empordà), una comunitat de monjos cistercencs, procedents de Poblet. Un d'ells és el germà Gilbert Galceran, que a la seva infància ha vist com el seu pare fa pessebres i recorda aquell temps d'aprenentatge natural i plàcid. L'any 1942, Gilbert entra al monestir de Poblet i ja hi construeix un pessebre de gran espai en el que havia estat palau del rei Martí. Els següents anys hi afegeix l'Anunciació i l'adoració dels Reis. Amb la restauració del palau del rei, aquells diorames no sobreviuen.

Una segona etapa del nostre

El festeig de Josep i Maria. Col·lecció de Solius.

pessebrista és lluny d'aquí, a l'abadia cistercenca d'Hauterive, Friburg (Suïssa). Des del 1950 el germà Gilbert hi fa cada any un gran pessebre. A Suïssa, sense tradició pessebrística, hi ha l'inconvenient de no disposar de figures. Aquestes han de procedir de Barcelona, obra de Castells, i gràcies a la generositat de Serra i Graupera. Els pessebres de l'abadia d'Hauterive quaranta anys després continuen essent molt visitats en el seu lloc d'origen, previs tocs de restauració que l'autor ha de practicar-hi periòdicament.

El monestir de Santa Maria de Solius mostra ara un conjunt de

26 diorames (la dada correspon al Nadal del 1991) en una sala disposada expressament. Cada peça és fruit d'una elaboració ordenada que comença fent la comanda de les figures concretes al taller Castells, amb un termini de molts mesos. Els temes són molt variats, dintre el cicle de Nadal, i contemplant els 26 diorames hom aprecia el vol d'una enriquidora imaginació. El festeig de Josep i Maria, les esposalles, l'anunciació, la pujada a Jerusalem, les bodes de Canà; i la seqüència del Naixement és només l'anella d'una cadena total ben explicada i harmonitzada.

La unitat del conjunt de Solius és aconseguida gràcies a la dedicació de l'autor. Només hi ha l'excepció de dos diorames, el somni de Josep i la matança dels innocents, que són obra del germà Albert, de la mateixa comunitat de Solius.

Quant a les figures, són de Castells, menys les del diorama titulat *Pessebre de la parròquia*, que són obra de Carratalà, el qual va voler obsequiar Solius amb unes figures de pessebre abillades a la catalana, l'especialitat del gran figurista, avui desaparegut.

Cada diorama de Solius és una obra d'art. Els amants del pessebre ja ho saben i arriben al monestir acompanyant-hi nous visitants del conjunt, creixent, excepcional. Solien visitar cada any l'exposició de quatre mil a quatre mil cinc-cents persones, durant el cicle de Nadal. Però aquest any 1992 hi ha un nou motiu de goig: la sala es pot visitar permanentment durant l'any. Considerant que el poble veí de Castell d'Aro compta amb una mostra pessebrística també permanent, es podrà pensar en una autèntica ruta del pessebre del Baix Empordà.

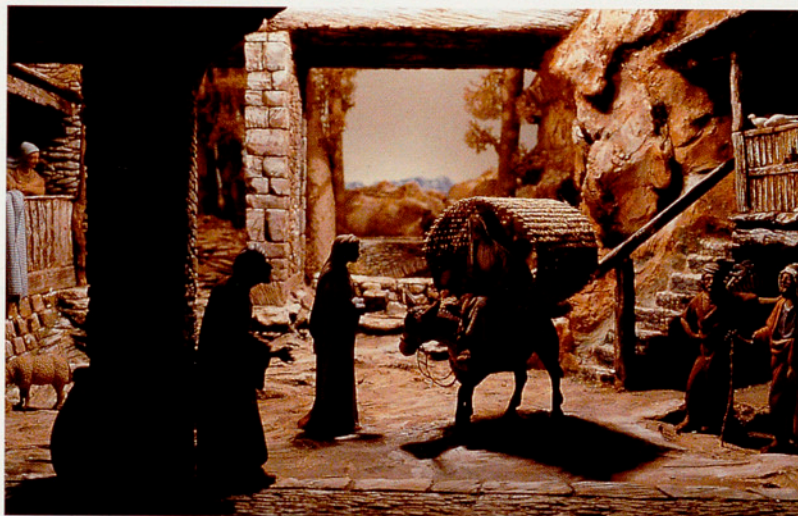
Solius, monestir emblema de la senzillesa arrelada a la nostra terra, referència de l'essencial cristià, ara amb la seva extraordinària exposició és

*La Visitació.
Col·lecció de Solius.*

també l'etapa més esplendorosa de la carrera pessebrística del germà Gilbert Galceran.

*Buscant posada.
Col·lecció de Solius.*

LA VISITA DELS PESSEBRES

30

74

No consta que sant Josep Oriol fos constructor de pessebres, però se'l considera enregistrat a la crònica per un altre motiu: anava, metòdicament, a visitar pessebres. La notícia facilita una reconstrucció: si a la seva època, darrer del segle XVII, visitava pessebres, significa que aquests ja tenien prou qualitat per a merèixer de ser visitats. Per a ell era com un romiatge. Havia anat a Roma de captaire pelegrí i al seu barri del Pi era conegut i estimat com el doctor Pa-i-aigua. Si això succeïa a Barcelona, podria ser possible a d'altres comarques. El pessebre vuitcentista rebia la visita, després, de colles de mainada que cantaven per les cases i de

grups de ceguets als pessebres de cases benestants, buscant almoïna. El costum de visitar pessebres devia fer-se molt massiu i potser incontrolable si s'ha de jutjar per la creació d'unes targetes-invítació per a evitar aglomeracions i gent indesitjable. Es fixava el nombre de persones que podien entrar amb la invítació i s'assenyalava l'hora. Els visitants eren convidats a deixar allò que vagament s'anomenava la voluntat o ajuda per a les despeses del pessebre. Algú va fixar preu, quantificat en dos quartos per persona.

Modernament, la visita als pessebres té unes altres connotacions. D'aquell possible

esperit de romiatge es va passar a una participació cívica o a una curiositat de cultura popular. Visitar pessebres és un element de la programació nadalenca de moltes persones i també té una faceta d'aprenentatge. Un excel·lent paradigma és l'avançada que realitzava el Catecisme parroquial de Sant Fèlix, de Girona, quan als anys trenta premiava els nois pessebristes amb un viatge a Olot per a anar a visitar pessebres. Tot un reconeixement a la qualitat de les construccions olotines.

Quan la societat civil experimenta el canvi del desenvolupament socio-

Pessebre de can Trincheria, Olot, visitat durant centúries.

econòmic, el pessebre construït a la llar perd terreny i el cedeix a les sales d'exposicions. Un dia de festa ja no se sol muntar la guàrdia pessebrística a les cases particulars. La sala d'exhibició, en canvi, acull els pessebres i permet visites majoritàries.

La sala col·lectiva té l'inconvenient de fer perdre el pessebre a la llar i aquella llibertat quant a mesures, confecció distesa i muntatge llarg en el temps. I com a avantatges de l'exhibició col·lectiva serien les comoditats dels visitants, que no han d'ånar a trucar cases, i la de les famílies, que no han de ser esclaves d'uns horaris. Hi hauria un altre valor de caire associatiu: la sala es converteix en lloc natural de trobada de pessebristes, enriquidora, aquells dies del cicle nadalenc.

No es pot perdre aquell entranyable pessebre familiar gairebé tocant a la taula del menjador. Això és inqüestionable. Però el pessebre també s'ha de deixar veure i admirar a la plaça major de l'exhibició, servint-se amb intel·ligència de les sales de digna presentació, disposades sempre a donar servei a les manifestacions culturals del poble.

*Exposició de pessebres
i figures a la Fontana
d'Or, Girona.*

Paralíturgia per a beneir un pessebre

Entrada. (Llums de la sala apagats. Només resten enceses les candeles del pessebre. Cant d'Advent.)

Celebrant. (Porta en braços el Nen Jesús i el deixa en el bressol): Germans, hem instal·lat Jesús enmig de nosaltres. En la foscor. Però podem endevinar el perfil de les coses. Aquí tenim la imatge de la humanitat en situació d'advent, d'esperança.

(S'encenen els llums de la sala): I ara Jesús ha vingut. Les tenebres s'han il·luminat. Això és el Nadal, la festa de la llum, la celebració de la vida humana de Déu. La llum ens mostra que Déu és Pare, que els homes som germans, que el món és l'herència rebuda del

Pare. Ha sortit un sol que no té posta, Jesucrist. Ara estem aquí, davant del pessebre, per a celebrar i representar joiosament aquest fet esclatant, amb els àngels, els homes i totes les criatures.

ORACIÓ DEL CELEBRANT

Oh Jesús, que volgueses ser infant, dóna'ns aquesta nit l'esperit d'infantesa perquè siguem alegres, senzills, confiats, plens de tendresa i d'amor fraternal als homes i a totes les coses. T'ho demanem per Tu mateix que, essent Fill de Déu et vas fer germà nostre i vas assumir i consagrar la creació, ara i sempre, per tots els segles dels segles. Amén.

LEONARDO BOFF
Teòleg brasiler

PESSEBRES HISTÒRICS

31

76

Avui seria un gaudi poder veure un pessebre fet enterament per Ramon Amadeu o pel pintor Berga, també pessebrista, il·luminat per la seva genial paleta. Però més enllà dels que anomenaríem històrics, d'autor, alguns pessebres també han entrat a la història per motius diversos, des de l'alta qualitat de la peça fins al pintoresquisme més intens, inscrits entre les coses més estimades. El vocabulari de les cròniques revela una importància de determinats pessebres del segle XIX i primers anys del XX. Quan es deia que un pessebre era de "gran prestigi" se solia tornar a fer amb tots els seus detalls. Més que fer-lo hauria d'haver dit obrir-lo, sense novetats. Els

Un pessebre històric, en plena visita. Dibuix de F. Cusachs. 1900.

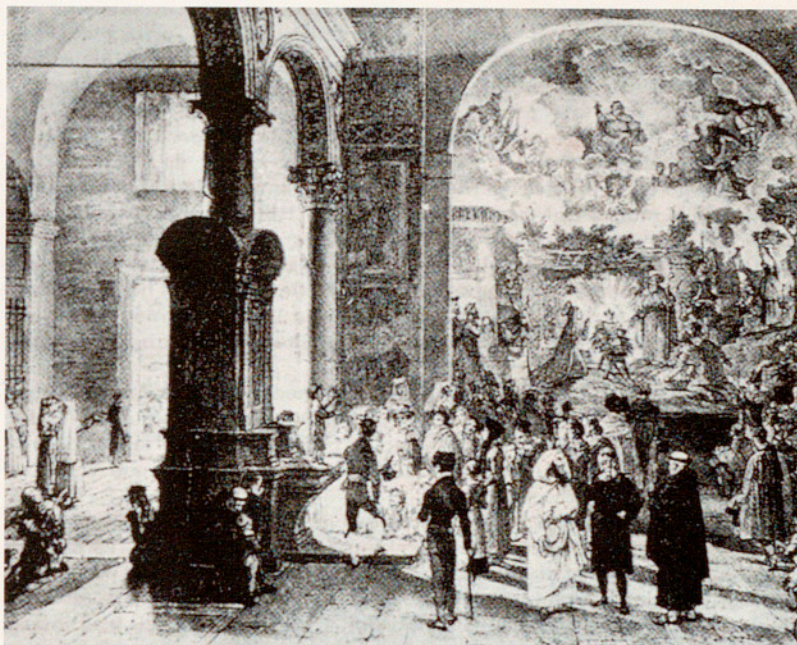
pessebristes d'aquelles peces històriques s'anomenaven també panoramistes i això indica la rellevància concedida a la visió generosa.

Molts d'aquells pessebres històrics es convertien en altars familiars. Quan adquirien categoria superior, per mesures o trets especials, hi havia un ritual: s'adreçaven oracions particulars a determinats personatges integrants del pessebre; si a la família hi havia un afeccionat a la caça, s'adreçava una oració a la figura del caçador, treta del pessebre en aquell moment perquè atengués millor el prec; les dones solien resar a la bugadera, i els nens feien una triple oració als Reis d'Orient.

Els pessebres històrics són part essencial de la crònica més intimista. Varen fer una innegable aportació a la continuïtat del pessebrisme. Una peça històrica era una garantia, molt abans de l'invent de les denominacions d'origen i de qualitat. És cert que no duïen gaire creativitat; més que d'artistes caldria parlar de propietaris. Els històrics eren fruit d'una època en què tradició significava immobilisme. Avui el ritme vital és un altre, les produccions artístiques s'han de succeir i renovar segons el nervi actual. El pessebre històric vivia d'una renda estàtica, que ara mateix

s'accepta com a peça de vitrina pairal, però no com a atracció de visitants a les nostres sales, a les quals quedaria, gloriósament, exclòs de la dinàmica dels concursos. Cal fer un homenatge fervorós als pessebres històrics, als seus autors, sovint anònims, i a les famílies que els guardaven. Si a Banyoles es parla dels pessebres de can Bach i de can Mascaró, a Camprodon recorden el pessebre excepcional de Valentí Planeses. I a Girona es té memòria dels de can Llapart, el de les Germanetes dels Pobres, i especialment del de la família Viñas, un pessebre que data de l'any 1920, fet construir per Joan Viñas i Robert, amb un famós teló de fons pintat per Salvador Alarma i Tastas. El pessebre de can Viñas, després de ser el familiar durant tres generacions, ha fet recentment unes incursions en sales públiques en una joiosa recreació que ha permès admirar-lo en tota la seva reconeguda qualitat.

Quan es parla de retre homenatge a aquella històrica florida és obligat d'adreçar una honorífica referència al pessebre de la casa de Trincheria, d'Olot, que des de l'any 1725 contempla i presideix la vida del pessebrisme en aquesta terra.

El pessebre dels franciscans d'Aracoeli, Roma, segons un gravat antic.

El pessebre històric tradicional, però, no ha de ser repetitiu.

Olot és una ciutat que conserva poc del passat. Destruïda pels terratrèmols durant l'Edat Mitjana i posteriorment camp de batalla entre carlistes i liberals, el seu conglomerat urbà és relativament modern. Però al cèntric carrer de Sant Rafel subsisteix un noble casal d'origens més enllà del segle XVII i que sense ostentació arquitectònica compendia la història local.

És la casa pairal dels senyors de Trincheria. A l'habitació més assolellada podem contemplar una obra única: un extraordinari pessebre amb figures del gran Ramon Amadeu.

Carles II va ennoblir la família dels Trincheria. Don Blas va ser un personatge molt important, governador de Melilla. Un fill de don Blas podria ser l'iniciador del curiós pessebre. Era un jove paralític que ajudat per dos paletes va idear i realitzar aquesta obra ingènua i monumental que no solament abraça el lluminós esdeveniment del naixement de Jesús, sinó tota la història completa del Nou Testament.

Llargues i interminables hores de prostració varen convertir la llar dels Trincheria en un petit i singular museu. L'artista, amb les seves mans i emprant argila, va modelar flors, fruites i figuretes. Des d'aleshores, més de tres segles, les successives generacions de Trincheria han respectat l'obra i l'han augmentat amb noves aportacions. El pessebre és una obra familiar en la qual cada generació ha posat quelcom de la seva sensibilitat i de l'arrelat amor a la casa dels vells.

Durant la seva estada a Olot, el famós escultor Ramon Amadeu passava llargues vetllades en aquesta habitació dels senyors de Trincheria. Afeccionat amb el pessebre, va fer-hi algunes figures que es poden distingir fàcilment.

Durant les guerres carlistes els senyors de Trincheria es veieren obligats a abandonar la casa algunes vegades, quan el perill amenaçava. Aleshores tot era confiat als fidels servents, en Llach i la Maria. Gràcies a tan infrangible amor als amos, la mansió ha arribat intacta fins als

nostres dies. També va contribuir a la seva conservació el fet que carlistes i liberals la varen convertir en quarter general. Quan un bàndol fugia d'Olot, en Llach i la Maria netejaven la casa, renovaven la palla de les quadres, per a rebre el general triomfant i el seu Estat Major que, inevitablement, allí s'instal·laria. La sala del pessebre es convertia en despatx de l'oficialitat. Es creu, com a fet històric, que un dia mentre el general Savalls i els seus ajudants discutien operacions de guerra contra els liberals, aquests varen disparar una canonada amb tanta punteria que la granada es va introduir per la xemeneia, però no va arribar a explotar.

No fa gaire, traient la pols del pessebre es va trobar una carta escrita per un carlista, possiblement un ajudant del general Savalls, interessant-se des de França per la identitat d'uns ocupants de la casa. Se sospita que la carta es va amagar per no delatar la personalitat de l'autor i potser la doble intenció de la persona a qui anava adreçada. ¿Va ser el fi d'una romàntica aventura?

Els personatges que integren el pessebre són de disperses mesures, races i èpoques. Tots aconsegueixen el paper encomanat per unes remotes mans. Des de les clàssiques masies catalanes als castells medievals poden veure's muntanyes i terrenys rocosos que sempre s'encimbellen, rierols i llacs, barques amb barquers remant, palmeres, pastors, guerrers napolitans, romans i jueus. I entre l'abundància, una multitud d'àngels, arcàngels i querubins, suspesos a l'aire entre rams de cireres, préssecs, raïms i les més exòtiques flors.

La família de Trincheria segueix utilitzant l'habitació que presideix el monumental pessebre. Allí mengen els nens, es berena i es cus. És el lloc on es rep els amics més estimats de la família i on els dies d'hivern hi penetra el sol durant més hores del dia.

EL LLEGAT INTIMISTA

Només d'un profund sentiment amorós de l'home i de la terra pot néixer un pessebre com el de la casa dels senyors de Trincheria. Amuntegat a l'estil d'un retaule, enlairant-se sobre quatre pisos de camins abimals, desat dintre d'un vell armari, aquest increïble pessebre, alçat sobre el redós d'una petita llar de foc, és veritablement una corprenedora meravella.

En aquesta cambra oberta a dos balcons visqué sense sortir-ne, des de l'adolescència fins a la seva mort, un home d'excel·lent talent, Ignasi de Trincheria. Hereu fadrí, va quedar paralític des de molt jove a conseqüència d'una caiguda de cavall i va decidir quedar-se ja per tota la vida dintre d'aquella cambra per fer un estrany pessebre que donés la gran mesura del seu sentiment expressant el Nadal, místic i popular, de la terra olotina per a ell entranyable.

Demanà pedres d'increïble bellesa que expressament es feia portar de les coves i gorgues dels rius. Mercès a aquest material com a teló de fons, el pessebre té una presència de profunditat, una quimera d'il·lusió subterrània, com si aquell Nadal fos realment viscut dintre el cor de la terra. Ens va llegar un pessebre tan del país i del món en què li tocà viure, que ara és realment un document humà. Va anar creant i recreant un món que ara, després de tres segles, brilla encara ple de fruites, sota un esglai d'àngels músics on tot un món artesà i camperol treballa i va a adorar a la vegada, entre figueres, pomers i tarongers, simbòlicament — representats en la més gloriosa plenitud del fruit.

Sens dubte que estava en possessió d'una profunda sensibilitat religiosa i que gaudia d'un gran coneixement de la Bíblia, cosa que li va permetre una explicació entre popular i dantesca del gran misteri del naixement de Crist. Aquest nostre artista de l'art pessebrístic, que ens ha llegat una obra possiblement única en el món, va posar tot el seu sentiment i la gran enyorança de la vida que no va poder gaudir sobre el Nadal. Aquest és el màgic secret del seu pessebre, intimista, tan real i

fantàstic a la vegada. En fer el seu pessebre, Ignasi de Trincheria sabia perfectament on el seu destí el va voler portar. I així, des de la cova dels lleons de Daniel, s'enfila a través de totes les vivències somniades vers l'alt misteri de la Jerusalem celestial, enlairada sobre un món deliciós, de gràcia popular inimitable, com un hosanna camperol, nascut de la joia de viure, per damunt del dolor i de totes les petites i grans mesquineses de la vida. Un home, fatalment paralític, va atrapar sense moure's tot un món i el va poder desar dins d'un armari.

NADAL I REIS
Fontana d'Or - 1973

*El pessebre de la casa de
Trincheria. Olot.*

MONUMENTALS I SINGULARS

32

80

El caràcter d'obra monumental es fa aviat present a la història del pessebrisme. Quan a final del segle XVII Carles III esdevé rei d'Espanya, porta un pessebre amb 5.950 figures d'autors diversos. Uns catalans hi aporten 150 figures. Una resta d'aquell pessebre és a la Real Academia de San Fernando i fa pensar que el conjunt devia ser excepcional. Del rei successor, Carles IV, se sap que en una visita a Barcelona va tenir interès a veure el pessebre monumental d'una torre de Sarrià. Una tendència del mil vuit-cents era fer un pessebre grandios als jardins dels casals, a tocar la cascada, element arquitectònic obligat. Ramon Amadeu va contribuir a la monumentalitat del pessebre de la seva època creant figures de mida

Els tallers d'Olot, productors de figures per a pessebres monumentals.

natural, si l'ocasió ho requeria. A l'Exposició de Barcelona del 1888 es va presentar un pessebre exactament monumental a Montjuïc, instal·lat al costat de la cascada.

A la monumentalitat s'ha unit sovint el moviment de les figures. Ja en l'any 1926 el pessebrista olotí Sadurn Brunet imprimeix moviment a les figures, que hom pot ordenar mitjançant una moneda de 10 cèntims. En aquesta modalitat, recorden a Banyoles el pessebre del notari Narcís Moner, al carrer de Santa Maria, en el qual les figures es movien "per obra i gràcia d'un

germà rellotger", i la més admirada era la d'un soldat romà que feia una rara vigilància a l'entrada de la cova. També tenia moviment un pessebre del seminari dels salesians, de Girona, unit a una singularitat com la figura de Charlot movent el seu bastó a la manera irrepètible, com la millor ofrena de l'artista universal a la cova de Betlem. Molts pessebres singulars ho són per la tècnica complicada, com un construït per Maurici Valls Quer, on, sobre un paisatge esplèndid actuava un complicat canvi de

*Pastor monumental
exposat a la Fontana
d'Or, Girona.*

llums, amb visió de dia, de nit i de clarors intermèdies.

Un pessebre ben singular va ser l'ideat i realitzat a Girona, el 1968, per la llorejada artista Emília Xargay i els nens del col·legi "Mater Dei".

Els visitants havien de pujar al cim de l'edifici situat a General Mendoza, número u, el popular "bolet", acabat de construir. Hi havia un Naixement, en el mateix terrat i es contemplaven altres escenes a distància: a través d'un tub es veia la berenada dels pastors, instal·lada a uns jardins de la pujada de les

Pedreres, i a tocar l'aigua de l'Onyar hi havia la figura de la dona que renta, observada a través d'un altre tub; de vespre, enllumenat, era un toc de recolliment dintre un paisatge urbà, des d'una miranda estrenada.

La monumentalitat i la singularitat són dos valors afegits a l'essència dels nostres pessebres. Si cal defensar aquest fet diferencial ens pot servir un pessebre singular, embellit per la narració de Josep M. Ballarín: un pessebrista es va

entossudir a fer la seva obra en un d'aquells nínxols que de tant en tant hi ha a les galeries del metro de la gran ciutat. El metro circulava rabent, el pessebre era sols una llambregada d'un instant i la gent no se n'adonava. Només un marrec amb els ulls a l'ampit de la finestra va dir cridant: "he vist un pessebre resplendent d'àngels!" I ben mirat, potser aquell pessebre ja havia acomplert la seva funció.

*Imatgeria d'Olot,
coneguda a tot el món
cristià.*

ELS CONCURSOS

33

Trofeu "Arcàngel de la catedral", de Girona. Or, plata i bronze. Escultura de Ramon M. Carrera.

La convocatòria d'un concurs sol tenir un triple vessant: difusió d'obra, oportunitat de donar-se a conèixer, i el perfeccionament per l'emulació. El pessebrisme, en un moment donat de la seva història, dóna entrada al concurs. El primer l'organitza, a Olot, la Lliga Espiritual de la Mare de Déu de Montserrat. És l'any 1897 i els cognoms pessebristes, entre d'altres, són Morer, Sacrest i Llosas. Des d'aleshores els concursos es multipliquen arreu. L'objectiu del premi pot esperar, i pels visitants un concurs ofereix un aval referit a unes obres. També és cert que els objectius d'un concurs poden desvirtuar-se per un llast de càrrega

anecdòtica, afegida, doncs, entre el discutit i el discutible. El concurs d'Olot de l'any trenta origina una polèmica en fer-se públic el veredict que premia un pessebre on el Naixement rep un tracte escamotejat; les posicions crítiques demanen que pessebres així siguin declarats fora de concurs per manca de les figures protagonistes, cosa que pot ferir els sentiments dels olotins. El paisatge d'aquells pessebres polèmics és molt ben aconseguit i en base a aquella qualitat algú esmenta Joan Maragall, dient que el paisatge, tot ell, ja és una devota adoració al Nen Jesús: Maurici Valls Quer, del jurat, publica una nota lamentant-se del

puritarisme i afirma valentament que un pessebre ha d'emocionar amb figures del Naixement o sense. Un altre any, Sacrest i Ribes, guanyadors del primer premi, són criticats per unes construccions aràbigues allunyades de l'època que volien representar.

Els concursos s'inicien a Girona com a activitat central de l'Associació. Els Estatuts fundacionals del 1947 consideren tan essencial la participació que l'article setè concreta que s'ha de comunicar per escrit "a fin de no ser eliminado de las listas de la Asociación." Imperatius de l'època.

S'han consolidat plenament els concursos de Banyoles, Olot, Girona i Lloret de Mar, amb el pas de molts milers de visitants, a les sales, i una mitjana d'una trentena d'obres. Té un especial caràcter el concurs dels pessebristes de Lloret de Mar, constituïts en Associació el 1990, que organitzaven ja des del 1973; hi ha una notable participació d'arreu, com ho demostra l'estadística del celebrat el Nadal de 1991: hi han participat onze pessebristes de Lloret de Mar, un de Santa Coloma de Gramanet, cinc de Blanes, un de Palamòs, un de Pineda, tres

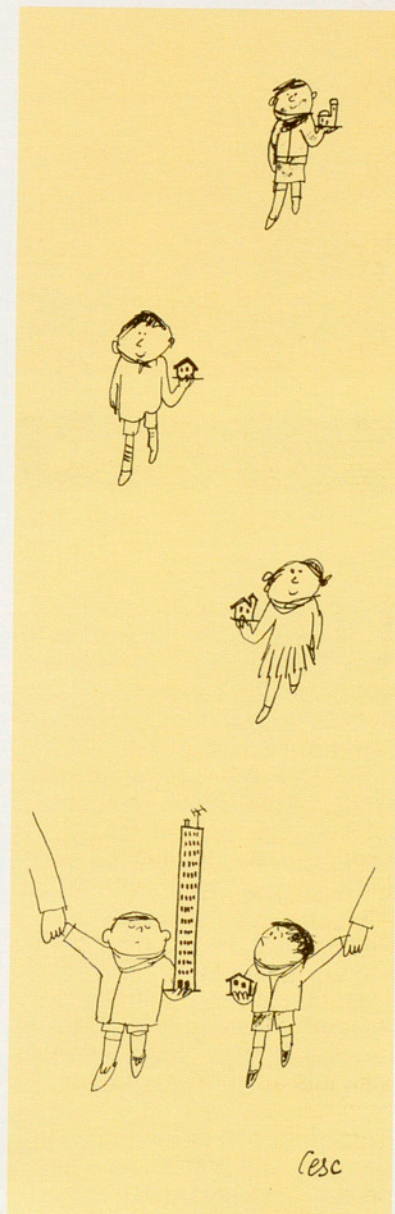

de Calella de la Costa, un d'Olot, cinc de Banyoles i un de Girona.

No oblidéssim pas els in comptables concursos dels col·lectius de catecismes parroquials i centres semblants, on el treball de base, constant, didàctic i moltes vegades de grans resultats, permet comptar amb un planter de pessebristes que es mobilitzen després a les associacions dels adults. A vegades les etiquetes "popular", "familiar", "artístic", fan difícil establir una frontera vàlida entre categories. La fixació de les edats, en els infantils, també obre el dubte d'aquelles ajudes d'algun adult que, d'altra banda, formen part indistriable de tot procés pedagògic.

El pessebrisme continua amb valuosos concursos o amb premis només testimonials. Torna Nadal i amb ell torna l'esperat pessebre més enllà del valor d'una competició convencional.

Trofeu del concurs de pessebres de Lloret de Mar.

TERRA D'ASSOCIACIONS

34

*Pessebre d'Albert
Tubert i Turon.
Banyoles.*

84

Un dels trets característics de la nostra societat és la tendència a l'associació. Els sociòlegs observen el fet, amb diversitat de fruits, en una sèrie d'activitats plural. L'associació de persones amb afinitat d'afeccions, objectius i tota la resta, mai no pot ser imposada des de dalt. La base és qui mana, i quan se sent la necessitat de l'encontre neix l'associació. Hi ha uns primers signes, a vegades, i després d'un temps interí arriba la constitució. En el pessebrisme, les associacions han nascut en variades circumstàncies.

A Olot, tot i tenir concursos ja el 1897, fins al 1961 no s'enregistra els "Amics dels

pessebres", que deixa pas a l'actual "Associació de Pessebristes d'Olot", constituïda el 1985. A Banyoles, després que l'Acció Catòlica organitzés els concursos de la postguerra civil, el moviment va anar de la mà del Centre Excursionista de Banyoles fins que el 1970 neix l'Associació de Pessebristes. A Girona és l'any 1947 quan es funda l'"Associació de Pessebristes" promoguda pel director de "Vida Catòlica", Francesc Xavier Alberch, actual president, i Narcís Masó i Valentí, pedagog i artista. Una altra entitat gironina, el G.E. i E.G. col·labora a partir del 1980 amb un concurs paral·lel per a infants;

l'excursionisme, important valor d'agrupament social, estima les tradicions que ha descobert a les muntanyes i es troba ara amb el pessebrisme als camins discrets i vells que menen als orígens i a la memòria popular. A Lloret de Mar es funda l'Associació com a tal el 1990, legalment, però ja porta divuit anys de celebració de concursos en doble modalitat, els construïts a les llars i els instal·lats a una sala. A Blanes, l'"Agrupació Pessebrista" data del 1923 i ja porta actualment organitzats seixanta-dos concursos. A molts altres llocs l'activitat pessebrística va lligada al zel

de les parròquies o d'alguna entitat cultural en un sentit ampli.

Les associacions, a la seva formació, tenen un objectiu ben concret que és la promoció del pessebrisme. Tota activitat requereix una suma d'esforços entre els quals sempre hi figura la gestió. És aquí on entra el joc associatiu amb tasques anònimes en directius, secretaria, tresoreria i altres, aconseguint aportacions de socis, institucions, mecenes, suports i sistemes imaginatius. Sigui aquest un homenatge a tots els pessebristes que no fan pessebre en el sentit estricte, però hi esmercen tantes o més hores en un treball que resta discretament amagat. És així com s'han fet les soleres de les nostres associacions que, a les comarques gironines, són a Banyoles, Blanes, Breda, Castell d'Aro, Castelló d'Empúries, Girona, Lloret de Mar, Olot, Ribes de Freser, Ripoll i Solius.

El dia 6 d'octubre de 1985 es produeix un coronament del fet associatiu dintre el pessebrisme català. És una reunió a Girona, constitutiva de la Federació Catalana d'Associacions de Pessebristes, amb assistència de presidents i secretaris de les entitats presentadores de l'acta fundacional. Són divuit les

associacions signants i és llegida la resolució de la Generalitat de Catalunya atorgant la constitució legal. En dos anys el nombre d'integrants passa de divuit associacions a vint-i-quatre. Els pessebristes esperen molt de la Federació d'Associacions, que ha de fomentar iniciatives,

recollir aspiracions i fressar camins al pessebrisme dels nostres dies.

*Pessebre d'Albert
Tubert i Yani.
El relleu
generacional.*

EXPO, MOSTRA I MUSEU

35

*Pessebre exposat
a la Mostra
de Girona, 1987.*

Heus aquí tres fites del pessebrisme contemporani, des que surt del clos familiar per anar cap a les sales públiques. Significa la majoria d'edat del pessebre. Equival al pas endavant d'un pintor que es decideix a penjar els quadres del seu estudi a sota els focus d'una exposició. El pessebre artístic surt al carrer, es promou i millora. L'obra és concebuda pensant en l'exposició i això fa replantejar tècniques de treball. Ara poden ser conflictius el transport, les mesures, la mateixa seguretat de l'obra, però una vegada incorporats a la tendència els pessebristes s'hi manegen bé.

S'origina així un tipus de pessebre o diorama artístic més o menys encaixonat que aporta la possibilitat de la seva conservació. Si resisteix un transport també pot afrontar un arxiu, una custòdia, esperant una nova exhibició. Antigament no es conservaven pas els pessebres. Hi havia una expressió ritual que els d'Olot havien propagat: "Espatllar el pessebre", l'adéu definitiu a una obra que ja havia acomplert una missió. El pessebrista era l'únic destructor de la seva pròpia obra.

Ara les associacions i els pessebristes, amb els indults, posseeixen unes peces de

valor que, amb reparacions o retocs, es poden exposar novament. Amb aquest pensament va néixer la "Mostra del Pessebre Català". Organitzada ara per la Federació d'Associacions, reuneix cada dos anys un conjunt de pessebres divers, enriquidor i brillant. La Mostra es va exhibir a Girona el 1987, a la Casa de Cultura "Bisbe Lorenzana", amb un total de 103 pessebres vinguts d'arreu de Catalunya. L'èxit de crítica i públic varen marcar una fita d'exigència de qualitat.

Queda encara un altre objectiu: donar fixació i permanència a

les millors obres del pessebrisme, procurant-los una destinació digna i estable, és a dir, la creació d'un museu. No és pas d'ara mateix la idea: al museu de Viena hi ha el pessebre de Haufenthaler amb més de quatre-centes figures del segle XVIII.

*Un altre pessebre
exposat a la
Mostra de Girona.*

Ja hem parlat en el seu lloc d'un museu de pessebres d'Olot, format per obres premiades en el seu moment, que s'espera poder recuperar dignament. A Girona podria instal·lar-se algun pessebre en el marc del Museu d'Història de la Ciutat. Una altra iniciativa negociava un museu de pessebres que s'hauria allotjat

al Castell de Peralada (Alt Empordà), projecte que no va arribar a madurar.

Ara hi ha un propòsit immediat a nivell català. El museu del pessebre, per desig de la Federació d'Associacions de Pessebristes. La seva

*Portada follet de la
Mostra Internacional de
Pessebrisme a Olot.*

**MOSTRA
INTERNACIONAL
DE PESSEBRISME
OLOT '92-93**

Muestra
Internacional
de Belenes
Olot '92-93

International
Exhibition
of Nativities
Olot '92-93

Del 12 de desembre de 1992 al 2 de febrer de 1993

II Mostra del Pessebre Català

presenta
**Federació Catalana
de Pessebristes**

organitza
**l'Associació de
Pessebristes
de Girona**

Exposicions:
Casa de Cultura
Bisbe Lorenzana
Sala Municipal de la Rambla
Fontana d'Or

**23 desembre 1987
10 gener 1988**

*A la II Mostra es varen
presentar 103 pessebres.
Girona, 1987.*

instal·lació compta ja amb una masia al terme de Sant Vicenç de Montalt (Maresme), les etapes de la infraestructura ja estan marcades i la gestió és permanent. El projecte pensa incloure l'exhibició de pessebres antològics, figures clàssiques, tradicionals i contemporànies, mitjans d'ensenyament del pessebrisme, biblioteca temàtica, arxiu i centre de dades informatitzat. La intenció de centre divulgador i actiu es desitja que prevalgui sobre un museu estàtic al vell estil.

TROBADES I CONGRESSOS

36

Dinar de germanor de pessebristes, al Teatre Municipal de Girona.

88

Els pessebristes de Catalunya celebren cada any, el primer diumenge d'octubre, la festa del seu patró, sant Francesc d'Assís, en el marc d'una Trobada de pessebristes, familiars i amics. S'apleguen a una ciutat, diferent cada any, convocats per una Associació que voluntàriament assumeix la seva organització. Des de l'any 1969 es vénen celebrant aquestes Trobades, les quals presenten una certa complexitat, a la pràctica, atès que els darrers anys en què la festa ja té la seva solera, s'enregistra una assistència que mai no és inferior a les cinc-centes persones, vingudes de tots els punts de Catalunya.

Això suposa que el dinar de germanor presenta sovint un problema d'encabiment. Es pot resoldre bé amb un espai restaurant, com l'any de la Trobada de Banyoles, o amb un pavelló esportiu l'any de Centelles, o amb la platea del Teatre Municipal, a Girona. A vegades es fa necessari un desplaçament massiu, com l'any de Reus en què l'àpat es va fer a Salou. Però el programa d'una Trobada de pessebristes té també altres actes que solen desenvolupar-se segons un esquema força assenyalat per norma i costum. Hi ha una celebració eucarística en honor del sant, segueix un temps de visites, tant a la ciutat, si s'escau, com

a les exposicions de pessebres i figures que l'Associació amfitriona ha preparat exclusivament per a aquesta diada. Pot haver-hi també una conferència sobre tema pessebrístic. Finalment, la festa culmina amb aquell multitudinari dinar de germanor al qual pot seguir una actuació artística, lliurament de records, obsequis, rifes i semblants. A la cloenda es proclama la ciutat de la Trobada vinent.

Paralel·lament als actes programats, se celebra el mateix dia una reunió de dirigents d'associacions per a tractar temes d'interès

immediat. Els darrers anys, constituïda la Federació d'Associacions, la reunió ho és de la mateixa Federació. El caràcter de les Trobades és festiu. S'ha dit que potser caldria fer-les evolucionar cap a una organització de col·loquis, posades en comú de tipus pràctic, seminaris de perfeccionament de tècniques, basant-se en l'ocasió única d'aquest dia en què la comunicació es mostra fàcil i generosa. Una idea que pot madurar en el futur.

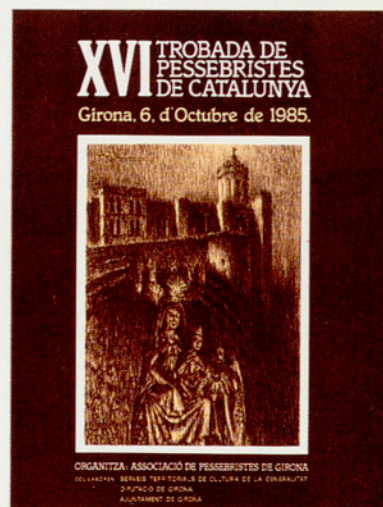
L'any 1982 Banyoles va acollir la Trobada, que era la XIII de les celebrades, i Girona va fer-ho el 1985, deixant en els dos

casos un excel·lent record als assistents, amb l'afegit de sengles visites turístiques a les ciutats acollidores.

Periòdicament se celebren també congressos internacionals de pessebrisme, destinats a l'estudi del tema, a les associacions, i a tot el que pot afectar el desenvolupament del costum nadalenc per excel·lència. Barcelona va ser l'any 1957 la seu d'un Congrés Internacional de Pessebrisme.

El present any 1992 la ciutat d'Olot té el goig d'oferir un

*3 d'octubre 1982:
pessebristes vora un
estany.*

*6 d'octubre 1985:
pessebristes a un
Barri Vell.*

esdeveniment pessebrístic excepcional. A l'acolliment de la Trobada de pessebristes de Catalunya, el primer diumenge d'octubre, continua pel desembre la Mostra Internacional de Pessebrisme, sota el signe d'una enriquidora diversitat amb pessebres olotins, catalans, europeus i iberoamericans. L'expectació despertada suposa uns treballs d'organització de gran complexitat, però amb l'esperança de viure una històrica ocasió. Olot, fidel als fonaments del pessebrisme, es converteix aquest 1992, merescudament, en capital del pessebrisme universal.

**BENVINGUDA ALS PESSEBRISTES
DE LA XVI TROBADA.
GIRONA, 6 D'OCTUBRE DE 1985.**

La Trobada anual de pessebristes anticipa el Nadal. I com que les festes de Nadal ens cauen bé a tots, estem contents que per celebrar-la hàgim triat Girona.

Encara que reconec que en l'art del pessebrisme sóc un negat —en la meva família la vena pessebrística es va exhaurir en els germans més grans— penso que algun pensament de bé puc oferir-vos.

Per entrar en el món del pessebre, com en tantes altres manifestacions artístiques inspirades en temes religiosos, és indispensable posseir un mínim de cultura cristiana, si no es volen cometre incorreccions. Cal saber qui és Jesús i conèixer els fets que giren entorn del seu naixement.

Havia sentit a dir que Josep M. Sert, artista de renom universal, conegut especialment per les pintures murals del Palau de la Societat de les Nacions, de Ginebra, i de la catedral de Vic, tot i ser un home de pensament lliberal, abans de decorar la seu vigatana estudià prèviament

el Tractat sobre els àngels, de la Summa Teològica de sant Tomàs. Volia que el seu art fos fidel a la temàtica que l'inspirava.

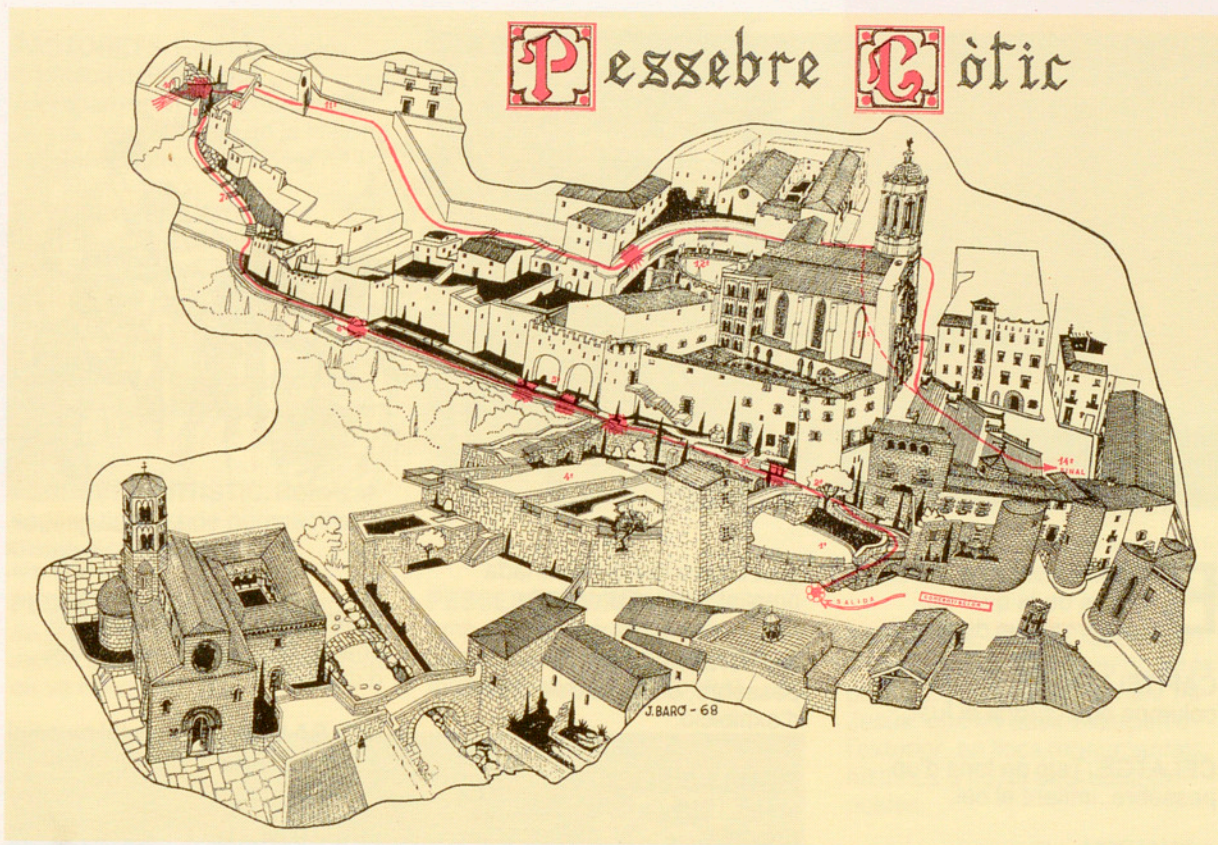
Un diorama pessebrístic, dintre la multiplicitat de variants que ofereix la geografia, el temps i la mística, ha de centrar-se sempre, per pròpia definició, en el naixement de Jesús i les circumstàncies que el volten.

Penso que un bon pessebrista no s'hauria de posar a la feina sense fer abans una lectura dels capítols dels evangelistes Mateu i Lluc, que ens han transmès el fet històric. I llavors, que la imaginació voli.

Els pessebristes expresseu el Nadal de Jesús amb un llenguatge senzill i bell. Tothom us entén. Sense proposar-vos-ho, esdeveniü catequistes.

Els pessebristes sou una llei de profetes que us feu entendre. No us dic profetes perquè us anticipeu, sinó pel sentit més profund que té la profecia: anunciar les coses de Déu. Sou una clariana en un cel ennuvolat.

Els pessebristes mulleu el pinzell en un estany que té tots els colors, que reverbera totes les lluminositats. Això explica que, tot i inspirant-vos en el mateix tema, el Naixement de Jesús, sou inesgotables.

La creació de Josep Tarrès era una descoberta del Barri Vell. Girona desitja el retorn del "Pessebre Gòtic".

Recreeu els fets de Betlem des de la bellesa de més enllà de Betlem.

Us esperem a Girona. Girona no és una ciutat qualsevol. Us ho dic jo que no sóc gironí de naixença. Si teniu uns moments de lleure,

encara que el dia sigui atapeït, passegeu-vos una estona pel seu Barri Vell, calmosament, gairebé en silenci. A cada cantonada descobrireu un diorama per al vostre pessebre.

A l'interès i al treball de la TROBADA s'hi afegeix la generositat del marc.

Se m'ha demanat que confegís uns mots de benvinguda. Ja ho veieu, no m'han costat cap esforç: el tema, el marc que us rep, i la llum que porteu als ulls m'ho han donat fet.

Sigueu benvinguts!

*José Luis prodore
línceu de firdoca.*

GLOSSARI

37

92

BOCA. Obertura o finestra a través de la qual es contempla un diorama.

CAPITELL. Part superior d'una columna que corona el fust.

CELATGE. Teló de fons d'un pessebre, imitant el cel.

CONSUETA. Llibre que antigament detallava les cerimònies, ritus i costums d'una església.

DIORAMA. Construcció pessebrística encaixonada que es mira per una boca.

DRAMA SACRE. Representació escènica que a l'edat mitjana es va iniciar a l'interior dels temples.

EMMOTLLAR. Donar a l'argila o

guix una forma determinada omplint un motlle negatiu.

ESPATLLAR. Destruir el pessebre, després dels dies d'exhibició.

FIGURA BÍBLICA. Vestida amb túnica i elements tradicionals hebreus.

FIGURA CATALANA. Abillada amb barretina i altres ornaments típics catalans.

FIRA DE SANTA LLÚCIA. Concurrencia de parades de venda de figures de pessebre i complements que s'instal·la a Barcelona.

GRÍPIA. Menjadora per al bestiar.

El pessebre popular, la primera pedagogia.

HORITZÓ. Línia que marca el final d'un paisatge, visible des d'un punt.

MOLSA VERDA. Vegetal muscini arrapat a terra o roca en llocs ombrívols.

MOLSA BLANCA. La mateixa molsa quan perd verdor, per la caducitat, i esdevé consistent.

NADALA. Cançó de Nadal.

NAIXEMENT. Grup de figures de l'escena central. Clàssicament són: Nen Jesús, sant Josep, la Verge, l'àngel, el bou i la mula.

ORATORI. Composició musical sobre tema religiós.

PASTORETS. Representació escènica dels fets que acompanyaren el naixement de Jesús, que participa de la història i de l'anècdota.

PERSPECTIVA. Art de representar els termes del pessebre tal com apareixen a la realitat, fent jugar línies, pintats i enllumenats.

PESSEBRE. Representació en relleu de l'escena del naixement de Jesús.

PESSEBRE ARTÍSTIC. Realitzat segons normes de perspectiva i dictats acadèmics.

PESSEBRE BÍBLIC. Reproducció de paisatge i ambient segons model geogràfic i històric del país on va néixer Jesús.

Bastir una establia pot ser tot un treball artesà.

PESSEBRE POPULAR. Construït amb elements tradicionals, bàsicament suro i molsa, i materials sense transformar.

PESSEBRE VIVENT. Successió d'escenes, generalment quadres plàstics, sobre el Naixement de Jesús, que es desenvolupen a l'exterior, en llocs monumentals, històrics o típics dels nostres pobles.

RELLEU. Escultura que sobresurt d'un fons pla. Segons el seu gruix serà alt, mig o baix.

RETAULE. Obra amb escultura o pintura que decora un altar o semblant.

SIBIL·LA. Profetessa que prediu el que vindrà.

*"Les figures del pessebre, una a una van tornant".
Joan Llongueres, cançonera popular.*

Bibliografia

AMADES, Joan. *El pessebre*. Edit. Aedos. Barcelona, 1959.

ANGUERA, Pere, i GURRUCHAGA, Joan. *Història dels pessebres*. Assoc. Pesseb. Reus, 1986.

BARRUTI, Mila, i VINYOLES, Laura. *Les figures del pessebre popular*. Barcelona, 1980.

BOFF, Leonardo. *Nadal, la humanitat i la jovialitat del nostre Déu*. Edit. Claret. Barcelona, 1980.

CALZADA i OLIVERAS, Josep. *Sant Pere de Galligans*. Diputació de Girona. Girona, 1982.

CAMPS i ARBOIX, Joaquim. *La masia catalana*. Edit. Aedos. Barcelona, 1959.

DALMAU i COROMINAS, Jordi, i PERPIÑÀ CITOLER, Josep. *El pessebre*. Ajuntament de Girona. Girona, 1980.

DELONCLE, Josep. *Goigs del Rosselló*. Deloncle. Perpinyà, 1982.

ESPRIU, Salvador. *Ariadna al laberint grotesc*. Edic. 62. Barcelona, 1975.

FÀBREGAS, Xavier. *Tradicions, mites i creences dels catalans*. Edic. 62. Barcelona, 1979.

FIESTAS, José M. *El Belén en España*. Editorial Torrecolor, S.A. Madrid, 1983.

FOIX, Josep V. *Antologia poètica*. Edic. 62. Barcelona, 1980.

GARCIA, Pere, PUIG, Pere, RIBAS, Joan; VILA, Pep. *Pastorets a Girona*. Edit. Ajuntament de Girona. Girona, 1990.

HERRANZ GONZÀLEZ. *El arte de construir el belén*. Edit. Balmes. Barcelona, 1946.

LLONGUERES, Joan. *Cançoner popular de Nadal*. Barcelona, 1931.

MIRAMBELL i BELLOC, Enric. *Girona, entre la història i l'actualitat*. Ajuntament de Girona. Girona, 1990.

PÉREZ CUADRADO, Juan. *El piadoso arte de los belenes*. Herder. Barcelona, 1948.

PERPIÑÀ i CITOLER, Josep. *El pessebre*. Ajuntament de Pineda. Pineda, 1981.

PUIG i ROIG, Josep M. *Com es pot construir un pessebre*. Balmes, S.A. Barcelona, 1946.

RIBOT, Pere. *A mitja veu*. Pere Ribot. Riells de Montseny, 1988.

RIPOLL i MASFERRER, Ramon. *Les masies de les comarques gironines*. Gòthia. Girona 1983.

RUBÍ, Basili de. *Art pessebrístic*. Rubí. Barcelona, 1947.

TEIXIDOR, Joan. *Els antics*. Tàber. Barcelona, 1968.

GIRONA. PAPERS D'INFORMACIÓ MUNICIPAL. *El pessebre*. Ajuntament de Girona. Girona, XII - 1984. Número 35.

NADAL I REIS A LA FONTANA D'OR. Caixa de Girona, 1973.

LA FESTA A LES TERRES DE GIRONA. Diversos autors. Diputació de Girona i Caixa de Girona. Girona, 1991.

Procedència de les fotografies i il·lustracions

Són de Josep M. Melció les fotografies de les pàgines 10, 11, 18, 22, 27, 30, 31, 32, 33, 38, 40, 50, 56, 59, 66, 67, 69, 72, 73, 74, 79, 80, 81, 82, i 83.

Són de Joan i Josep Segur les fotografies de les pàgines: 20, 21, 26, 34, 43, 44, 52, 53 i 75.

Són de Jordi Dalmau les fotografies de les pàgines: 56, 57, 68, 84, 85, 86 i 87.

Els dibuixos de les pàgines: 7, 28, 29, 45, 49 i 92 són del llibre "El pessebre" de Joan Amades.

El gravat de la pàgina 46 és de Joaquim Pla i Dalmau.

Els dibuixos de les pàgines 12, 19, 23 i 53 pertanyen a l'auca del pessebrista editada per la Generalitat de Catalunya.

Dibuixos de Picanyol, text de Jordi Dalmau.

Els dibuixos de Cesc de les pàgines 45 i 83 són publicats a "Serra d'Or".

Són del Capítol de la Catedral de Girona, les fotografies de les pàgines 8 i 9.

De Joan Plana la fotografia de la pàgina 62.

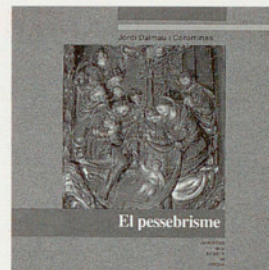
De Joan Surroca la de la pàgina 63.

La de la pàgina 42 és de Toni Fàbrega.

D'Antoni M. Rigau la de la pàgina 25 i de Francesc Vidal la de les pàgines 60 i 61.

Agraïments

Volem agrair totes les informacions que hem rebut del Centre Excursionista de Banyoles, Centre d'activitats subaquàtiques Costa Brava, de Girona, submarinistes de Lloret de Mar, Museu bíblic del seminari de Girona, Capítol catedral de Girona, en especial del seu degà Dr. Gabriel Roura, i de totes les Associacions de pessebristes i agrupacions de pastorets i pessebres vivents.

Quaderns de la Revista de Girona

és una publicació de periodicitat bimestral dedicada exclusivament a temes de les comarques gironines. S'estructura en dues sèries, que es distingeixen pel color de la portada i per les planes interiors: Guies, en vermell, i Monografies locals, en verd. La primera és dedicada al tractament de qüestions d'abast general relatives a la història, l'economia, la cultura i les tradicions. La segona vol anar oferint una panoràmica sobre el passat i el present de les ciutats i dels pobles gironins, amb especial atenció a l'època contemporània.

Monografies locals

Titols publicats

Cornellà de Terri
per *Jaume Portella*

La processó de Verges
per *Jordi Roca*

Anglès
per *Pau Lanao*

Sant Feliu de Guíxols
per *Àngel Jimènec*

Llagostera
per *Dolors Grau*

Castelló d'Empúries
per *Miquel Planas*

Tossa
per *Jaume Lleonart i
Maria del Pilar Mundet*

Palamós
per *Rosa Maria Medir i
Carles Sapena*

Besalú
per *Joan López*

Les Planes d'Hostoles
per *J. Campistol, J. Canal i
M. Soler*

Agullana
per *Enric Tubert*

Olot
per *Jordi Canal i Morell*

**Llegendes i misteris de
Girona**
per *Carles Vivó*

Palafrugell
per *Xavier Febrés*

La Jonquera
per *Albert Compte*

La Cellera de Ter
per *D. Pujol i Ll. Llagostera*

Cassà de la Selva
per *E. Bagué, O. Gutiérrez,
J. Carreras*

Hostalric
per *M. Duran, J. Juanhuix i
R. Reyero*

Figueres
per *Alfons Romero i Joan
Ruiz*

Crespità
per *Jaume Busquets*

Lloret de Mar
per *J. Domènech*

Propers títols

Puigcerdà
per *S. Bosom*

Banyoles
per *J. Grabuleda i J. Tarrús*

Guies

Titols publicats

**Els jueus a les terres
gironines**
per *Ramon Alberch i
Narcís-Jordi Aragó*

**Rutes d'art sacre
(1939-1985)**
per *Josep Maria Marquès*

**Les havaneres,
el cant d'un mar**
per *Xavier Febrés*

Els estanys eixuts
per *Josep Matas*

El món del suro
per *S. Hernández i Bagué*

El Ter
per *J. Boadas,
J. M. Oliveras i X. Sunyer*

Trens i carrilets
per *Josep Clara*

Canvistes i banquers
per *Narcís Castells*

**Màgiques, pors i
supersticions**
per *Carme Vinyoles*

Els volcans
per *Josep M. Mallarach*

Els indians
per *Rosa Maria Gil*

**Els Pirineus,
del Puigpedrós al
Puigneulós**
per *Josep Clara*

Cristians de Girona
per *Josep M. Marquès*

L'estany de Banyoles
per *M. Coma i J. Gratacós*

Els rellotges de sol
per *Miquel Gil*

Els maquis
per *Josep Clara*

Els monuments megalítics
per *J. Tarrús i J. Chinchilla*

El pessebrisme
per *Jordi Dalmau*

Propers títols

La farga
per *Jordi Mascarella*

La Ceràmica
per *Andreu Bover*

MOSTRA
INTERNACIONAL
DE PESSEBRISME
OLOT '92-93

El llibre presenta una visió del pessebrisme a les nostres comarques buscant-hi els orígens del costum i explicant les seves relacions amb les degudes referències històriques i de tot tipus. Els pessebres són una manifestació cultural que no es pot deslligar d'un context que ultrapassa fronteres i èpoques. La contemplació del conjunt pessebrístic —europeu, per dir-ho d'una vegada— és inevitable. El llibre vol fer o apuntar les diverses lectures que avui són possibles sobre els pessebres. Escrit des de dintre els pessebres, a l'ull de la història petita i entranyable, el llibre pot descobrir una activitat rica i plural, difícil de veure quan cada Nadal ens mirem els pessebres només per una finestra.

Jordi Dalmau i Corominas (Girona, 1928) ha afegit a la seva producció un propòsit pedagògic divers. El seu llibre *Les finestres del món* (1972) és d'iniciació a la geografia d'EGB i guanya el "Premi Escola Blanquerna". La catedral resseguida (1985) i Girona vista per Ernest Dalmau són de descripció urbana. Té quatre premis de periodisme: "Cavall Fort", "L'Avenç", "Manuel Bonmatí" i "Jaume Ciurana". L'autor és pessebrista en actiu, amb aportació didàctica: text d'una auca, curssets pràctics, el llibre *El pessebre* (1980) i el guió d'un vídeo, dedicats a l'ensenyament del pessebrisme.

GUIES

Diputació
de Girona

Caixa de Girona